

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

На правах рукопису

Лазарев Сергій Сергійович

УДК 329.1/.6

**Політичні ресурси: формування та засоби розподілу у владній
взаємодії.**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук

Науковий керівник –
доктор політичних наук,
професор Наумкіна С. М.

Одеса-2014

Зміст

Вступ	3
Розділ 1... Концептуально-теоретичні аспекти дослідження політичних ресурсів.....	9
1.1 Поняття та природа політичного ресурсу.	9
1.2 Структура і функції політичних ресурсів.....	38
Висновки до 1 Розділу.	49
Розділ 2.. Методологічні засади дослідження ресурсів політичної влади.	51
2.1 Застосування теорії оптимального розподілу та збереження ресурсів.	51
2.2 Використання теорії мобілізації ресурсів в рамках політичної взаємодії.	58
2.3 Формування фрейму "ресурсного поля".	71
Висновки до 2 Розділу.	80
Розділ 3 Поліваріативна типологія та функціональне призначення політичних ресурсів	Ошибка! Закладка не определена.
3.1 Класифікація ресурсів політичної влади.	82
3.2 Функції символічних ресурсів політичної влади	105
3.3 Використання адміністративних ресурсів в процесах політичної взаємодії.	119
Висновки до 3 Розділу.	136
Розділ 4.. Загальні напрямки інституціонального забезпечення ресурсів політичної влади в сучасній Україні.....	138
4.1 Використання та контроль ресурсів політичної влади в політичній практиці.	138
4.2 Ресурсозберігаючі технології здійснення влади в сучасному політичному процесі України.	156
Висновки до 4 Розділу.	169
Висновки.	171
Список використаних джерел:	177

Вступ

Ядром політичних відносин виступає влада, яка визначає зміст політики, що виражається в керівництві й управлінні, пануванні й підкоренні, державному примусі. Саме навколо політичної влади та виражених в ній інтересів розгортається вся політична життєдіяльність.

В Україні існує багато ресурсів, що характеризуються різноманітними формами, організаційними та технологічними рішеннями, кількість яких збільшується одночасно із стрімким розвитком політичного процесу, інформаційних технологій, засобів підвищення рівня інтелектуального та людського капіталу суспільства. Під час цих процесів виникає багато проблем. Суб'єкти політичної взаємодії не завжди раціонально використовують наявні політичні ресурси. Це призводить до непередбачених ускладнень, додаткових фінансових, матеріальних та інших витрат, сприяє поглибленню конфліктних ситуацій та політичної напруженості.

Політичні ресурси є важливою складовою стратегічних ресурсів держави, значення якої зростає із розвитком різноманітних політичних технологій та їх використанням в усіх сферах суспільного життя. В свою чергу, ефективне управління політичними ресурсами є важливою умовою забезпечення розвитку політичного процесу та держави. Стратегія формування системи політичних ресурсів полягає в систематизації та інтеграції зазначених ресурсів з метою забезпечення прозорості, відкритості, підвищення, оперативності та ефективності політичної діяльності та забезпечення доступу суб'єктів політичного процесу до політичних ресурсів.

Дослідження поняття політичних ресурсів, вивчення їх структури і механізмів відтворення, каналів і ступеня впливу на політичну ситуацію в суспільстві, «запобіжних механізмів», закладених у структурі політичних

ресурсів, представляє значний інтерес. Проблема полягає в тому, що не розроблені політологічні критерії, показники та ознаки, що характеризують специфіку, стан та процеси формування і використання політичних ресурсів. Поняття політичних ресурсів ще не отримало розгорнутого висвітлення в політичній науці.

В різних суспільних і гуманітарних науках є спроби охарактеризувати ресурси, в тому числі, і в політичному аспекті. Однак, у політичній науці немає усталеного визначення політичних ресурсів, критеріїв, ознак, показників, що характеризують їх стан, процеси формування та використання. Виникають складності з методикою виявлення політичних ресурсів і визначення їх ефективності. Це говорить про **актуальність** тематики даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках науково-дослідної роботи кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» та безпосередньо пов'язано з комплексною науково-дослідницькою темою «Трансформаційний процес в Україні основні проблеми та умови їх вирішення» (№ державної реєстрації 0109U000215), одним із виконавців якої є дисертант.

Метою дослідження є визначення засобів формування та використання політичних ресурсів у владній взаємодії. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні науково-дослідні задачі :

- дослідити різноманітні точки зору щодо поняття політичних ресурсів;
- визначити загальні підходи та теорії природи та сутності політичних ресурсів;
- окреслити структуру та визначити функції політичних ресурсів;
- охарактеризувати методологічні засади дослідження політичних

ресурсів, зокрема теорії оптимального розподілу та збереження ресурсів, теорії мобілізації ресурсів та фрейму «ресурсного поля»;

- проаналізувати види та форми політичних ресурсів, окреслити різноманітні класифікації політичних ресурсів;

- визначити особливості символічних ресурсів політичної влади;

- вивчити засади політичного використання адміністративних ресурсів;

- визначити напрямки інституціонального забезпечення ресурсів політичної влади в сучасній Україні;

- окреслити ресурсозберігаючі технології володарювання в сучасному політичному процесі України.

Об'єктом дисертаційного дослідження є ресурси влади та суспільства. *Предметом* роботи є механізми створення та використання політичних ресурсів в рамках політичного процесу.

Методи дослідження. В ході дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Було використано інституційний, антропологічний та соціально-психологічний методи, зокрема, для дослідження концептуалізації політичної влади. Емпіричний метод був застосований безпосередньо при розгляді проблем, які досліджувалися у Розділі 4. Соціологічний метод дозволив проаналізувати використання ресурсів політичної влади в сучасній політичній практиці.

Використання нормативно-ціннісного підходу допомогло з'ясувати зміст та цінність політичних ресурсів, яку вони уявляють як для суб'єктів політичної діяльності, так і для суспільства в цілому. Функціональний метод було використано в практичній площині дослідження, тобто для виявлення мети суб'єктів політичної діяльності щодо використання політичних ресурсів.

Біхевіоралістський метод був застосований при дослідженні поведінки суб'єктів політичної діяльності в аспекті досягнення або

використання політичних ресурсів. Системний метод дав можливість уникнути однобічності в рамках суб'єкт – об'єктного і реляційного підходів та розглянути процес формування і використання політичних ресурсів як цілісний механізм та допоміг визначити напрямки розвитку забезпечення ресурсами політичну систему країни.

Історичний підхід в процесі дослідження дав можливість хронологічно відобразити процес розвитку та зміни тих або інших політичних ресурсів та представити нові форми або їх види у майбутньому.

Використання вказаних методів та підходів стало основою вирішення зазначених наукових задач задля досягнення мети дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена як сукупністю завдань, так і способами їх розв'язання. В межах здійсненого автором дослідження отримано результати, що мають наукове значення.

Вперше :

сформульовано комплексний підхід до розуміння політичних ресурсів, шляхом застосування політико-економічних підходів та концепцій, зокрема, теорії оптимального розподілу та збереження ресурсів; теорії мобілізації ресурсів в рамках політичної взаємодії та сформульовано фрейм «ресурсного поля»;

визначено засоби відновлювання політичних ресурсів шляхом прогресивної самогенерації, з урахуванням засад реляційного підходу до природи політичних явищ.

визначено напрямки формування відповідної державної стратегії управління людськими ресурсами, як головної складової ресурсозатратної схеми політичної влади.

Удосконалено :

класифікація політичних ресурсів, яка доповнена характеристиками та особливостями проявів тих або інших видів політичних ресурсів як на

теоретичному плані, так і в практичній площині;

функціональне призначення символічних ресурсів політичної влади, та представлено їх нове бачення в якості елемента загальної ресурсної схеми держави;

розуміння політичної взаємодії, яка була розглянута на засадах концепції політичного реалізму, що дало можливість окреслити рамки використання та поле для відновлення політичних ресурсів.

Дістало подальший розвиток :

форми контролю за політичними ресурсами в політичній сучасній практиці;

зміст та розуміння адміністративного ресурсу в процесах політичної взаємодії, форми та засоби використання в сучасних умовах політичної кризи.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані органами політичної влади при проведенні різноманітних політичних реформ, а також політичними партіями та громадськими організаціями при розробці засобів і методів досягнення поставних цілей. Теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції дисертації можуть бути матеріалом для подальших наукових досліджень та дискусій щодо напрямків вдосконалення засобів політичної влади, механізмів здійснення політичного впливу на політичний процес тощо.

Головні положення та висновки даного наукового дослідження можуть бути корисними в навчально-виховному процесі, наприклад, при розробці спецкурсів «Засоби політичної влади», «Політичні ресурси» та т. п., навчально-методичних програм, посібників та довідкової літератури.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладені автором у виступах на науково-практичних конференціях : Міжнародна науково-практична конференція «Молода наука України –

третє тисячоліття» (Дніпропетровськ, 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання зовнішньої політики України» (Одеса, 2013 р.); Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події» (Львів, 2014), Національний Політологічний Конвент МАСПН : Політична наука (Одеса, 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли відображення в 9 наукових публікаціях, 6 з яких надруковані у фахових виданнях з політичних наук, зокрема у 2 зарубіжних, та тезах 3 науково-практичних конференцій.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які поділяються на 10 підрозділів, висновків по розділам, висновків та списку використаних джерел (210 найменувань). Загальний обсяг дисертації складає 176 сторінок.

Розділ 1

Концептуально-теоретичні аспекти дослідження політичних ресурсів

1.1 Поняття та природа політичного ресурсу.

До ресурсів слід відносити або важливі для об'єкта цінності, або засоби, здатні вплинути на внутрішній світ, мотивацію людини, або знаряддя, за допомогою яких можна позбавити людину тих чи інших цінностей, вищою з яких, звичайно, є життя. Тобто, ресурси можуть носити як матеріальний, так і нематеріальний характер.

Цей термін вживається як в широкому, так і у вузькому значеннях. У широкому розумінні ресурси влади являють собою все те, що індивід або група можуть використовувати для впливу на інших суб'єктів влади. Таке розуміння ресурсів є досить загальним і не дозволяє диференціювати різні елементи влади, оскільки, в цьому випадку, ресурси включають всі фактори, які здатні так чи інакше вплинути на владу: якості суб'єкта (компетентність, організованість і т. п.); деякі властивості об'єкта (наприклад, його політичну довірливість, звичку підкорюватися владі, авторитет тощо); сприятливу для суб'єкта ситуацію (економічний підйом, опозиція і т. п.), а також матеріальні й інші засоби впливу (гроші, зброя, сировина тощо). При такому широкому розумінні ресурсів втрачається їх специфіка як щодо самостійного елемента, який є посередником взаємодії агентів влади та важливим політичним чинником підпорядкування і панування.

Тому, переважним є більш вузьке трактування ресурсів, їх розуміння як всіх тих засобів, використання яких забезпечує вплив суб'єкта на об'єкт влади. Ресурси можуть застосовуватися для заохочення, покарання або переконання. У процесі їх реалізації суб'єктом вони можуть

трансформуватися у владу, яка і є здатністю перетворювати певні ресурси у стійкий вплив у рамках системи взаємопов'язаних агентів.

Вивченням феномену політичних ресурсів займається широке коло дослідників – філософи, історики, соціологи, політологи, економісти, юристи, представники мас-медіа, державні та політичні діячі.

Певні положення, що дозволяють охарактеризувати поняття політичних ресурсів, відображені в роботах П. Бурдье, М. Вебера, Н. Вінера, П. Дракера, Н. Еліаса, К. Маркса, Р. Мертона, Р. Міллса, Т. Парсонса, Ф. Селзніка, П. Сорокіна, К. Шмітта та ін.

Деякі методологічні орієнтири для типологізації політичних ресурсів і розкриття їх функціональних особливостей містяться в роботах П. Блау, Ф. Гоулда, А. Етціоні, Д. Мангейма, Р. Річа, Р. Роуза, Р. Уайта, К. Хайнінгса та інш.

Ресурсне забезпечення політичних процесів тією чи іншою мірою висвітлено в роботах Г. С. Баранова, Е. В. Бойкова, Н. В. Борисової, М. В. Желтова, А. Н. Колесникова, Ю. А. Клейберг, Л. В. Сморгунова, Е. Н. Тарасова, Ж. Т. Тоценка, А. М. Тулеева та ін.

Філософське осмислення політичної взаємодії базується на теорії комунікації Х. Арендт, Ю. Габермаса, М. Фуко, А. Гідденса.

Щодо останніх українських досліджень в цій галузі, які відбулися в рамках дисертаційних досліджень, то варто згадати кандидатську дисертацію О. С. Логвиненка, в праці якого було вивчено закономірності, моделі та ресурси становлення політичного лідерства управлінської еліти на загальнодержавному та регіональному рівнях. Як основний політичний ресурс еліти визначено власний демократичний вибір, соціально орієнтоване партнерство з громадянами, виконання соціально-прогностичної функції. Розгляд методичних підходів до оцінювання ефективності використання основних складових ресурсної бази регіону був здійснений М. П. Салтан. О. А. Третяк у своїй роботі також провів аналіз

ресурсів раціоналізації політичної комунікації за допомогою політичної аргументації у сучасному ліберальному суспільстві. Але, в цілому, ґрунтовних комплексних досліджень у цьому напрямку недостатньо. Лише в деяких підручниках дається поняття та кілька класифікацій політичних ресурсів, більшість з яких має лише формат окреслення та опису. Це все свідчить про об'єктивну необхідність дослідження сутності політичних ресурсів в комплексі.

Сьогодні можна визначити декілька підходів до вивчення даної проблеми, які розрізняються предметною областю дослідження і, відповідно, напрямками використання результатів дослідження; методологією і методикою дослідження проблеми; роллю певних політичних ресурсів у процесах політичної взаємодії.

Одні дослідники вважають, що якби цілі не переслідували партнери, і якби засоби не застосовували, між ними існують відносини панування і підпорядкування [Див, напр. : 6, с. 37]. Інші автори, навпаки, зазначають, що людська спільнота прагне використовувати різні форми самоорганізації і громадських асоціацій для взаємної підтримки, прийняття політичних рішень шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців [11, с. 24].

Більшість авторів вважає, що політичні ресурси є впорядкованими та мобілізованими можливостями взаємодіючих суб'єктів, які розраховані на досягнення певних цілей в публічній політиці.

Політичні ресурси слід аналізувати в аспекті політичної взаємодії, яка розглядається в ситуаціях, де поведінка одного індивіда в одних випадках супроводжується свідомістю, в інших – ні, і є функцією поведінки людей. Взаємодія визначається як категорія, що виражає характер і зміст відносин між людьми і соціальними групами як постійними носіями якісно різних видів діяльності, тобто відносин, які розрізняються за соціальними позиціями та функціями.

Політична взаємодія має об'єктивну і суб'єктивну сторони.

Об'єктивна сторона – це зв'язки і відносини, які не залежать від окремих учасників (суб'єктів) політичної взаємодії, але контролюють зміст і характер процесів соціальної взаємодії. Суб'єктна сторона – це усвідомлення політичних відносин суб'єктами взаємодії один до одного, що є основою взаємних очікувань відповідної політичної поведінки.

У політичних відносинах суб'єкти та об'єкти взаємодії часто змінюються місцями. Наприклад, в аспекті виборчих процесів приймають участь три умовні групи політичних суб'єктів: електорат, кандидати політичних виборів та спеціалісти, консультанти, «команда кандидата».

Суб'єкти політичної влади мають унікальну систему ресурсів, яка включає, окрім заходів примусу, економічні, соціальні, культурно-інформаційні ресурси.

Для характеристики сутності політичного ресурсу одним ключових питань є визначення розуміння політичної взаємодії. У наукових публікаціях по-різному характеризується це поняття. Так, В. В. Желтов відзначає, що політична взаємодія може бути виражена у формах протидії, сприяння, бездіяльності в найрізноманітніших модифікаціях [56, с. 13].

Політична взаємодія є складним феноменом – за кількістю учасників, складовими елементами, структурою взаємодії процесом, в якому конкретні суб'єкти використовують політичні ресурси для досягнення своїх цілей. Учасники взаємодії надають ресурсам позитивну або негативну спрямованість, знаходять для них сферу застосування, визначають тривалість і багаторазовість використання.

Політична взаємодія будується на комбінаториці різних принципів індивідуалізму і колективізму; дистанціювання і зближення; консенсусу та діссенсусу; толерантності та нетерпимості; зворотного зв'язку і «гри наосліп»; плюралізму та монізму. Важливим принципом політичної взаємодії, який забезпечує його законність і конструктивний характер, слід вважати політичний реалізм.

У політичній взаємодії використовуються політичні та неполітичні ресурси. Неполітичні ресурси виконують допоміжну інструментальну функцію. Крім того, слід також охарактеризувати політичне використання ресурсів, яке означає, наприклад, роботу адміністративного апарату на підтримку кандидата на виборах, використання території, приміщень для проведення з'їздів, політичних пропагандистських акцій і т. д.

З урахуванням інституту володіння та розпорядження ресурсом можна виділити державні і недержавні політичні ресурси. Органи державної влади володіють значними адміністративними можливостями, які формально обмежені законодавчими рамками.

Недержавні політичні ресурси характеризуються непричетністю до владних інститутів і формують свій потенціал з інших джерел. Наприклад, недержавні організації використовують комерційні, громадські фонди, особисті пожертвування і активне сприяння громадян, підтримку представників політичної еліти, допомогу іноземних громадських організацій. Іноземні організації співпрацюють, в основному, з некомерційними організаціями, навчаючи їх франчайзингу, субконтрактингу і загальним правилам розвитку сектора неурядових організацій.

Також політичні ресурси можна розглядати скрізь призму розуміння соціальних ресурсів, які є сукупністю запасів, коштів, потенціалів соціальної взаємодії, що використовуються (або можуть бути використаними) у суспільстві в соціальній взаємодії та соціально спрямованій діяльності. Так, Г. Шпет, розглядаючи концепцію інтенціонального досвіду Гуссерля, зауважує, що особливий вид емпіричного існування – соціальне існування [181, с. 187]. А. Шюц висвітлює поняття соціального з погляду феноменологічної соціології і розглядає ресурси, як такі, що організують соціально-політичну взаємодію і проявляються в кожній людині [183, с. 56].

Соціальні ресурси стають політичними у випадках, коли суб'єкти взаємодії вирішують політичні завдання, або коли соціальна діяльність індивідів набуває політичної спрямованості (наприклад, проблеми комунально-господарського облаштування області (району, міста тощо) використовуються учасниками у передвиборчій боротьбі). Політичного напрямку набуває не тільки проблемна ситуація, але також сили, засоби, що використовуються для її вирішення. Саме політичне забарвлення не є критерієм політизації соціальних чи інших видів ресурсів. Необхідно використання політичних та інших ресурсів в соціально-політичних процесах на політичному просторі.

В економічних науках і дисциплінах, які вивчають людський потенціал, існують поняття, близькі за визначенням до соціальних ресурсів. Активно використовуються поняття, які так чи інакше співвідносяться з проблемами людського фактору, а саме – людські ресурси, соціальний потенціал, кадровий потенціал, особистісні ресурси, трудові ресурси тощо [109, с. 54].

Слід зазначити, що поняття соціальних ресурсів є значно ширшим, ніж економічних, виробничих або демографічних ресурсів. Воно включає в себе різноманіття характеристик людини не тільки як робочої сили, трудового ресурсу, особистісного фактору, але і як особистості, наділеної індивідуальними рисами. Така особистість соціалізується у взаємодії з іншими індивідами і спільнотами, включається в традиційні соціальні зв'язки і структуру суспільства.

Фахівцями виділяються так звані рекреаційні зони (відновна територія). В абстрактному вимірі – простір, на якому в визначений час створюються або вже існують умови, що сприяють створенню та поповненню ресурсної бази. Термін запозичений з економічної географії і показує готовність або здатність заповнення соціально-економічних ресурсів. Наприклад, важливим аспектом для українського суспільства на

сьогодні є стратегія раціонального управління людськими ресурсами, тобто такий підхід, який дозволяє ефективно використовувати креативні ресурси людини для розвитку особистості та її соціальної спільноти [96, с. 129].

Необхідно розрізняти власне політичні ресурси і ті засоби та запаси, які використовуються в політичних процесах. Політичним ресурсам, на відміну від інших соціальних ресурсів, властиві специфічні механізми взаємодії; відмінні від соціальних ресурсів форми зв'язків і залежностей, «правил гри»; специфічні форми і знаки комунікації.

У вивченні політичних ресурсів важливий комплексний підхід до процесу і механізмів формування політичних ресурсів, визначення їх специфіки, ролі в публічній політиці. Істотними факторами достовірності та практичної значущості досліджень політичних ресурсів є можливості організації та проведення досліджень з виходом на політичне консультування.

З метою багатоаспектного дослідження політичних ресурсів (це особливо стосується механізмів їх формування та використання) доцільно звернутися до такого комплексного наукового напрямку, як мезологія – наука про середовище проживання, життя людини. Даний напрямок в науці почав розвиватися у 60-х роках ХХ століття. Найбільшого поширення мезологія отримала в біології, демографії та економіці. Саме з економічної позиції відзначено, що необхідним є виділення істотних зв'язків, які утворюють структуру функціонуючого об'єкту [149, с. 22].

Соціальна мезологія розглядає безліч чинників, які формують соціальне середовище даного регіону, встановлюють ієрархію залежностей між різними факторами. Наприклад, вплив географічного або геокліматичного середовища на формування соціально-політичних відносин, переміщення по території регіону.

Т. Парсонс виводить три основні різновиди ресурсів, що живлять

людські відносини. На перше місце за значимістю він ставить економічні ресурси, далі йдуть політичні, а потім – людські ресурси. Сутність влади, на його думку, полягає в здатності суспільства мобілізувати свої ресурси для досягнення колективних цілей, спільних інтересів [124, с. 221].

Поняття ж політичних ресурсів представляє собою квінтесенцію значень, розглянутих у політичних, соціологічних і економічних дисциплінах. По-перше, це природа політики, політичний простір, або, як зазначає П. Бурдьє, «політичне поле», – місце, де в конкурентній боротьбі між агентами, які виявляються в неї втягнутими, народжується політична продукція, проблеми, програми, аналізи, коментарі, концепції, події. По-друге, «ресурси» міцно асоціюються з економічним потенціалом. Мається на увазі наявність будь-яких запасів, засобів, які необхідно витягувати (рекрутувати) для ефективного забезпечення процесів взаємодії. Таким чином, «актори» політичної взаємодії у своїй діяльності використовують політичні ресурси як якісь запаси, засоби, кошти.

Поняття політичних ресурсів використовується і для характеристики процесів соціально-політичної взаємодії, при якому суб'єкти приводять в дію механізми використання політичних ресурсів. Політична реальність виявляється більш складною, і це поняття стає більш насиченим, включаючи в себе безліч фактів реального життя. Тобто, будь-який дієздатний індивід, що володіє ціннісно-мотивованими установками, може вважатися політичним ресурсом. Більшість спільнот, які так чи інакше виявляються включеними в політичну діяльність або отримують чи надають політичні послуги, також відносяться до поняття, що аналізується.

Слід розрізняти поняття «політичні ресурси», «ресурси влади» і «політичні засоби». Ресурси влади – це або важливі цінності (гроші, предмети споживання), або засоби, здатні вплинути на внутрішній світ людини (ЗМІ), або знаряддя, за допомогою яких можна позбавити людину тих чи інших цінностей (зброя тощо). Засоби політичні – це сукупність

прийомів, способів, предметів, які використовуються суб'єктами політики для досягнення політичних цілей. Такими засобами можуть бути авторитет, право, насильство, культурно-ідеологічний вплив, економічне стимулювання, державний апарат та ін.

Також слід розрізняти політичні ресурси, ресурси публічної політики і безпосередньо ресурси політики. Політичними ресурсами є засоби (можливості), що реалізуються суб'єктами у процесах соціально-політичної взаємодії. Ресурси публічної політики характеризуються презентабельністю, офіційністю впливу, їм притаманне різноманіття комунікативних засобів, образність подачі інформації (наприклад, індивідуально-особистісні та інформаційно-комунікативні ресурси). В якості ресурсів політики можуть виступати засоби, які не є політичними за своєю природою (наприклад, людський потенціал, матеріально-технічні засоби організації виборчих кампаній, транспорт, приміщення для зборів тощо).

В якості суб'єктів політичних ресурсів виступають самостійні політичні актори (учасники), групи та агрегації людей, громадські та політичні організації, інститути державної влади.

На організацію політичної взаємодії впливають і зворотно спрямовані процеси, хаотичні, деструктивні рухи, асоціальні особистості. Це обумовлює різний ступінь юридичної та технологічної самостійності політичних ресурсів.

Політичні ресурси поповнюються, трансформуються в процесах взаємодії в різних сферах діяльності людини, але при цьому зберігають соціально-політичну спрямованість своєї мобілізаційної готовності: політичні ресурси використовують людський потенціал (фізичний, інтелектуальний, духовний). Вони пронизують сфери економічних і наукових інтересів, проникаючи в повсякденне життя людини. Саме інтенція людської діяльності, спрямована на соціальні та політичні акти,

відносить індивіда до потенційних політичних ресурсів (їх самих, їхні ідеї, програми, зв'язки та ін.) [122, с. 128].

Різноманітні громадські організації, агрегативні та референтні групи та їх матеріальні можливості також можуть розглядатися в якості потенційних ресурсів з урахуванням відповідних правових підстав. Наприклад, приміщення, що належать різним суб'єктам, можуть використовуватися для проведення політичної агітації тощо. Соціальні організації офіційно не переслідують політичних цілей, але можуть бути задіяні в політичній боротьбі як групи прихованого лобіювання. Сам факт існування та діяльності аполітичних осіб і організацій може використовуватися політичними силами в своїх інтересах.

Соціально-культурні традиції забезпечують якісну послідовність соціально-політичної взаємодії. Рівень соціально-політичної культури є індикатором політичних процесів (у тому числі й прихованих), що відбуваються в суспільстві.

Економічна сфера також безпосередньо пов'язана з формуванням, позначенням та використанням політичних ресурсів. Виробничі відносини впливають на всіх членів суспільства. З одного боку, економічні блага виступають в якості прямих і (або) непрямих ресурсів суб'єктів політики (наприклад, матеріально-технічні засоби для оптимізації взаємодії). З іншого боку, ступінь володіння економічними благами вимагає від учасників взаємодії за допомогою політичних ресурсів досягати економічної та матеріальної могутності. Слід вказати, що політичну спрямованість економічні ресурси набувають не в процесах виробництва, а в причетності їх до процесів і механізмів використання політичних ресурсів в соціально-політичній взаємодії.

Подальший розвиток концепція політичних ресурсів, їх походження, розвиток та використання можна знайти в «теорії обміну ресурсами», представниками якої є П. Блау, Д. Хіксон, К. Хайнінгс та ін. На перший

план виходять ситуації, коли має місце нерівний розподіл ресурсів між учасниками (суб'єктами) політичної взаємодії і внаслідок цього виникає потреба в них з боку тих, хто їх позбавлений. Згідно теорії обміну, індивіди, що володіють рідкісними ресурсами, можуть трансформувати їх надлишки у владу, поступаючись частиною ресурсів в обмін на бажану поведінку.

Так, П. Блау концентрує увагу на ситуаціях, коли взаємність впливу проявляється переважно через обмін ресурсами між індивідами або групами індивідів. Ресурси, якими володіє індивід, повинні бути бажаними і необхідними для когось іншого. Індивід може володіти ресурсами, які необхідні комусь іншому, але не використовувати їх. Головне зауваження реляційної концепції полягає в тому, що поняття влади постає в концепції як властивість самої взаємодії. Позитивним вважається перенесення мотивації ззовні індивіда, вказівка на залежність владних відносин від факту володіння ресурсами [13, с. 76].

Однак, концепція розподілу ресурсів і (або) обміну не може претендувати на роль об'єктивної теорії, тому що в ній не зовсім чітко показано походження природи ресурсів. З іншого боку, теорія обміну ресурсами розглядала схему взаємодії як отримання деяких ресурсів, володіння якими може надати владу. Прихильники теорії обміну ресурсами не розглядали механізми використання, рекреації (відновлення) ресурсів влади. В класифікації ресурсів П. Блау використовує розподіл ресурсів на первинні ресурси, які формують відносини, і вторинні, які використовуються в процесах обміну. Але не вказує на роль політичної реальності, геополітичних, соціокультурних та інших факторів, що впливають на формування і використання політичних ресурсів [13, с. 79].

Так, Л. Шпак говорить про залежність характеру взаємодії від ресурсного забезпечення політичної діяльності і відзначає, що в одних відносинах ресурси виконують дезінтегративну роль, в інших –

допомагають інтеграції соціальних сил у регіонах [180, с. 126].

Розглядаються також індивідуально-особистісні, технологічні, інформаційно-комунікативні ресурси, механізми їх формування (на мезорівні) на прикладі організації та проведення виборчих кампаній. Так, Є. Морозова відзначає, що система виробництва і розподілу політичних товарів та послуг (ідей, програм, стилю управління, іміджу лідера), відносно ефективно забезпечує узгодження значної кількості інтересів конкуруючих між собою продавців (партій, політиків, бюрократії) і покупців (виборців, громадян) [109, с. 54].

Г. Ділігенський відзначає, що політичній культурі завжди властива відома інерційність. У перехідні періоди розвиток політичної культури прискорюється, а загальні політичні позиції і установки населення стають рухливими. Це пов'язано з приходом у політику нових сил і появою принципово нових ідей і методів політичної взаємодії [45, с. 243].

У свою чергу, політична культура фіксує, якою мірою політична діяльність, всі її елементи розвивають людину, збагачують її духовний світ, сприяють його становленню як громадянина. Значний вплив на політичну взаємодію надає електоральна культура та рівень електоральної культури виборців. Традиційна, трудова, побутова культури впливають на формування та стан політичних ресурсів, на рамки і межі застосування соціальних технологій, на різні форми політичної участі. Крім того, аналіз різних політичних культур повинен впливати на розуміння того, які політичні рішення і ресурси необхідні для досягнення змін у бажаному напрямку. Істотне місце в зазначеному аналізі необхідно відвести практиці міжрегіонального обміну політичними технологіями, програмами і схемами управління політичними ресурсами. Наприклад, обмін політичними технологіями вирішення передвиборчих конфліктів або практики мобілізації інформаційних ресурсів у процесах соціально-політичної взаємодії.

Так, Г. Ділігенський, який досліджував проблеми ресурсного забезпечення політичної взаємодії, як феномена політичної інституціоналізації, вважає, що найбільш актуальними питання в цьому аспекті є :

- аналіз потенцій, укладених в інституційних структурах громади;
- з'ясування діяльнісних потенцій, тобто внутрішніх ресурсів, властивостей, суб'єктів з точки зору можливостей їх впливу на інститути;
- урахування можливих варіантів [45, с. 245].

Значну роль у процесах політичної взаємодії відіграє також рівень громадянської культури в суспільстві. Взаємне розуміння суб'єктами взаємодії політичного процесу умов і рамок його існування можливе, коли в їх спілкуванні діють загальні зрозумілі для більшості учасників мови спілкування, символів та знаків. Існування спільних інтересів та цінностей сприяє встановленню між суб'єктами взаємодії продуктивного політичного діалогу. При зіставленні різних політичних уявлень і традицій громадянська культура виступає як простір їх взаємного перекладу та ідентифікації. У ході діалогу відбувається культурний розвиток суб'єктів, що виробляють свій погляд на політичну реальність та шляхи її вдосконалення.

Учасники політичної взаємодії використовують різноманітні технології (наприклад, виборчі). Технологізація надає діяльності людини більш раціональний характер, включаючи в неї тільки ті процеси і операції, які дійсно необхідні для досягнення поставленої мети. В соціальній інженерії розглядаються три найважливіших складових соціальних технологій: діагноз, рішення, коректування поведінки соціального об'єкту.

Першою ознакою технологізації є розмежування, поділ, розчленування даного процесу на внутрішньо взаємопов'язані етапи, фази, операції. Друга ознака будь-якої технології – координація дій і поетапне

досягнення результату [35, с. 112]. При цьому, у суб'єкта повинна завжди залишатися можливість втрутитися в об'єктивний хід процесів, встановити інший порядок, темп процедур і операцій залежно від вимог, які постійно змінюються. І третя ознака : кожна технологія передбачає однозначність виконання включених до неї процедур і операцій. При цьому соціальна технологія не применшує управлінської ініціативи і творчості людей, її завдання – надати організації всієї діяльності усвідомлений і науково обґрунтований характер.

Широку сферу застосування мають інформаційно-комунікативні ресурси. Тут можна виділити інформаційно-аналітичні технології в політичному консультуванні. В даний час існує безліч комп'ютерних засобів для збору соціально-політичної інформації, аналізу та прогнозування політичних процесів, контролю над прийняттям та виконанням політичних рішень та ін.

У політичній практиці для здійснення політичних процесів все активніше застосовуються сучасні інформаційні технології. Телекомунікаційна технологія створює для кожної людини можливості безпосереднього членства в суспільстві без посередництва будь-яких груп, ідеологій чи культурних символічних систем. Вона неймовірно підвищує роль і соціальне значення окремої людини. Однак, існує небезпека порушення інформаційного обміну, маніпулювання громадською думкою на більш високому управлінському рівні, авторської правки фахівців, що обслуговують інформаційні комунікації. Залишається відкритим питання, як бути з тією частиною суб'єктів, яка з ряду причин не може бути включена в процес телекомунікації. Слід визнати, що недоступність засобів телекомунікації, а інколи і взагалі засобів зв'язку, некомпетентність органів, відповідальних за технологізацію, нестача ресурсів віддаляють від нас застосування нових технологій.

Використані матеріальні та нематеріальні ресурси стають

політичними ресурсами, якщо сприяють вирішенню політичних завдань, або дозволяють оптимізувати політичну взаємодію. В інших випадках соціальні та інші ресурси виконують загальну інструментальну функцію людської діяльності. Освіта як ресурс не є суто особистою справою суб'єктів взаємодії. Він організовується, підтримується, фінансується і контролюється державними та громадськими інститутами. Інтелектуальні ресурси мають соціальне значення та мають вирішальний вплив на розвиток усіх сторін суспільства [32, с. 133].

Адміністративні ресурси виступають в ролі інструменту владного впливу на суб'єкти та механізми соціально-політичної взаємодії. Виникає питання, чи є адміністративні ресурси самостійним видом політичних ресурсів або являють собою специфічні умови застосування політичних та інших засобів у процесах взаємодії.

Особливим, свого роду спеціалізованим, ресурсом для органів державної влади є інститут державної служби.

Формування і використання політичних ресурсів здійснюється в контексті конкретних соціально-політичних ситуацій на території і в країні в цілому. Істотними характеристиками регіональної ситуації стають складність соціально-політичних, демографічних, економічних процесів. Наприклад, темпи відтворення ресурсів залежать від комунікативної межі території та комунікабельності населення, рівня політичних вимог регіональних еліт. У ролі формуючого фактору виступають також насиченість інформаційного обміну між суб'єктами в публічній політиці, ступінь відкритості регіону для внутрішньої та міжрегіональної взаємодії.

Отже, політичні ресурси розглядаються на різних рівнях та різними соціальними науками. Поняття політичних ресурсів в певній мірі використовується політологами та публічними політиками і особами, які забезпечують процеси політичної взаємодії. На процесі еволюції поняття відображаються різні наукові підходи та дослідницькі напрями, тому по-

різному трактується роль і місце політичних ресурсів у процесах взаємодії, джерела ресурсів і, відповідно, пропонуються різні критерії їх типологізації.

Крім терміну «ресурси влади» в політичній літературі використовуються й інші. Інколи використовують терміни «основи влади», «засоби влади» і т. д. [44, с. 142]. Згідно з наведеним визначенням, до владних ресурсів належать такі їх різновиди: важливі для об'єкта цінності, контрольовані суб'єктом влади (предмети споживання, гроші, умови життєдіяльності); засоби, здатні вплинути на внутрішній світ, мотивацію людини (ЗМІ, проповідь в церкві і т. п.); знаряддя (інструменти), за допомогою яких можна позбавити людину тих чи інших цінностей, в тому числі, вищої – життя (каральні органи, зброя).

Визначення поняття «ресурси влади» є неоднаковим у різних дослідників. Так, М. Роджерс визначає ресурси влади як «благо, володіння яким підвищує здатність його володаря впливати на інших індивідів» [140, с. 76]. Характеризуючи роль «ресурсів» в поясненні і дослідженні владних відносин, Р. Даль підкреслює, що аналіз їх розподілу між індивідами і соціальними групами в різних суспільствах і історичних умовах – це стародавній, загально визнаний, поширений і переконливий засіб пояснення [150, с. 39], використаний ще Аристотелем в Греції в IV в. до н. е, Дж. Херрінгтон для характеристики суспільства XVII в. в Англії, засновниками американської конституції і багатьма видатними вченими XX в.

Аналіз ресурсів є необхідним для розуміння розподілу влади в суспільстві, він допомагає виділити різні форми влади і оцінити її основні параметри. Ресурси можуть застосовуватися для заохочення, покарання чи переконання. У процесі їх реалізації суб'єктом вони можуть трансформуватися у владу, яка є здатністю перетворювати певні ресурси у стійкий вплив в рамках системи взаємопов'язаних агентів.

Більшість науковців згодні з тим, що ресурси влади можуть бути різними, і немає єдиного ресурсу влади. Наприклад, Е. Етціоні виділяє примусові ресурси, ресурси, що дають вигоду, і нормативні ресурси влади. До цієї класифікації слід додати ще один тип ресурсів влади – знання [198, с. 18].

Р. Даль запропонував ще більш докладний перелік ресурсів політичної влади, що включає вільний час акторів, гроші і багатство, контроль над робочими місцями, контроль над інформацією, соціальне становище, володіння харизмою, популярністю і легітимністю, посадові права, солідарність, здатність отримати підтримку інших людей та груп та ін. Уміння Р. Даль не включає в свій перелік ресурсів, хоча і визнає, що формально вміння можуть розглядатися як «особливий ресурс». Єдиний мотив невключення полягає в тому, що вони вважаються дуже значущими для пояснення відмінностей між владою різних лідерів. Однак даний аргумент виглядає не цілком переконливо [150, с. 40]. Те ж саме можна сказати і щодо багатьох інших ресурсів влади. Т. Бентон пропонує розмежувати «можливості» і «ресурси». Перші відносяться до внутрішньої природи акторів, другі – до їх зовнішніх структурних властивостей. Підхід Т. Бентона базується на реалістській методології, відповідно до якої влада людини (або речі) пов'язана з її природою.

Погоджуючись з основними положеннями реалістського підходу, Т. Бентон, однак, вважає, що цей підхід не може безпосередньо використовуватися стосовно до поняття політичної влади, оскільки остання, на відміну від індивідуальних здібностей людини, пов'язана не тільки з внутрішньою природою людей, але і з їх зовнішніми відносинами з іншими людьми і матеріальними об'єктами [193, с. 29]. Знання, вміння, компетенція, внутрішня організація, солідарність та інші якості подібного роду, які Т. Бентон відніс до «можливостям», відіграють специфічну роль у владі. Для володіння владою обов'язково потрібні інформаційні ресурси :

суб'єкт повинен мати певні знання дій, які можуть забезпечити досягнення бажаного результату. Відсутність відповідної інформації означає відсутність влади. На думку автора дослідження, знання відіграють особливу роль у здійсненні влади, однак не слід обмежувати ресурси виключно «зовнішніми» засобами впливу.

Слід зазначити, що роль різних ресурсів у владному відношенні не є однаковою – вони є засобами впливу суб'єкта на об'єкт та виражають їх нерівність і залежність об'єкта від суб'єкта. Крім того, в деяких випадках влада ґрунтується виключно на ресурсах, наприклад, на фізичній силі, володінні важливою інформацією або інтелектуальній перевазі. Тобто, влада цілком може обходитися і без зовнішніх ресурсів. Внаслідок цього, віднесення до ресурсів влади тільки зовнішніх засобів впливу суб'єкта на об'єкт може призвести до виникнення того, що суб'єкт може мати владу, не володіючи ресурсами влади.

На думку дисертанта, ресурсами влади суб'єкта можна вважати тільки ті засоби впливу на об'єкт, які суб'єкт контролює і може використовувати в потрібний час. До таких можна відносити всі можливі засоби, потенційно здатні забезпечити підпорядкування об'єкта в силу того, що багато хто з них не контролюються суб'єктом або недоступні йому. Також слід зазначити, що практично будь-який матеріальний предмет, духовна сутність або норма можуть використовуватися в якості ресурсу влади. Однак не можна поширювати це твердження на будь-який об'єкт. У цьому випадку, ресурсом влади швидше можуть стати контроль над інформацією і здатність маніпулювати свідомістю. Тому, навряд чи можливо вказати однозначні засоби, які можуть стати ресурсами влади над усіма людьми.

Також слід відрізнити загальні ресурси влади та конкретні ресурси влади. Загальні ресурси влади – це засоби, які суб'єкт контролює і може використовувати для досягнення підпорядкування об'єкта. Конкретні

ресурси влади є ті загальні ресурси влади, які обумовлюють владне ставлення в даних умовах в даний час. Володіння ресурсами не обов'язково веде до влади, а ресурси можуть стати основою владних відносин лише у тому випадку, якщо суб'єкт володіє відповідним знанням та вмінням їх використовувати. Якщо суб'єкт не може використовувати наявні в нього ресурси, то він володіє лише потенційною владою і фактично не здатний домогтися підпорядкування об'єкта.

Однак, цього буває недостатньо для виникнення владних відносин, якщо суб'єкт не може використовувати свої ресурси (або деякі з них) в силу моральних, релігійних, правових, політичних або інших самообмежень або через психологічні характеристики. В даному випадку мова йде не про нездатність суб'єкта використовувати ресурси, а про його небажання здійснювати свою владу. Таким чином, для володіння і здійснення влади актор повинен володіти необхідними ресурсами і бути здатним використовувати їх для досягнення своїх цілей. Однак, і цього може бути недостатньо.

Ще однією умовою є мобілізація ресурсів. Термін часто використовується в аналізі політичної влади і зазвичай відноситься до груп і організацій, а не до індивідуальних акторів. Він пов'язаний з процесом формування груп, асоціацій і організацій для досягнення колективних цілей. Стосовно до політики «колективні цілі» означають вплив, контроль або доступ до державного управління. Питання про політичну мобілізацію – про те, які групи стають мобілізованими для ефективних політичних дій, – є одним з найбільш істотних для пояснення політичних явищ. Необхідно враховувати, що не всі ресурси можуть бути використані негайно. У. Гемсон запропонував розрізнення ресурсів по їх ліквідності: до високоліквідних ресурсів належать ті, які можуть бути використані відразу, без попередньої підготовки, а «низьколіквідні» вимагають певного часу для їх мобілізації.

Д. Ронг провів ретельний аналіз ліквідності різних ресурсів влади, підкресливши відмінність між індивідуальними і колективними ресурсами. Він вважає, що більшість ресурсів, якими володіють індивіди (вільний час, гроші, репутація, персональні якості і т. д.) мають порівняно високий рівень ліквідності, тобто їх легко підготувати до використання або переорієнтувати з одного об'єкта на інший. І навпаки, колективні ресурси (до найбільш значущих ресурсів подібного роду Д. Ронг відніс кількість членів групи, монополію на професії та знання, солідарність та організацію) набагато більш різноманітні за своєю ліквідністю. Нерідко вони тільки починають формуватися одночасно з виникненням групової солідарності, організації та лідерства шляхом мобілізації раніше неорганізованих індивідів. Тому, владні можливості груп варіюються від актуальної влади, здійснюваної повністю організованими або мобілізованими індивідами, групами та інститутами, до порівняно віддаленої можливості досягнення влади людьми, які, хоча і розділяють деякі загальні устремління, але не мають будь-якої громадської організації чи усвідомлення колективної ідентичності [209, с. 45].

Р. Т. Мухаєв наводить класифікацію ресурсів по ефективності і циклу дії. При цьому використання того чи іншого ресурсу або виду ресурсів залежить від багатьох факторів, у тому числі і від типу політичного режиму [113, с. 117]. Ще одна система класифікації ресурсів виходить з характеру впливу і сфери впливу. Зокрема, А. Етціоні поділяє ресурси на утилітарні, примусові і нормативні [198, с. 86].

Що стосується ставлення дослідників до влади, що базується на примусових ресурсах, то значних розбіжностей тут немає. Примусову владу можна визначити як здатність А змусити Б діяти у відповідності зі своїми намірами і всупереч бажанням Б шляхом загрози негативного впливу на Б, якщо той не кориться. При використанні сили, як ресурсу політичної влади, джерелом підпорядкування виступає здатність суб'єкта

безпосередньо впливати на об'єкт або його оточення. Володіння силою означає можливість здійснити навмисний вплив на тіло або психіку об'єкта або обмежити його потенційні дії. Найчастіше поняття «сила» трактується в плані впливу на фізичну сторону життя об'єкта. Важливо розрізнити і здатність суб'єкта домогтися підпорядкування об'єкта шляхом використання сили і шляхом загрози використання сили.

Нерідко стверджується, що застосування сили є свідченням краху влади. Тому влада і сила розглядаються як протилежності. Найбільш послідовно цю точку зору відстоює Х. Арендт [7, с. 126]. Аналогічної позиції дотримується також Е. Гідденс, Ю. Хабермас [28; 172] і деякі інші дослідники. Безсумнівно, влада фокусує в собі характер, суть усієї системи суспільних відносин, оголює соціальні протиріччя і в той же час є найважливішою формою їх вирішення.

Однак, у сучасному суспільстві ситуація вимагає багато в чому іншого підходу. На цьому тлі стає очевидним брак уваги до правових, моральних ресурсів влади. Однобічність проявляється і в підході до релігійних ресурсів. Першочергова значимість ресурсів як основ влади відображена в теорії «соціального обміну», відповідно до якої, в основі влади лежить нерівномірний розподіл дефіцитних ресурсів. Люди, які не мають ресурсів, отримують їх в обмін на виконання розпоряджень їх власників. Таким чином, вони потрапляють в залежність від інших та підкоряються їм.

Для виділення різних видів влади поширеною є класифікація її ресурсів у відповідності з найважливішими сферами життєдіяльності – на економічні, соціальні, культурно-інформаційні, примусові (силові). Економічні ресурси – це матеріальні цінності, необхідні для суспільного та особистого виробництва і споживання. Соціальні ресурси – здатність підвищення або зниження соціального статусу чи рангу, місця в соціальній стратифікації. Вони частково збігаються з економічними ресурсами. Однак

соціальні ресурси включають й такі показники, як посада, престиж, освіта, медичне обслуговування, соціальне забезпечення і т. п. Культурно-інформаційні ресурси – це знання та інформація, а також засоби їх отримання і поширення: інститути науки та освіти, засоби масової інформації та ін. Як вважає О. Тоффлер, знання та інформація є найважливішим ресурсом влади. Вже сьогодні в постіндустріальних країнах знання, в силу своїх переваг – нескінченності, загальнодоступності, демократичності, – підпорядкували силу і багатство і стали визначальним фактором функціонування влади. В ході суспільного розвитку такі традиційні ресурси влади, як сила і багатство, втрачають вплив, хоча і не зникають повністю. На перший план виходять знання та володіння інформацією. Звичайно, далеко не у всіх країнах знання та інформація мають пріоритет над економічними, соціальними і силовими ресурсами [162, с. 129]. Однак, тенденція підвищення значущості культурно-інформаційних ресурсів як джерела влади в сучасному світі виявляється досить відчутно.

Примусові ресурси – це зброя, інститути фізичного примусу і спеціально підготовлені для цього люди. У державі їх ядро складають армія, поліція, служби безпеки, суд і прокуратура з їх речовими атрибутами: будівлями, спорядженням та технікою, тюрмами і т. п. Цей вид ресурсів традиційно вважається найбільш ефективним джерелом здійснення влади, оскільки його використання здатне позбавити людину життя, свободи і майна.

Різноманітні ресурси влади зазвичай застосовуються її суб'єктами в комплексі, особливо державою, яка більшою чи меншою мірою володіє всіма видами ресурсів.

Специфічним ресурсом влади є сама людина – так звані демографічні ресурси. Люди – це універсальний, багатофункціональний ресурс, який виробляє інші ресурси. Людина – творець матеріальних благ (економічні

ресурси), солдат і член партії (політично-силові ресурси), володар і розповсюджувач знань та інформації (культурно-інформаційних ресурси) і т. д. Особистість виступає ресурсом влади лише в одному зі своїх численних вимірів – будучи засобом реалізації чужої волі. В цілому ж людина – не тільки ресурс влади, але й її суб'єкт та об'єкт.

Використання ресурсів влади приводить до руху всі її компоненти, робить реальністю її процес, який характеризується насамперед способами і механізмом володарювання. Існують два головні способи володарювання. Перший з них полягає в спонуканні об'єкта до певних дій. Другий полягає у забезпеченні бездіяльності підвладних, блокуванні небажаних для керівництва видів їх поведінки.

Політичні ресурси, як різновид ресурсів влади – це наявність розвинених політичних партій, відпрацьованість державних механізмів, підготовлений апарат управління, політичні традиції і звичаї, наявність політичних цінностей в суспільстві, наявність політичних лідерів і відпрацьованого механізму їх формування, розвинена політична теорія і механізми оволодіння нею, розвинена політична культура мас і політична культура функціонування політичних структур та ін.

Політичні ресурси розкриваються у відносинах між суб'єктами політики. Це політичні регулятори відносин між громадянським суспільством та державою [97, с. 275].

Політичні ресурси є впорядкованими і мобілізованими можливостями суб'єктів соціально-політичної взаємодії, спрямованими на досягнення певних цілей у публічній політиці.

Політичні ресурси формуються на різних рівнях взаємодії суб'єктів політики і залучаються до соціально-політична взаємодія як допоміжні інструменти впливу і впливу суб'єктів один на одного. Однак, не завжди політичні ресурси постають у вигляді налагодженої системи обслуговування взаємодіючих суб'єктів. Частина ресурсів може бути не

виміряною, не відомі їхні реальні обсяги і місця просторового розміщення. Політичні ресурси можуть бути незатребуваними або тривалий час не використовуватися. Політичні ресурси здатні оновлюватися або запозичуватися. У суспільстві постійно відбуваються рекреаційні процеси (відновлення, перерозподіл, модернізації ресурсного запасу).

В цілому, політичні ресурси втягуються у політичну взаємодію як допоміжні інструменти впливу і впливу суб'єктів один на одного. Структурні елементи політичних ресурсів сприяють мобілізації політичної активності учасників взаємодії, організації інформаційно-комунікативних мереж відносин між взаємодіючими сторонами. Наявність проявленого або завуальованого попиту (пророцтва) до політичних ресурсів сприяє впровадженню технологій забезпечення і обслуговування політичними ресурсами суб'єктів політики. Сюди відносяться інформаційні технології, організаційні схеми соціально-політичної взаємодії, моніторинг політичної обстановки на території, іміджеві технології і т. п.

Саме слово «ресурс» запозичене в другій половині XIX століття з французької мови, де *ressource* – це «пошук додаткових засобів». Але, слід зазначити, що ресурси як допоміжні засоби були відомі ще в Стародавньому Римі і позначалися терміном «*ressourcium*». У більшості випадків під ресурсами розуміються грошові кошти, цінності, запаси, можливості, джерела доходу. І, як правило, мова йде про ресурси економічні, матеріальні, трудові, фінансові та природні.

Р. Даль розуміє під ресурсом все, що індивід або група може використовувати для впливу на інших. Аналогічне висловлювання належить М. Роджерсу, який вважає, що ресурс – це атрибут, обставина або благо, володіння яким збільшує здатність впливу його власника на інших індивідів або групи [139, с. 34]. Але, слід відзначити, що в даному випадку ресурси не диференціюються на підставі їхньої участі в процесі здійснення влади.

Раніше термін ресурси політичної влади широко використовувався в публіцистиці і повсякденного життя, проте мав назву «владні ресурси», «ресурси лідерства» та ін.

Форми прояви ресурсів політичної влади різноманітні. При цьому вони так істотно відрізняються один від одного, що надзвичайно складно відшукати те спільне, що їх об'єднує і пов'язує. Ресурси політичної влади не конкретні і є властивістю різних соціальних, політичних і економічних відносин. Саме це підкреслює Е. Тоффлер, зазначаючи, що ресурси – це конкретне явище і характеризує усі без винятку сторони політичної влади [162, с. 57]. Тому, ресурси політичної влади деякою мірою мають прихований характер. Особливо це стосується політичного життя суспільства, де ресурси політичної влади суб'єктів політики в більшості випадків не декларуються, а навпаки маскуються, у тому числі за допомогою ідеології, яка підтримується власниками ресурсів політичної влади.

Дійсно, кожен науковець, який досліджує проблему політичної влади, який, так чи інакше, зачіпає проблему її ресурсів, визначає їх зі своєї позиції. Наприклад, політична енциклопедія дає більш вузьке визначення – ресурси політичної влади – це засоби і можливості, наявні у суб'єкта влади; джерела і внутрішні резерви, запаси, які використовуються для отримання вигідної ситуації, дивідендів, політичного маневру, зміцнення становища серед партнерів і конкурентів. Існують і інші визначення, але об'єднує їх загальне визнання специфіки ресурсів влади, як відносно самостійної ланки, опосередковує відносини між суб'єктом і об'єктом політики. Влада спочатку націлена на володіння ресурсами, використовуючи або обмінюючи які, вона може зміцнити своє становище, домогтися виконання поставлених цілей.

Ресурси політичної влади є фундаментальним джерелом правління. Їх першорядна значимість як підстав влади відображена в теорії

«соціального обміну». Ресурси політичної влади можна звести до ресурсів управління, які носій влади (суб'єкт управління) використовує для забезпечення покори інших учасників владно-управлінських відносин (об'єктів влади та управління). Як правило, державні діячі, політики і чиновники отримують ресурси влади із заняттям керівної посади, владних позицій в державному апараті.

Ресурси, будучи вираженням матеріального і духовного потенціалу учасників владних відносин, завжди знаходяться в динамічному процесі обміну, використання, нарощування або, навпаки, виснаження. В. Кантер вважає, що суть влади саме в здатності мобілізувати ресурси, одержувати і використовувати їх так, щоб реалізувати намічені цілі. Контроль і володіння ресурсами, затребуваними в певній ситуації, становить головне джерело влади окремої особи, групи чи держави. Влада в особі держави, політичних партій та організацій бореться за володіння дефіцитними ресурсами, здійснюючи обмінні операції як на суб'єкт-об'єктних, так і на суб'єкт-суб'єктному рівнях. Якщо обмін еквівалентний, то в перспективі досягається консенсусна система відносин, як по вертикалі, так і по горизонталі влади, конфлікти долаються шляхом постійного перерозподілу ресурсів тією мірою, якою це відповідає інтересам пануючого суб'єкту і не ущемляє прав керованого об'єкту. Якщо відбувається зворотне, то виникає конфліктний тип відносин і це може привести не тільки до неефективного використання ресурсів, але й до їх виснаження й втрати.

Д. Медокс вів у обіг поняття «ефективність політичної влади». Він вважав, що ефективність є необхідною умовою того, наскільки влада успішно домагається поставлених цілей, того, як довго триває її існування, і, нарешті, якою мірою її діяльність впливає на суспільство. Проте, в подальшому поняття ефективності або ототожнювалося з технократичним управлінням або зводилося до констатації очевидних фактів діяльності того чи іншого політичного діяча. У той же час, навіть очевидність того,

що вплив одного суб'єкта політики, що прагне до завоювання політичної влади більше, а іншого менше – за інших рівних умов ставить питання про необхідність самостійного дослідження ресурсів політичної влади. Адже, саме ресурси політичної влади визначають свого роду соціально-політичний резонанс дій суб'єкта політики, тобто, ступінь, глибину і тривалість, його впливу в структурі політичної влади і, відповідно, у суспільстві [114, с. 75].

Т. Бентон запропонував розвести поняття «можливості політичної влади» і «ресурси політичної влади». Перших він відніс до «внутрішньої» природи суб'єкта політики, других – до зовнішніх (структурних) властивостей. Стосовно до індивідуальних суб'єктів політики «можливості» включають знання, вміння, компетентність, силу і т. д., а щодо колективних суб'єктів – якості внутрішньої організації, мораль, доступність знання, умінь та інші компоненти індивідуальних суб'єктів, способи комунікації, якість лідерства і т. д. З іншого боку, ресурси (як індивідуальні, так і колективні) включають ті ресурси політичної влади, які пов'язані не з внутрішніми якостями суб'єкта, а з його відносинами з іншими людьми, колективами і матеріальними предметами (легітимний авторитет, доступ до засобів масової комунікацій, контроль над інструментами примусу, володіння землею, будівлями, засобами виробництва і т. д.) [193, с. 35]. Таким чином, Т. Бентон розуміє владу наступним чином: суб'єкт має владу досягти своєї мети. Це означає, що він має такі можливості і ресурси, використання яких дозволить йому досягти своєї мети.

Деякі автори також підкреслюють, що знання, вміння, компетенція, внутрішня організація, солідарність та інші якості подібного роду, які Т. Бентон відніс до «можливостей», відіграють специфічну роль у владі [193, с. 36]. Для володіння політичною владою обов'язково потрібні інформаційні ресурси: суб'єкт повинен мати певні знання дій, які можуть

забезпечити досягнення бажаного результату. Відсутність відповідної інформації означає відсутність влади. Такої ж думки С. Бекерек, Е. Лолер, Д. Ронг, які вважають, що знання відіграють особливу роль у здійсненні влади, однак вони не обмежують ресурси виключно зовнішніми засобами впливу. Наприклад, Д. Ронг приділяє велику увагу аналізу форм влади, заснованих на нематеріальних ресурсах індивідів – знанні, інформації і т. д., і особливо підкреслює роль таких колективних ресурсів політичної влади, як солідарність і організація [209].

Таке розуміння показує роль зовнішніх і внутрішніх ресурсів стосовно до феномену політичної влади, яка є практично однаковою : і ті, й інші є засобами впливу суб'єкта на об'єкт і показують їх нерівність і залежність об'єкта від суб'єкта. В деяких випадках політична влада ґрунтується виключно на внутрішніх ресурсах, наприклад, на фізичній силі, володінні важливою інформацією або інтелектуальній перевазі. Тобто, влада існує і без зовнішніх ресурсів. Тому, якщо відносити до ресурсів тільки зовнішні засоби на об'єкт, то вийде, що суб'єкт може мати владу, не володіючи ресурсами політичної влади.

Отже, поняття ресурси політичної влади слід відносити до будь-яких засобів, які використовуються суб'єктом для підпорядкування об'єкта – фізичних, психічних, соціальних, організаційних та ін. Можна вважати ресурсами політичної влади фізичну силу, багатство і офіційний статус, якісь ідеї і елементи навколишнього середовища, традиції та людей і т. д. Це не заважає проводити відмінності між видами ресурсів влади і відносити деякі з них (відповідні знання, уміння, елементарні фізичні здібності суб'єкта) до обов'язкових.

Однак, навіть у цих підходах відсутня не тільки струнка класифікація ресурсів політичної влади, а й саме визначення того, що є ресурсами політичної влади. Те, що є ресурсами політичної влади в одному випадку, – не завжди буде таким в іншому, крім того, не завжди навіть суб'єкт

політики оцінює ті чи інші явища як ресурси політичної влади. Далі те, що є ресурсом політичної влади в одних суспільно-політичних та історичних умовах, – не завжди залишиться таким в інших.

Політичну ж владу можна представити як систему контролю над ресурсами. Рівність чи нерівність у владі визначається рівністю доступу до розподілу ресурсів. Ніколи не можна очікувати, що якісь ресурси будуть розподілені рівномірно. Рівномірність доступу до розподілу ресурсів залежить від такої обмеженої топології ресурсів – нерівномірність розподілу ресурсів веде до нерівномірності доступу до них. Тільки одне це, без урахування будь-яких інших чинників, ставить проблему обмеженого доступу і, отже, проблему контролю над ресурсами, які створюють владу для окремих людей або груп. Відповідно, поки влада розподіляється нерівномірно, вона може бути зосереджена в руках меншості або більшості, але вона не може бути рівно доступною усім.

Також слід звернути увагу на наявність різниці між теоретичним і практичним обґрунтуванням поняття. У теорії будь-яке матеріальне і нематеріальне благо може відігравати роль ресурсу політичної влади, але на практиці вони стають такими тільки щодо конкретного об'єкту: неможливо за допомогою грошей впливати на того, хто їх не потребує, або за допомогою моральних настанов підпорядкувати того, хто їх не розуміє. Крім того, щоб здійснити максимальний ефект від наявних ресурсів, необхідно вміти ними правильно користуватися, вміти прогнозувати ситуацію і володіти відповідними навичками адміністрування. Тобто, суб'єкт не тільки повинен володіти ресурсами влади і знати, як їх використовувати, але й також бути готовим застосувати їх у потрібний момент.

Тому, в якості практичного виміру ресурсу виступає його незамінність, а непорушними характеристиками влади – компетентність, відповідальність і рішучість. Влада, позбавлена ресурсів, – безсила,

ресурси, не затребувані владою, є марними, і перестають бути такими за визначенням.

В якості ресурсу політичної влади необхідно прийняти сукупність фізичних, духовних, демографічних та інших засобів і можливостей, які, незалежно від обставин, використовуються суб'єктом для вирішення поставлених завдань, утримання владних позицій і розширення своєї могутності.

Близькими за змістом до розглянутого поняття є поняття резерву та потенціалу. Смыслова межа між ними проходить по лінії задіяності політичному процесі: потенціал і резерв є засобами, які можуть стати ресурсами у разі повного або часткового вичерпання актуалізованих, на даний момент, ресурсів політичної влади. Розуміючи політичну владу в широкому сенсі – як здатність успішно здійснювати управління суспільними процесами за допомогою наявного в розпорядженні цілого комплексу різних ресурсів, можна визначити, що без компетентного управління ресурсною базою неможливо розраховувати на довгострокове процвітання і стабільний розвиток політичної системи.

1.2 Структура і функції політичних ресурсів.

Політичні ресурси в динаміці включають в себе: ресурсне забезпечення, яке проявляється в об'єктивних умовах існування ресурсів; ресурсне відтворення, куди входять потенціал та механізми відтворення; використання ресурсів, яке виражається в умовах використання, механізмах та схемах, включаючи будь-які запасні варіанти.

П. Бурдьє розглядає сутність політичних ресурсів, використовуючи поняття політичне поле, політична вага, інституціоналізація політичного капіталу. Він зазначає, що людина політики своїм специфічним статусом

зобов'язана мобілізуючій силі, якою вона володіє. Політичний потенціал включає, на думку П. Бурдьє, особисті якості, політичний капітал, який є результатом тривалого і безперервного накопичення. Делегований капітал політичного авторитету є аналогічним капіталу священика, викладача, функціонера щодо відповідної інституції. В якості останньої виступає партія, яка зберігає і розвиває політичний капітал у процесі свого розвитку. Капітал політичної партії формується і існує об'єктивно, сюди входить бюрократична структура, пости, привілеї тощо. Крім того, він закріплюється в індивідуально-особистісної системі норм, цінностей (наприклад, в понятті політичної чесності, політичної свободи і т. д.) [15, с. 69].

Делегування політичного капіталу передбачає механізми інституціалізації, які можуть виражатися в політичних засобах мобілізації, безперервному відтворенні ресурсу.

На прикладі інституціалізації політичного капіталу партії, П. Бурдьє показує, що політичний капітал об'єктивно має історію свого існування та розвитку всередині самої партії (організаційні обов'язки, посади), інших суспільно-політичних організацій, державних установ усіх рівнів влади, виробничих організацій. Пропонована концепція не повною мірою враховує зворотні процеси, ситуації втрати політичного капіталу (ресурсів влади). П. Бурдьє досліджує механізми інституціалізації, головним чином, через процеси бюрократизації. При цьому не враховується вплив соціокультурних ресурсів і власне роль і вплив електорату. Основне місце в концепції П. Бурдьє займає взаємодія складної статусно-посадової ієрархії партійних функціонерів і політичних діячів [15, с. 75].

Можна виділити декілька елементів у структурі політичних ресурсів :

- енергетичний блок (вольовий потенціал влади, співвіднесений з рольовими очікуваннями і домаганнями учасників взаємодії; мобілізаційна

готовність життєвих сил населення; джерела емоційного тяжіння і відторгнення в політиці);

- матеріально-технічна оснащеність політичної діяльності та взаємодії в регіоні;
- особистісний блок ресурсів;
- інформаційно-комунікативний блок;
- організаційно-технологічний блок, функціональне призначення якого забезпечити координацію і роз'єднання зусиль, діапазон вибору та зміни форм взаємодії, оновлення технологій, своєчасне перегрупування інтересів, дій, відносин, коригування поведінки;
- соціокультурний блок.

Модифікуючи запропоновану схему, до неї слід включити наступні політичні ресурси за цільовим призначенням:

- індивідуально-особистісні;
- інформаційно-комунікативні;
- організаційно-технологічні;
- адміністративні;
- матеріально-технічні;
- соціокультурні.

Індивідуально-особистісні ресурси – виборчий і призначуваний персонал; професіонали-політики; другі особи адміністрації, аналітики, референти та інші перетворювачі та інтерпретатори інформації, які мають індивідуально-особистісний стиль в політиці; активісти різних форм і структурних підрозділів у політиці.

Окрему галузь суб'єктів, що формують ресурси політики, представляють групи тиску, різного роду політичні посередники, лобісти, впливові підприємці, представники регіональної та національної еліти, громадські діячі, люди науки і мистецтва, представники «mass-media», активні представники електорату. Як правило, ці особи характеризуються

високим ступенем інформованості, соціальною активністю, мають розвинені навички міжособистісного спілкування. За службовим або неформальними каналами ці люди оперативно дізнаються про ситуації, події, що відбуваються на політичному просторі.

Стан особистісного блоку ресурсів характеризується низкою показників. Це, насамперед, кількісні показники :

- ◆ кількість представників опозиційних рухів (зростання або зменшення);

- ◆ кількість професіоналів-політиків, які пішли з політичної арени (окремо відзначити кількість професіоналів-політиків, які залишили окремий регіон);

- ◆ кількість повернень в політичну діяльність;

- ◆ чисельність допоміжного персоналу (аналітики, референти та інтерпретатори інформації, активісти різних форм і структурних підрозділів у політиці).

Якісні показники – це:

- ◆ соціокультурний рівень учасників політичної взаємодії;

- ◆ наявність конструктивного діалогу сторін взаємодії;и

- ◆ оцінка політичної ситуації в регіоні (політичні конфлікти, проблемні ситуації, взаємини з центром і т. п.).

Окремо слід розглядати осіб, віддалених від політичної діяльності, від публічної політики. Сюди відносяться: необрані кандидати та особи, які пішли з політики.

Використання органами місцевого самоврядування осіб, які пішли з структур влади або відійшли від активної політичної діяльності на периферію публічної політики, – це додатковий політичний резерв.

Інформаційно-комунікативні ресурси забезпечують джерелами та каналами інформації, ретрансляторами, засобами комунікації, трасами, відповідними кодами і символами для розуміння і впізнавання.

Інформаційно-комунікативні ресурси публічної політики представляють собою широке розмаїття засобів виразності, смислових форм, різного роду мовних комунікацій, в тому числі політичної мови і т. п. У зміст даних ресурсів входить вузьке ядро професійно оформлених засобів, мовних концептів, які забезпечують розуміння і передачу сенсу та комунікативні дії суб'єктів політики.

Стосовно до явищ, процесів, пов'язаних із взаємодією людей з приводу обміну інформацією, знаннями, смислами, символами і т. п., тобто з соціальними діями, необхідно вживання терміну комунікативний. Там, де мова йде про предметно-речове середовище, слід вживати поняття комунікаційний.

Медіакратична частина інформаційно-комунікативних ресурсів забезпечує доступність інформації для основної маси населення. Медіакратичні інструменти перетворюють інформацію з урахуванням специфіки її візуального представлення і створюють образи, конкуруючі з реальними політичними виступами [187, с. 180].

Для вимірювання ефективності інформаційно-комунікативних ресурсів можна використовувати такі кількісні показники : обсяг переданої інформації; швидкість обміну інформації; кількість офіційних каналів передачі і збору інформації; чисельність фахівців, які залучаються; географія інформаційної підтримки. Крім того, слід використовувати якісні показники: рівень матеріально-технічної оснащеності процесів політичної взаємодії; адаптивний рівень сприйняття (інформаційно-комунікативна взаємодія з урахуванням інформаційної культури одержувачів); достовірність інформації; доступність інформації та інформаційних каналів для учасників взаємодії; захищеність (включає в себе адресність, конфіденційність та безпеку одержуваної інформації).

Організаційно-технологічні ресурси включають в себе три компоненти: потенціал суб'єктів, спрямований на досягнення мети, з

урахуванням заданих умов, включаючи ступінь свободи і обмежувачі; технології організації політичної взаємодії; матеріалізацію на носіях різної форми – програми, плани і схеми, а також правила, в тому числі закріплені законодавчими рамками.

Функціональне призначення організаційно-технологічних ресурсів в забезпеченні координації і роз'єднання зусиль, діапазон вибору і зміни форм взаємодії, оновлення технологій, своєчасного перегрупування інтересів, дій, відносин, коригування поведінки.

Даний блок являє собою сукупність концептуальних розробок, програм і планів дій, технологій, в тому числі адаптивних інноваційних технологій ресурсного забезпечення політики.

Процеси політичної взаємодії здійснюються успішно, коли вони базуються на прогностичних результатах, виявленні зовнішніх і внутрішніх факторів і умов, здатних вплинути на політичну ситуацію в суспільстві.

Організаційно-технологічні ресурси дозволяють суб'єктам взаємодії формалізувати політичні відносини, встановлювати і дотримуватися правил взаємодії, які інколи конституційовані аж до визначення ступенів свободи і меж повноважень. Схеми і моделі відносин, взаємодій актуалізуються в певний час, після закінчення якого отримують якісну та кількісну оцінку. Заготовки, алгоритми, орієнтири дій, конкретних майбутніх акцій набувають чіткої цільової спрямованості.

Кількісно організаційно-технологічний блок політичних ресурсів можна визначити за наступними показниками :

- ◆ кількість інноваційних проектів, пропонованих учасниками політичної взаємодії;
- ◆ тривалість існування політичних технологій;
- ◆ заміщення програм і технологій;
- ◆ кількість позаштатних ситуацій.

Якісні показники організаційно-технологічного блоку ресурсів

представляє собою технологічне оснащення кожного етапу взаємодії та адаптивні інноваційні технології.

Адміністративні ресурси являють собою індивідуальні можливості осіб, які мають вплив у політиці і використовують посадові резерви адміністративно-управлінського і політичного персоналу [77, с. 12].

Можна виділити два головних напрямки формування і поповнення ресурсів влади. По-перше, це ресурси (можливості), що надаються органам влади, відповідно до їх адміністративно-посадового статусу, офіційною практикою державного управління та нормативно-правовими документами, що регламентують функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування.

Іншим джерелом ресурсного забезпечення є діяльність владних представників у взаємодії з суб'єктами політики; статусно-ієрархічне положення, індивідуально-особистісні особливості, політична приналежність, популярність, зв'язки в різних сферах економічного та суспільного життя, які впливають на суб'єктів взаємодії і прийняті ними рішення.

Ще одним структурним елементом політичних ресурсів є матеріально-технічні ресурси, що забезпечують політичну взаємодію, в тому числі і на території. Ці ресурси включають в себе всі доступні засоби оснащення діяльності в публічній політиці та її технічного супроводу.

Стан та ефективність застосування матеріально-технічних ресурсів у політичній взаємодії вимірюється в кількісних і якісних показниках.

Кількісні показники :

- ◆ перебої з матеріально-технічним забезпеченням процесів взаємодії;
- ◆ витрати на матеріально-технічне оснащення (зростання або зменшення);
- ◆ частота використання сучасних інформаційних технологій;
- ◆ обсяг придбаних, і відповідно, списаних коштів матеріально-

технічного забезпечення;

- ◆ зростання аудиторії, яка отримує необхідну інформацію або інші послуги.

До якісних показників відносяться :

- ◆ рівень надаваних політичних послуг;
- ◆ підготовка і (або) перепідготовка виконавчого технічного персоналу [63, с. 31].

Соціокультурний елемент політичних ресурсів являє собою історично традиційне культурне середовище, загальний соціокультурний рівень населення та суб'єктів політики на сучасному етапі, кроскультурні взаємодії [75, с. 89].

Кількісні показники соціокультурних ресурсів – це загальна культурна активність населення; міжрегіональний культурний обмін (або, навпаки, його відсутність, закритість регіону); співвідношення політично позитивних та негативних результатів політичних конфліктів.

Якісними показниками цих ресурсів є аналіз ціннісно-мотиваційних орієнтації учасників політичної взаємодії та загальний соціокультурний рівень взаємодії.

До головних функцій ресурсів можна віднести наступні : забезпечення політичної діяльності; збереження та впорядкування резервів; мобілізація суб'єктів на відтворення та розвиток структурних запасів; підтримка мобільності та маневреності у витягу ресурсів; забезпечення структурної пов'язаності ресурсів матеріально-технічними засобами.

Особливе місце у використанні політичних ресурсів займає проблема освоєння інновацій та інноваційних процесів у публічній політиці. Адаптація до нових явищ, процесів, форм взаємодії дозволяє формувати інноваційну частину ресурсів.

Проблеми соціальної та політичної адаптації в науці розглядаються

давно. Т. Парсонс вважав, що підвищення адаптивної здатності являє собою процес, в результаті якого соціальні одиниці знаходять більший вибір ресурсів, звільняючись у своєму функціонуванні від деяких обмежень, властивих їх попередникам [124, с. 124].

Специфіка інновацій залежить від території, мети і масштабів нововведення (загальні, міжрегіональні, регіональні, місцеві), спрямованості інноваційних процесів на створення зразків і технологій, модернізацію поселенських відносин, технологій взаємодії і т. д. Регіональні інноваційні досягнення спираються на економічні, соціальні та матеріальні основи. Оцінка функціонального потенціалу включає в себе аналіз процесів трансформації результатів, досягнутих за допомогою нововведень. Наприклад, чисельне зростання високоосвічених фахівців не може служити індикатором ефективного використання інтелектуальних ресурсів. Необхідне урахування об'єктів виконання, територіальної доступності зовнішніх споживачів і поставщиків ресурсів та послуг, трансактивної і трансфертних витрат.

Для оптимізації взаємодії різних суб'єктів у політичному житті необхідні розробка та адаптація інноваційних технологій ресурсного забезпечення. Інноваційні технології ресурсного забезпечення включають в себе кілька етапів. На першому етапі проводиться стратегічний і ситуаційний аналіз політичної ситуації, що включає в себе моніторинг процесів політичної взаємодії, діагностику стану території з урахуванням зазначених вище факторів. На другому етапі ведеться розробка інноваційних напрямків ресурсного забезпечення та модельної технологічної схеми використання політичних ресурсів. Розробляється відповідний інструментарій, формується структура інноваційної технології. Важливою складовою етапу розробки є пілотаж технології (апробація в реальних та польових умовах). На третьому етапі здійснюється впровадження інноваційної технології використання

політичних ресурсів з урахуванням регіональних особливостей. У зв'язку з тим, що впровадження інновації пов'язано з високим ступенем ризику, необхідний ще етап адаптації інноваційної технології до умов політичної реальності. В рамках даного етапу передбачено коригування проблемних секторів технологічної схеми, отримання зворотного зв'язку.

Реальне політичне життя є багатоаспектним і характеризується різноманіттям політичних фактів. Технологізація дозволяє систематизувати повторювані в певних просторово-часових проміжках процеси взаємодії і сконцентрувати увагу суб'єктів на складних процесах, унікальних явищах та проблемних ситуаціях. Адаптивна інноваційна технологія дозволить оптимізувати використання політичних ресурсів, знизити соціальний ризик, матеріальні, інтелектуальні та фізичні затрати, встановити надійні мережі комунікацій між суб'єктами політичної взаємодії.

Адаптація в політичних процесах означає активне пристосування до нових або мінливих умов із збереженням потенціалу діяльності, компенсації, модифікації деяких властивостей суб'єкта взаємодії з метою досягнення особистих чи коаліційних інтересів.

Адаптивні інноваційні технології використання політичних ресурсів характеризуються конкретним спектром завдань, чітко визначеними межами простору, певними часовими рамками. Наприклад, так звані нові виборчі технології оцінюються за економічністю споживання ресурсів при організації виборчої кампанії; ефективністю збору та обробки інформації; за комунікаційним рівнем мобілізації електорату; ступенем захищеності від втручань ззовні в ході виборчого процесу; ступенем впливу на політичні відносини і виборчі традиції.

Відзначимо, що особливістю використання соціальних інновацій є віддаленість конкретного результату, його ефективність, в той час як витрати на формування та підтримку інноваційного ресурсу залишаються

високими. Розглядаються ситуації тривалих політичних інновацій (наприклад, створення нової виборчої технології, політичної традиції і т. п.) Результат інновації буває віддалений і локальний (ситуація відкладеного ефекту).

Іншою стороною інноваційних ресурсів є неконтрольованість дифузних форм їх поповнення в процесі використання. Життєстійкість інновацій, у тому числі політичних, забезпечується за умов: здібності нововведення адаптуватися до існуючої системи цінностей, неконфліктне забезпечення розуміння; якщо інновація вводиться в соціум як частина традиційної політичної культури; якщо в процесі адаптації змінюються, поряд з політичною системою країни, конкретної території, соціальні і техніко-економічні умови, зберігається не тільки політичний інноваційний потенціал, а й загальний для населення; якщо інновація пов'язана з прийняттям рішень (директивних, конвенціональних та інших форм).

Політична інфраструктура території є розгалуженою і сегментованою: враховується регіональна спеціалізація, новаційно-проектна регіональна інфраструктура, рівень і форми підтримки політичної діяльності, наприклад, у зв'язку з посиленням ролі політичних потреб населення, усвідомленням суспільством практичної ролі, корисності нововведень, у тому числі політичного та громадського контролю, за їх формуванням і використанням.

До інфраструктури інноваційної діяльності можуть бути включені фундаментальні та прикладні розробки, регіональна політика запозичення інноваційних проектів і технологій (поширення результатів, трансфертне впровадження перенесення вдалих етапів взаємодії).

На формування ресурсів впливають багато чинників суспільного життя. Суспільно-політичні фактори відображають рівень громадянських і громадських прав і свобод, політичну орієнтованість регіону, специфіку адміністративної системи, прояв нестандартних форм активності, якість

освітніх систем.

Інформаційно-комунікативні чинники включають в себе здатність учасників взаємодії своєчасно і в повному обсязі розповсюджувати або поповнювати необхідну інформацію, налагоджувати обмін інформацією, соціальними технологіями, підвищувати рівень інформаційної грамотності в суспільстві.

Соціально-економічні фактори вказують на економічну орієнтацію, співвідношення добре розвинутої частини суспільства та соціально незабезпечених верств, соціальні форми протесту. Крім того, сюди відносяться показники ресурсозабезпеченості політичної діяльності, а також інноваційний технологічний потенціал території.

Політичні ресурси виконують також такі важливі соціальні функції : забезпечення політичної діяльності; збереження та впорядкування резервів; мобілізації суб'єктів на відтворення та розвиток структурних запасів; підтримання мобільності та маневреності ресурсів. Ресурси, будучи витратним матеріалом суб'єктів взаємодії, забезпечують спрямованість, інтенсивність і результативність соціальних і політичних процесів. Дані функції мають внутрішню і зовнішню виміри.

Структурна пов'язаність ресурсів забезпечується матеріально-технічними засобами, доповнюваності окремих видів ресурсів і можливістю використовувати відкладену, зарезервовану частину ресурсів.

Висновки до Розділу 1.

Ресурси політичної влади —проблема надзвичайно глибока, яка охоплює багато аспектів, а це й обумовлює можливість співіснування різноманітних визначень. Сьогодні можна говорити про декілька підходів до вивчення даної проблеми, які розрізняються предметною галуззю дослідження і, відповідно, напрямками використання результатів дослідження; методологією і методикою дослідження проблеми; роллю

певних політичних ресурсів у процесах політичної взаємодії.

У вивченні політичних ресурсів важливий комплексний підхід до процесу і механізмів формування політичних ресурсів, визначення їх специфіки, ролі в публічній політиці. Істотними факторами достовірності та практичної значущості досліджень політичних ресурсів є можливості організації та проведення досліджень з виходом на політичне консультування.

Структурні елементи політичних ресурсів дозволяють мобілізувати політичну активність суб'єктів взаємодії, організувати інформаційно-комунікативні мережі учасників взаємодії. Повторюваність ресурсів, деяка синхронність дій суб'єктів у використанні ресурсів в процесах досягнення мети, алгоритмізація дій дозволяють створювати технології ресурсозабезпечення.

Розділ 2

Методологічні засади дослідження ресурсів політичної влади

2.1 Застосування теорії оптимального розподілу та збереження ресурсів.

Слід зазначити, що політологи не так давно почали застосовувати математичні методи для дослідження політичних процесів, продовживши розпочате американською політичною наукою активне їх використання. Але, як показує політична практика, саме такі дослідження є найбільш достовірними. Математичні дослідження тривали, і завдяки їм в політичній науці досягаються важливі теоретичні та практичні результати.

Сьогодні неможливо уявити політичну науку без використання конкретних економічних теорій, застосування статичних даних, без використаних різних економічних і соціальних теорій. Зокрема, досліджуючи засоби і механізми використання ресурсів, корисним може бути застосування до їх аналізу теорії оптимального розподілу ресурсів та теорії збереження ресурсів. Тому, актуальність даного аналізу підтверджується сучасним станом методології вивчення політичного процесу та політичної діяльності.

Методологічною і теоретичною базою стали праці з проблем ресурсного забезпечення економічної діяльності, фундаментальні концепції та підходи до оптимізації та збереженню ресурсів таких видатних вчених як Л. Канторович і С. Хоббфол. Також були вивчені і проаналізовані роботи, які досліджують методи розподілу ресурсів у складних організаційних системах, – А. Катренко; оптимізаційні моделі розподілу інвестиційних ресурсів С. Баркалова, О. Бакунца, І. Гурєєва, В. Колпачева; моделі та механізми розподілу ресурсів в ринковій економіці В. Буркова, І. Горгідзе, Д. Новикова, Б. Юсупова. Крім того, були використано поняття «політичного» – теорії політичної влади, політичних

технологій, поведінки суб'єктів політичної діяльності, які були розглянуті в аспекті лінійних процесів.

Так, основою теорії оптимального розподілу ресурсів є метод лінійного програмування, вперше обґрунтований Л. Канторовичем. Вперше основи теорії оптимального розподілу ресурсів було опубліковано в 1939 р. у роботі «Математичні методи організації і планування виробництва», в якій Л. Канторович запропонував принципово новий клас екстремальних задач з обмеженнями, розробивши ефективний метод їх вирішення [137, с. 177].

Цей метод поширився в економічній практиці, соціології та теорії управління. Сутністю методу є максимізація процесу при наявності обмежених ресурсів. Умови завдання і мета, яку потрібно досягти, можна виразити за допомогою системи лінійних порівнянь. Такі порівняння виражають залежності і зображуються на графіку прямими лініями. Оскільки порівнянь менше, ніж невідомих, то завдання зазвичай має не одне, а безліч рішень. Знайти ж потрібно одне – з математичної термінології – екстремальне рішення.

У політичному полі дане положення теорії можна застосувати, наприклад, вирішуючи завдання щодо оптимізації виборчого процесу, яке можна представити як змінну, яку слід максимізувати у вигляді суми вартості виборчого процесу, включаючи всіх значущих суб'єктів політичного процесу. Для показників факторів виборчого процесу можна ввести відповідні коефіцієнти, за допомогою яких вирішують поставлені завдання.

Л. Канторович обґрунтував економічну суть пропонованих коефіцієнтів як граничних вартостей обмежуючих факторів. Для вирішення завдання вчений використовував метод послідовних наближень, послідовного співставлення варіантів з вибором найкращого (інколи, екстремального, але, як це не парадоксально – найбільш оптимального)

відповідно до умов завдання [137, с. 178]. Для аналізу виборчого процесу також можливо використовувати даний спосіб для вибору найкращого варіанту проведення виборчої кампанії.

Цитований автор сформулював завдання складання плану та системи витрат як взаємопов'язаних компонентів неподільного цілого, що було великим досягненням, адже одночасна мінімізація витрат і максимізація результатів тоді вважалася неможливою. Разом, обидва ці підходи взаємопов'язані і застосовуються в політичному полі: наприклад, якщо визначено оптимальний механізм вирішення політичного конфлікту чітко виділеного виду, то йому відповідає певна система витрат (не тільки матеріального характеру, але які можна виміряти числовим способом); і якщо визначено оптимальні значення цих витрат, то можна отримати механізм вирішення конфлікту, який відповідає вимогам оптимальності.

Термін «вирішальні множинники» надалі був інтерпретований Л. Канторовичем і сформульовано як об'єктивно зумовлені оцінки. Вони не довільні, їх величини повинні мати об'єктивно обумовлений характер і задаватися конкретними умовами завдання. Значення об'єктивно обумовлених оцінок підходять тільки для одного завдання. Впроваджені в практику планування та управління розрахунки повинні оптимізувати використання ресурсів, у тому числі, політичних.

У 50-ті роки Л. Канторович, узагальнивши свої дослідження, розширив сферу наукового аналізу і опублікував книгу «Економічний розрахунок найкращого використання ресурсів» (1959 р.). Він застосував свій метод лінійного програмування для дослідження широкого кола проблем планування, зокрема на національному рівні [137, с. 179].

Дана теорія отримала широке впровадження при вирішенні різноманітних завдань в економіці, фізиці, енергетиці, геології, біології, механіці та теорії управління. Останній аспект є дуже важливим і для даного дослідження. Зокрема, нас цікавить можливість застосування цієї

теорії в рамках політичного управління. Метод лінійного програмування дозволив точно сформулювати важливе сучасне поняття « оптимальність », на основі якого була розроблена система оптимального функціонування та сформульовані моделі ефективного розподілу і оцінки ресурсів.

Важливим є і питання механізмів розподілу ресурсів. При збільшенні загальної кількості політичного ресурсу кожен політичний актор отримує ресурс не менше, ніж раніше. Механізми фінансування політичних процесів є важливим рівнем механізмів розподілу політичних ресурсів. Ці механізми мають наступні підсистеми: змішане фінансування і кредитування, самозабезпечення, антизатратний механізм і т. д. [71, с. 107].

Ідея змішаного політичного фінансування полягає в тому, що кошти одних політичних організацій на певний проект виділяються лише за умови, якщо й інший політичний партнер зобов'язується виділити на цей проект власне фінансування. У чіткої фіксації вкладених коштів є недоліки – охочих вкласти власні кошти може бути дуже багато, або може не бути взагалі. Отже, виникає завдання синтезу механізму з величинами часток фінансування. Однак, існують умови, при яких механізм змішаного фінансування забезпечує більше залучення коштів, ніж пряме фінансування політичного проекту.

Антизатратними можна назвати такі механізми політичного управління, які спонукають кожного політичного актора максимально підвищувати ефективність своєї діяльності, виконувати свою діяльність з високою якістю і мінімальними витратами. Основою використання антизатратних механізмів є певна ідея. Насамперед, виділяють пріоритетні механізми впровадження цих ідей. В цих механізмах для кожного політичного актора визначаються його пріоритети, і витрати розподіляються прямо пропорційно цих пріоритетів [71, с. 108].

Залежно від виду функцій пріоритету виділяють механізми

абсолютних, прямих і зворотних пріоритетів. Порівнювати механізми зворотних пріоритетів із звичайними пріоритетними механізмами, в цьому випадку, не вдається, тому що пріоритетний механізм з спадними функціями пріоритету не задовольняє умові монотонності. Однак, механізм зворотних пріоритетів дає досить серйозні переваги політичним агентам з меншими потребами. А саме: такі політичні агенти платять за ту ж кількість ресурсу менше, ніж політичні актори з більш високими вимогами.

Наступними механізмами розподілу є конкурсні механізми. Ці механізми складають особливий рівень пріоритетних механізмів. Суб'єкти політичної діяльності упорядковуються за величиною їх пріоритетів. Політичний суб'єкт з найвищим пріоритетом є в певному сенсі диктатором. Він отримує даний ресурс раніше, інші політичні актори отримують цей ресурс в порядку убуття пріоритетів. Розподіл витрат при цьому можливий різними способами.

Політичний ресурс розподіляють на певних етапах політичної діяльності. На кожному етапі суб'єкти політичної діяльності дають замовлення на ресурс, яка кількість і який ресурс вони бажають отримати на певному етапі. Існує різна організація багатоетапних процедур. Можна на кожному етапі робити декілька ітерацій, наближаючись до ситуації рівноваги на цьому етапі. Або, навпаки, на кожному етапі допускати тільки одну ітерацію, повторюючи процедуру після того, як на черговому етапі заявки дорівнюють нулю.

Багатоетапні механізми привабливі тим, що вони дозволяють застосувати для розподілу витрат процедури розподілу обмеженого політичного ресурсу. За рахунок зростання вартості політичного ресурсу із зростанням етапу політичним акторам краще отримувати політичний ресурс на ранніх етапах. Цей факт ще більше зближує багатоетапну процедуру розподілу витрат з процедурами розподілу обмеженого

політичного ресурсу.

Існують також механізми оцінки ефекту або ефективності розподілу витрат [17, с. 27]. У тих випадках, коли центр розподіляє політичний ресурс, він має можливість отримати інформацію про фактичний ефект діяльності політичних акторів від використання політичного ресурсу. Поділ може здійснюватися на основі двох оцінок – необхідної кількості політичного ресурсу і очікуваної ефективності його використання, де під ефективністю розуміють відношення ефекту до політичного ресурсу. Наявність у центрі інформації про фактичний ефект дозволяє йому застосовувати систему санкцій у разі, коли очікуваний або обіцяний ефект не збігається з фактичним. Слід зазначити, що оцінки ефективності цілком відображають відмінності між політичними акторами.

Параметричними називають механізми розподілу витрат, в яких суб'єкти політичної діяльності повідомляють параметри функції ефекту, на основі яких центр визначає розподіл політичного ресурсу, а на основі розподілу політичного ресурсу визначається розподіл витрат. Застосування параметричних механізмів можливо в тих випадках, коли центр має досить точне уявлення про параметричний вигляд функцій ефекту політичної діяльності.

Використання децентралізованих механізмів характерно для великих політичних проектів, в які залучено велику кількість виконавців. Суб'єктів політичної діяльності поділяють на групи, які характеризуються, наприклад, основними напрямками діяльності. Спочатку політичний ресурс розподіляється між цими напрямками, а потім центри проміжного рівня розподіляють політичний ресурс безпосередньо між політичними акторами.

Оскільки політична діяльність, як така, безпосередньо пов'язана з поведінкою людей, з поведінкою політичних лідерів, різних суб'єктів політичної діяльності, то в даному випадку можна застосувати теорію

зберігання ресурсів. Відповідно до цієї теорії, втрата ресурсів є головним компонентом у процесі розвитку стресу, на відміну від когнітивного оцінювання. Стрес відбувається, коли ресурсам індивіда загрожує втрата; коли ресурси вже втрачені; коли індивід стикається з невдачею при спробі отримати додаткові ресурси після значного інвестування власних ресурсів. Крім того, когнітивне оцінювання є одним із шляхів оцінки ступеня втрати ресурсів – більшість ресурсів об'єктивно обумовлена і підлягає спостереженню. Так, С. Хобфолл засновує цю теорію на двох принципах :

– принцип втрати ресурсів. Мається на увазі, коли індивід витратив і отримав однакову кількість ресурсів, втрата ресурсів значно більше впливає на стан здоров'я, емоційний досвід і викликає нові стресові реакції, такі, як, наприклад, вигоряння;

– принцип інвестиції ресурсів. Люди схильні інвестувати в захист від втрати ресурсів, вони здатні відновлюватися після втрати і знаходити нові ресурси. Звідси, стрес зв'язується з циклом « втрата - придбання ресурсів». Одиначна втрата ресурсів може приводити до подальших втрат, що викликає стан підвищеної уразливості. З іншого боку, придбання ресурсів може викликати подальші досягнення і, отже, сприяти меншою уразливості [202, с. 84].

Постійні втрати політичних ресурсів вважаються причиною неуспішної політичної адаптації і, відповідно, вторинних втрат ресурсів, які за принципом зворотного зв'язку посилюють політичну дезадаптацію. І навпаки, збільшення політичного ресурсу може моделювати успішну адаптацію, збільшуючи можливість вторинних досягнень ресурсів. Даний підхід цілком може бути застосований для аналізу політичної соціалізації в аспекті отримання та використання політичних ресурсів.

Поняття «втрати ресурсів» не слід застосовувати до тих ресурсів, які можуть використовуватися одночасно для різних цілей або видів діяльності і не вичерпуються після використання. Існують вичерпні (тобто

матеріальні) і невичерпні – соціальні, або пов'язані з особистісними характеристиками (інтерперсональні змінні) [202, с. 198]. Серед таких ресурсів слід назвати впевненість у собі, самоповага та інші особистісні чинники, які не вичерпуються в процесі використання, на відміну від матеріальних засобів. Тобто, кажучи про політичну діяльність можна стверджувати, що в процесах її здійснення слід акцентувати увагу саме на другому виді політичних ресурсів. Безумовно, політичні лідери або рядові громадяни володіють такими політичними ресурсами як особиста впевненість, обізнаність, освіта тощо. І сьогодні вкрай важливо зберегти, не втратити саме ці ресурси, які дійсно є невичерпними, оскільки володіють ознакою прогресивної самогенерації.

Думається, розвиток і збільшення саме цих ресурсів дозволить українському політичному процесу вийти на більш високий продуктивний (ефективний) рівень. І в цьому допоможе використання саме основ теорії збереження ресурсів [83, с. 78].

2.2 Використання теорії мобілізації ресурсів в рамках політичної взаємодії.

Зрозуміти сутність еволюційних змін у політиці, поступового реформування політичного життя, упорядкованості політичних структур і політичних перетворень можна, розглядаючи їх у системі політичного процесу, політичних змін і політичного розвитку. Як свідчить політична світова історія, слід розрізняти такі ключові поняття сучасної політичної думки, як «політичний процес», «політичні зміни» і «політичний розвиток».

Історична реальність показує, що змінення політичного устрою, скасування уряду, створення нової конституції, формування політичної

культури, голосування в парламенті, здійснення політичних реформ, видання указу тощо – дії різнопорядкові. Всі ці дії не впливають автоматично одна з одної. Політичну систему або політичну свідомість не можна так швидко і так легко змінити, як, наприклад, склад парламенту або уряду. Такі зміни відрізняються за суб'єктами творення, за часом, за своїми масштабами і глибиною. Однак у результаті різних політичних дій, взаємодії політичних інституцій, прийняття й реалізації політичних рішень формується і розвивається політичний процес.

В Україні процеси трансформації супроводжуються змінами у розумінні громадянами власної ролі в процесі управління суспільними процесами, що загалом призводить до започаткування інституту громадянського суспільства та поступового накопичення досвіду неформальної організаційної активності.

Завданням політичної науки стає аналіз теоретичних моделей, що розвинуті в різних дослідницьких підходах, частіше для концептуалізації реальності соціально-політичних рухів, їх верифікація в емпіричній реальності та розробка нових напрямків досліджень з метою пояснення проявів соціально-політичних рухів. Так, теорії колективної поведінки та мобілізації ресурсів склалися в межах окремих індустріально розвинутих суспільств.

Суспільний рух визначався як теоретичний конструкт, що характеризує специфічний, конфліктний тип колективної дії, яка базується на солідарності та порушенні традиційних меж системи. Базовими ідеями нових суспільних рухів виступають якість життя, протест проти «символічних кодів», реалізація права кожного на культурну та соціальну самобутність. Для нових суспільних рухів характерний новий тип колективної дії, де індивідуальна ідентичність домінує над колективною. Це створює нові «індивідуалізовані» форми громадянської активності, а громадянська участь визначається тенденцією до більшого втручання

громадян в процес прийняття рішень на локальному, національному, глобальному рівнях [159, с. 93]. Наскільки ці теорії здатні пояснити суперечливу політичну реальність – це важливе питання, на яке мають бути дані відповіді вітчизняною політологією.

Політичні зміни – це наростання нового у структурних і функціональних особливостях політичних явищ, що забезпечує як самовідтворення, так і оновлення суспільно-політичного організму. Глибинні політичні зміни стають фактом тільки після кількох або навіть багатьох циклів самовідтворення політичної системи. Системно циклічний розвиток свідчить про перехід до якісно нового стану, до оновлення суспільно-політичного організму. У цьому зв'язку не можна змішувати такі політичні явища, як «зміна уряду» і «зміна політичного ладу».

Соціально-політичні зміни, динаміка політичного життя не зводяться до лінійних процесів. Будь-який суспільний процес несе в собі приховані нелінійні параметри. Людська історія, як цілісний процес саморозвитку, має нелінійний характер. Приклад тому – історія України з її несподіваними поворотами, падіннями та злетами. Або інший приклад: сучасні соціальні процеси і явища не можна пояснити формаційною теорією. Так, прогрес світового співтовариства не вкладається у схему розвитку і зміни суспільно-економічних формацій, оскільки останні не можуть відобразити всю складність реального світу. Не випадково наука звернулася до таких понять, як епоха і цивілізація. Однак це не виключає і того, що лінійні зв'язки сповна виправдані. Та навіть процес, який може здаватися еволюційним при слабкому рівні інновації, насправді є результатом складного взаємопроникнення явищ.

Поняття «політичні зміни» не означає заперечення абсолютно всього того, що було набуто у попередньому розвитку політичного життя, політичної системи, і визнання лише нових елементів і зв'язків, що не існували раніше. Навпаки, політичні зміни включають відтворення з

максимальним усвідомленням всього ґрунтового, кореневого, глибинного. Вони передбачають також творення по-новому нетрадиційних сторін або властивостей життєдіяльності політичних систем та їхніх структур.

Нова, змінена політична система у стані функціонування витісняє традиційне. Поряд з цим відбувається творення нового на більш високому рівні. Змінюється режим політичного процесу. Такі зміни потребують нового змісту і форм політичної упорядкованості національної політичної системи і світового політичного порядку.

Зміна порядків – це зміна епох у розвитку людства. Сучасне суспільство вступило у всесвітню епоху зміни порядків. Така зміна відбувається нерівномірно, по різних осях багатомірного розвитку. За умов «політичних змін» рівень неупорядкованості соціально-політичного життя може досягти критичної точки. Щоб «політичні зміни» мали доцільний результат, рівень неупорядкованості не повинен перетворитися на хаос, інакше зміни втрачають смисл і трансформуються у руйнівний і загрозливий процес. Найбільш типовими ознаками такого стану суспільства є: різноманітність політичних орієнтацій за відсутності очевидного домінування хоча б однієї з них; швидка зміна політичних пріоритетів; спалахи екстремізму; схильність до використання крайніх засобів політичного впливу (голодовок, страйків) та інших форм силового тиску на владу, а з боку влади – звернення до кримінальних та адміністративних заходів там, де можна використати політичні заходи; відсутність чітко визначених прав; невміння регулювати політичні конфлікти; ставлення до політики як до жорсткої системи ієрархічних зв'язків, що не допускає жодного відхилення від накресленої лінії поведінки або, навпаки, як до необмеженої сфери реалізації егоїстичних, вузькогрупових інтересів; орієнтація більшості учасників політичного процесу на політичний радикалізм з його стійкою схильністю до рішучих

дій у політиці; звернення до швидких і простих рішень у розв'язанні складних проблем; почуття власної правоти та ін.

Отже, «політичний процес» і «політичні зміни» пов'язані між собою. Процес і зміни у своїй взаємозалежності забезпечують «політичний розвиток». «Політичний процес» уособлює безперервність розвитку, а «політичні зміни» – дискретність його.

Політичний розвиток – це перехід з одного політичного стану до іншого, якісно більш досконалого, від простого до більш складного на основі зростання і зміни політичної культури оволодіння досконалими формами політичної діяльності. Отже, політичний розвиток здійснюється у двох взаємопов'язаних, але різних планах – процесу і змін. Поступовість їх перетворень на основі просування вперед є еволюція політичного розвитку.

В цьому аспекті цікавим є звернення до теорії нових соціальних та соціально-політичних рухів. У рамках цієї теорії політичних рух розглядається як реакція на процес політичної модернізації, як протест проти технократії. Важливими аспектами є створення нової колективної ідентичності і зміна політичного контексту.

Для нашого дослідження також важливою є загальна теорія розвитку, згідно з якою історичний процес розвивається за специфічною логікою у певному напрямку, відповідно із історичними закономірностями та характеризує політичні рухи просто як симптоми поточних політичних змін, які з'являються в моменти криз або революційних проривів. Справжня ж причина змін лежить у сфері історичної необхідності. Теорії, що прийшли на місце теорії розвитку, зосередилися на творчій ролі людської діяльності і відстоюють випадкову, відкриту природу історичного процесу, визначають політичний рух зовсім інакше, стверджуючи, що саме політичні рухи є творцями, конструкторами соціальних змін.

Розглядаючи теорію мобілізації ресурсів, слід згадати книгу (1975 р.) Дж. Фрімана «Політика жіночого звільнення: дослідження виникнення соціального руху та його співвідношення з політичним процесом», в якій соціолог пояснює процес виникнення і розвитку руху і при цьому використовує поняття мобілізації ресурсів. Дж. Фріман пояснює, як різні гілки соціально-політичного руху використовують різні методи і досягають, відповідно, різних результатів. Дві основні гілки руху мали різні арени протесту, стратегію і тактику. Ліберальний рух здійснював лобювання, петиції, звернення до законодавців, заклики голосувати певним чином, судові справи, підвищення освіти громадян. Друга гілка руху прагнула отримати владу в існуючій системі, метою руху була зміна структури таким чином, щоб жінки як соціальна група мали іншу ідентифікацію. Дії були спрямовані на зміну законів, інститутів, структури зайнятості.

У 80-х роках ХХ ст. поширюється аналіз культурних проявів суспільних рухів, до концептуального арсеналу якого застосовується концепт Фреймінгу як альтернативний концепту мобілізації ресурсів. Фреймінг визначається як процес динамічного символічного конструювання загального бачення зовнішнього (по відношенню до суспільного руху) світу і ролі самого руху в цьому світі. Фреймінг, як процес, складається з трьох елементів: діагностичного (інтерпретація ситуації, символічне конструювання конфлікту), прогностичного (механізми вирішення конфлікту), мотиваційного (інтерпретація стимулів, що мотивують до колективної дії) [175, с. 58]. Теорія «соціального конструктивізму» визначає фрейми як «стратегічні зусилля груп людей з конструювання схем розуміння світу і самих себе, що легітимізують і мотивують колективні дії». Трансформація фреймів створює нові цінності, вірування, смисли, що сприяють участі у русі [167, с. 44]. В процесі трансформації виникають нові ідентичності. Конструювання нових

колективних ідентичностей зумовлює соціальні зміни.

Для характеристики політичних змін можна використовувати теорію відносної депривації. Якщо модель мобілізації ресурсів пояснює головним чином механізм формування руху та роль його організацій, то поняття відносної депривації допомагає інтерпретувати причини виникнення руху. Для політичного важливо зрозуміти причини його виникнення.

Крім вказаних теорій використовується також теорія політичного процесу. Поняття циклу протесту використовується в теорії політичного руху для пояснення його загальної логіки, зв'язку з іншими рухами, використання їх мереж, досвіду та ресурсів. Виникнення політичного руху в більшості країн відбувається в періоди загального протесту і мобілізації, різні рухи були пов'язані ідеологічними або особистими контактами.

Згідно з сучасними теоріями, політичні рухи є справжньою причиною, агентами (суб'єктами) політичних змін, а не лише результатом самостійних історичних процесів. Вони виробляють, конструюють, перетворюють і здійснюють революції, і їх дії є свідомими та творчими. Таким чином, вони не з'являються автоматично в потрібний момент, а активно рекрутують і мобілізують своїх прихильників, борються не за попередньо встановлений результат, який може бути лише прискорений, а за особливі цілі, які обираються свідомо.

В рамках системної теорії суспільства політичні рухи кваліфікуються як обурення, патологія, прояв безладу або політичної дезорганізації; протистояти їм або компенсувати їх повинні механізми, що врівноважують політичну систему

В рамках сучасного підходу раціонального вибору політичні рухи фігурують як досить адекватні засоби досягнення політичних цілей, як специфічна форма політичних дій, які вживають колективи людей, які прагнуть досягнення своїх цілей, коли в них немає звичайних, інституційних можливостей для представництва власних інтересів.

Можна сказати, що існує дві протилежні моделі суспільства, які відповідають протилежним підходам до вивчення політичних рухів. Згідно першої моделі, політичні рухи з'являються «знизу», коли рівень невдоволеності, обурення та краху надій перевищує певний рівень. В даному випадку, політичні рухи представляються як стихійний, спонтанний вибух колективної поведінки, який лише пізніше набуває лідерів, організацію, ідеологію. Прихильники іншої – представляють підприємницький, або конспіративний образ: політичні рухи розглядаються як цілеспрямовані колективні дії, які мобілізуються та керуються лідерами та ідеологією для досягнення специфічних цілей. Ця модель робить наголос на структурному контексті, що полегшує або стримує виникнення політичних рухів. Тобто, політичні рухи з'являються, коли умови, обставини, ситуація є сприятливими для цього. За версією іншого різновиду розглянутої моделі, важливу роль відіграє доступність ресурсів: причиною появи політичних рухів є відкриття нових засобів і можливостей, які полегшують колективні дії. Найбільш часто характер політичної системи і, зокрема, поле діяльності політичних можливостей відзначається як основний та вирішальний фактор стримування або полегшення колективних дій.

У сучасних концепціях політичних рухів існує тенденція до синтезу, яка перетинається з теоріями, орієнтованими на дію та структуру. У середині 80-х років А. Морріс і Ц. Херрінг зробили висновок, що політичні та структурні зміни є вирішальними для розуміння соціально-політичних рухів. Питання полягає в тому, чи можна стерти цю біполярність і поєднати обидва підходи.

Б. Кландерманс вважає, що підвищена увага до теорії мобілізації ресурсів соціально-політичних рухів до проблеми їх структури веде до заперечення їх індивідуального та соціально-психологічного виміру. Необхідно створити нову, модифіковану теорію з відповідним підходом до

мобілізації ресурсів. На його думку, потрібно покінчити як з традиційними підходами до політичних змін, так із запереченням лише соціально-психологічного аналізу за теорією мобілізації ресурсів [Цит. за : 182, с. 268].

Фр. Міллер робить спробу збагатити теорію мобілізації ресурсів розробкою проблеми суб'єктивного рівня. Він зосереджує увагу на двох процесах, вирішальних для реформаторських або революційних рухів. Один – невдоволення системою (політизація), тобто покладання всіх недоліків на інституційні структури, а не на лідерів. Інший – формування мотивацій в учасників, що полегшують їх рішення щодо головного завдання: залучати до політичного руху нових прихильників та направляти їх у певному напрямку. З цієї точки зору, в теоріях, які орієнтуються на структурно-організаційну сторону політичних рухів, повинна бути відновлена психологічна складова. Включення пізнавальних психологічних посилок замість спонукальної термінології в рамках теорії мобілізації ресурсів має допомогти в проясненні як відносин між політичними рухами і суспільством, так і процесів політичного розвитку і зростання самих рухів [Цит. за : 182, с. 254].

Тут, безумовно цікавою є думка Р. Тернера, який намагався поєднати теорії колективної поведінки та мобілізації ресурсів. Він визнає успіхи, досягнуті теорією мобілізації ресурсів і противиться бажанням розглядати її неодмінно в якості альтернативи більш традиційному підходу, прихильниками якого є Блумер, Смелзер та інші. Р. Тернер вважає, що теорія мобілізації ресурсів вносить важливий внесок у вирішення питань, які залишаються невирішеними в рамках ортодоксальної теорії колективної поведінки. По-перше, це питання про «позаінституціональне»: чому люди відхиляються, відступають від встановлених інституційних шляхів; по-друге, про «переклад почуттів в дії»: чому люди перетворюють позаінституціональні диспозиції в дії; по-

третє, про «колективної дії»: чому люди збираються разом для вираження своїх почуттів і прагнень. Таким чином, повна і збалансована теорія політичних рухів повинна включати в себе найбільш важливі положення обох згаданих концепцій [Цит. за : 182, с. 276].

З цього приводу засновники теорії мобілізації ресурсів – Д. Макадам, Дж. Маккарті і М. Залд вказують, що повне розуміння динаміки руху може бути досягнуто лише за умови широкого концептуального бачення нового і старого підходів. Вони заперечують односторонні пояснення витоків політичного руху «зверху» і «знизу» і вважають, що між макроструктурними умовами (політичними, економічними, організаційними) і мікродинаміки рухів існує зв'язок. Реальна дія здійснюється на третьому рівні, проміжному між індивідуальними і широким макроконтекстом, в якому закріпився соціально-політичний рух [210, с. 43].

Така тенденція до синтезу є найбільш адекватною до сучасної політичної ситуації в світі. Поєднання різних підходів дозволить краще зрозуміти політичні закономірності, які ховаються за виникненням, існуванням і зіткненням політичних рухів. Крім того, це може забезпечити стратегічний напрямок дослідницького поля для спроб синтезувати обидва підходи.

Політичні рухи є втіленням характерної двобічності політичної реальності. Реальна політична дія в рухах розгортається на проміжному рівні – між макро– та мікро–. Процеси, що відбуваються в політичних рухах, забезпечують зв'язок між макро– і мікроаспектами політологічної теорії. Зв'язок між індивідуальними і політичними структурами найвиразніше проявляється саме в соціально-політичних рухах.

Соціально-політичні рухи являють собою також проміжну стадію в динаміці виникнення нової політичної тканини, дозволяючи нам дослідити політичну реальність в момент її народження. Це означає, що вони беруть

участь у формуванні, конструюванні, реформуванні суспільства, і є важливими суб'єктами структурних змін і побудов. Соціально-політичні рухи відносяться до процесів, за допомогою яких суспільство здійснює свою організацію на основі системи історичних дій і через класові конфлікти та політичні рішення. Як вважає П. Штомпка, соціальні рухи включають в себе такі основні компоненти соціальних рухів: колективність людей, що діють спільно; єдність у відношенні мети колективних дій, а саме – зміни в суспільстві, причому мета повинна сприйматися учасниками однозначно; колективність відносно дифузна, з низьким рівнем формальної організації; дії мають відносно високий ступінь стихійності і не приймають застиглих форм [182, с. 55]. Отже, під соціальними рухами слід вважати вільно організовані колективи, що діють спільно в неінституціалізованій формі для того, щоб зробити зміни в суспільстві. Деякі класичні дефініції соціальних рухів виглядають так: колективні підприємства для встановлення нового порядку життя; колективні підприємства для перетворення соціального порядку; колективні зусилля по зміні норм і цінностей»; колективність, що діє протягом деякого часу для того, щоб забезпечити зміни в суспільстві (у групі), частиною якого вона є, або не допустити змін; колективні зусилля по контролю над змінами або коректуванню цим напрямком [182, с. 56].

Крім того, соціально-політичні рухи є проміжним феноменом і в іншому сенсі. Рухи не зводяться цілком і повністю до колективної поведінки, хоча і не є полем де зароджуються групи інтересів. Тобто, вивчення соціально-політичних рухів допомагає усвідомити сенс проміжної фази внутрішньої побудови структур, побачити, як вони виникають і змінюються. При цьому, соціально-політичні рухи не формують ніяких стабільних і чітко визначених політичних сутностей. Вони переживають цикли розширення і скорочення, і їх цілі та стратегії також можуть змінюватися. Таким чином, соціально-політичні рухи є

найважливішим компонентом соціо-індивідуального поля в процесі його постійного самовідтворення. Їх вивчення надає потужну підтримку теорії політичного становлення.

Виходячи зі специфіки зародження політичних рухів, досить продуктивним видається підхід, який проявляється в термінах теорії мобілізації ресурсів, оскільки в якості мотиву створення об'єднань та мереж активісти називають саме необхідність акумуляції ресурсів, які зазвичай є дуже обмеженими.

Акторами політичних рухів є групи, що мобілізуються – малоресурсні люди. Мається на увазі, що колективні дії в цілому – це справа експлуатованих і соціально малозабезпечених людей або суспільних груп. Адже, соціально-політичний рух олігархів або знедолених бюрократів є практично неможливим. В групах, які володіють ресурсами, є інші способи відстоювати свої інтереси, ніж використання колективних дій. Групи, які володіють дуже невеликим рівнем ресурсів, мобілізуються для подолання свого підвладного становища. При цьому, вони можуть це робити тільки за умови, що вони володіють хоч якимись ресурсами, багато в чому альтернативними тим, якими володіє еліта. Тобто, люди активізуються за допомогою мобілізації ресурсів з проміжною метою збільшення загальних ресурсів політичного руху.

В якості мобілізації ресурсів слід звернути увагу на організаційні (роль організації); інформаційні (тип і розвиненість формальної і неформальної комунікативних мереж); матеріальні (гроші, приміщення, обладнання); стратегічні («репертуар колективних дій»); соціальні (солідарність); наявність лідерів («підприємці» колективних дій). У теорії мобілізації соціальних ресурсів Н. Лін такими ресурсами вважає багатство, влада та статус, а обсяг соціального капіталу актора визначається як сума цих ресурсів у власності тих, з ким актор має прямі або опосередковані зв'язки [204, с. 24].

Особливе значення мають соціальні ресурси, оскільки вони є більш доступними для деяких суспільних груп. У першу чергу, це солідарність, горизонтальні взаємини між учасниками, тобто міцність і розвиненість взаємозв'язків і мережевих відносин всередині руху, а також колективна ідентичність або відчуття приналежності до спільноти або загальної категорії. До цих внутрішніх соціальних ресурсів можна додати ще й вертикальні відносини між рухом і владними групами або особами (від повного розриву до часткової інтеграції через посередників; різні конфігурації дають руху різні ресурси).

Для оцінки релевантності цієї теорії стосовно зародження соціально-політичних рухів слід вказати на ті основні ресурси, якими активісти цих рухів розташовують, або які вони можуть намагатися мобілізувати. В даному випадку для України слід акцентувати увагу на досить слабких матеріальних ресурсах соціально-політичних рухів. Якщо говорити в цілому, то в суто матеріальному сенсі вони активістські групи (особливо на початковому етапі розвитку) малозабезпечені (відсутність приміщення, власний бюджет). Проте брак коштів досить вдало долається добровільною роботою активістів і симпатиків, особистими пожертвами, взаємодопомогою та консолідацією наявних ресурсів. Так, відносно більш заможні активісти можуть пожертвувати власні кошти. Також поширена практика використання обладнання або приміщення союзної – більш ресурсної – організації. Іноді практикуються внески: нерегулярні в громадську організацію або мережу, більш суттєві і регулярні в профспілку або будинок у самоврядуванні. Зустрічаються й комерційні проекти та спонсорська або фінансова допомога.

Для тих організацій, які мають широке коло так званих «корисних» контактів, проблема частково вирішується диверсифікацією джерел фінансування. Але ще можливе використання альтернативних джерел, внутрішньомережевих.

Важливого значення набувають також альтернативні інформаційні канали. Інституційних інформаційних ресурсів також, у більшості випадків, гостро не вистачає. У активістів політичного руху недостатній доступ до великих засобів масової інформації, їх дії та імідж часто представляються в інформаційному полі в спотвореному вигляді, або взагалі ігноруються. Але у соціально-політичних рухів з'являються свої власні інформаційні канали та комунікативні мережі – Інтернет, «сарафанне радіо», місцеві газети, листівки, дошки оголошень в під'їздах, інтенсифікація спілкування (на різних конференціях, форумах). З'являється активістська середа, де відбувається обмін інформацією та досвідом.

У цьому відношенні цікаво відзначити формування загального напрямку колективних дій. Вдалий досвід колективних дій швидко поширюється на інші групи і місця. Тут слід врахувати, що більшість активістських ініціатив стали звертати увагу на освітлення своїх акцій в засобах масової інформації. Передача інформації журналістській спільноті стала обов'язковим завданням будь-якої організації. Для цього активісти розсилають прес-релізи, запрошують знайомих журналістів, враховують медійні вимоги для подачі інформації про акції.

2.3 Формування фрейму «ресурсного поля».

У будь-якій предметній галузі є свої поняття і зв'язки між ними, своя термінологія, закони, які пов'язують між собою об'єкти даних предметної галузі, свої процеси і події. Крім того, кожна предметна галузь має свої методи розв'язання задач. Вирішуючи такі завдання можна використовувати такі моделі, які містять основні характеристики предметних галузей. Вони поділяються на типи за формальними моделями представлення знань. Різні автори по-різному ці моделі класифікують.

Взагалі їх чотири : продукційні моделі; логічні моделі; мережеві моделі та фреймові моделі

Фрейм – це мінімально можливий опис сутності якої-небудь події, ситуації, процесу або об'єкта. Існує й інше розуміння фрейму – це асоціативний список атрибутів. Поняття мінімально можливе означає, що при подальшому спрощенні опису втрачається його повнота, і воно перестає визначати ту одиницю знань, для якої було призначено. Представлення знань за допомогою фреймів розуміється як один зі засобів представлення знань про ситуації. Фрейм має ім'я (назву) і складається зі слотів. Слоти – це незаповнені (нульові) позиції фрейму. Якщо у фрейма всі слоти заповнені – це опис конкретної ситуації. У перекладі з англійської слово «фрейм» означає «рамка», а слово «слот» – «щілину». На відміну від моделей інших типів у фреймових моделях фіксується жорстка структура інформаційних одиниць, яка називається протофреймом.

Framing analysis («рамковий аналіз») є порівняно молодим методом в арсеналі теорії масових комунікацій, тому навіть основний його термін «framing» («рамкування») ще не має загальноприйнятого визначення. Втім, більшість західних дослідників сходяться на думці, що одним із найкращих є пояснення Роберта Ентмана, згідно з яким англійське дієслово-термін «to frame» у цьому випадку означає «вибрати певні аспекти реальності та робити їх більш помітними у комунікованому тексті, популяризуючи таким чином певне визначення проблеми, інтерпретацію її причин, моральну оцінку та можливе її розв'язання» [192]. І хоч на перший погляд фреймінг може нагадувати agenda setting, та все ж між ними є суттєва різниця : agenda setting передбачає, що мас-медіа висвітлюють одні та ігнорують інші події, тоді як фреймінг має на увазі, що засоби масової інформації, висвітлюючи певну подію, ігнорують деякі її сторони, у той же самий час наголошуючи на інших.

На рамковому аналізі варто зупинитися й розглянути цей метод детальніше, оскільки саме він дозволяє виявити маніпулювання громадською думкою у тих випадках, коли у повідомленнях мас-медіа має місце фреймінг. Такі дослідження є досить важкими, оскільки виявити фреймінг складніше за agenda setting. Витоки цієї методології знаходимо на початку 1970-х років, і її піонером був Гофман, який вважав, що коли індивідум упізнає певну подію, його реакція на неї, скоріш за все, буде обмежена рамками або схемами інтерпретації, які він називав «первинними рамками» (primary frameworks) [200]. Усі первинні рамки тієї чи іншої соціальної групи є центральним елементом її культури. Наприкінці 1970-х Такман розвинула ідеї Гоффмана: «Рамки (frames) перетворюють незрозумілий гепенінг або аморфну бесіду на очевидну подію. Новинні рамки (news frame) водночас організують щоденну реальність і є її частиною і упакуванням». [207]

У 80-х роках ХХ століття «рамки» вже сприймалися як «медіа-пакування, центральною організаційною ідеєю яких є розуміння відповідних подій». Такі «пакування» мали успіх у медіа-дискурсі завдяки комбінації культурного резонансу, дій автора та відповідності до норм і практики засобів масової інформації. У 1990-х framing analysis дістав потужний поштовх у розвитку завдяки Ентману, який прояснив його термінологію та методологію. Зокрема, він визначив «рамки» як «схеми обробки інформації, які мають місце в особливостях новинного тексту і які підсилюють специфічне сприйняття та розуміння подій. Новинні рамки (news frames) творяться з та втілюються у ключових словах, метафорах, концепціях, символах та візуальних образах, які підкреслюються у тексті новин». Ці компоненти «рамок» часто збігаються з усталеним у суспільстві дискурсом і формують такий спосіб мислення про певну подію, який вже знайомий аудиторії з попереднього досвіду.

Щоб зрозуміти, як працюють «рамки», треба пояснити ще такі концепції, як «видимість», «форматування» та «важливість». «Рамки» висвітлюють певну інформацію про об'єкти повідомлення, надаючи їм таким чином «видимості», тобто, роблячи їх більш помітними, зрозумілими й такими, що запам'ятовується. Більш «видимою» інформацію можна зробити, помістивши її на початку чи в кінці тексту, а також часто повторюючи її або асоціюючи з культурно подібними символами. «Форматування» є суттю фреймінгу – це перебільшення або применшення елементів зображуваної реальності для більшої чи меншої «видимості». Окрім слів та образів, використаних для зображення реальності, велике значення має також «важливість» – те, наскільки багато інформації про подію і на якому місці (на першій чи передостанній шпальті) подає засіб масової інформації.

Отже, рамковий аналіз є таким типом нарративного контент-аналізу, у якому дослідник вивчає текст, щоб ідентифікувати «рамки» та виявити риторику журналіста чи медіа-організації, а саме – чи відіграє їхній текст політичну роль. В ідеалі, такий аналіз визначає, як «рамки» впроваджуються в новини політичними акторами, як журналісти їх використовують у написанні текстів і як аудиторія інтерпретує ці «рамки». Карагі та Роефс вивчають рамковий аналіз у зв'язку з ідеологічною роллю засобів масової інформації, оскільки вивчення процесів фреймінгу дозволяє знайти зв'язок між новинами та поділом влади у суспільстві (на їхню думку, «рамки» – це відбитки влади) [85, с. 212].

Методологія рамкового аналізу включає два типи джерел (або інструментів) – логічні інструменти (reasoning devices) та інструменти фреймінгу (framing devices). Перші пояснюють подію, а другі її характеризують. Отже, логічні інструменти надають пояснення або причину основної позиції: це так зване «коріння події» (інтерпретація причин події), її наслідки та принципівість. Інструменти фреймінгу

включають: джерела (всі особи, які були процитовані у тексті); ключові слова (ті, що з'являються у заголовку, а потім повторюються у тексті; слова, що мають велику «видимість» через їхнє розміщення у тексті або культурний резонанс із аудиторією); метафори; підстава (особа чи група осіб, які ідентифікуються як причина проблеми або її вирішення).

Фрейм – це точка зору, рамка, скрізь яку людина сприймає та інтерпретує світ. Але, в теорії фреймів це – точка зору колективного суб'єкту, який готується до колективної дії або вже приймає в ній участь. Хоча поняття фрейму було введено в науковий обіг І. Гоффманом, в політології всі концепції фреймінгу виходять з класичної роботи Д. Сноу і Р. Бедфорда, згідно з якою фрейми – це суть інтерпретованих схем, які спрощують зовнішній образ світу за допомогою виборчих акцентів та кодування об'єктів, досвіду і послідовності дій. Говорячи словами І. Гоффмана, фрейми дозволяють індивідам локалізувати, сприймати, ідентифікувати і позначати події всередині їх світу та за його межами [200]. Акцентування означає виділення деякої події чи конфлікту як особливо значущих, але саме як несправедливих, нетолерантних, в кінцевому рахунку таких, які неможливо терпіти.

Звідси фрейм-аналіз тісно пов'язаний з двома іншими теоретичними конструктами: теоріями дискурсу та мобілізації ресурсів. Дійсно, точка зору може бути сформована тільки в результаті тривалого і глибокого обговорення проблеми, при чому промовляння відкритого та публічного. Таке обговорювання і є дискурс, проте він відрізняється від діалогу тим, що в нього є мета або установка, наприклад, домовитися або знищити противника; специфічний обертон, наприклад войовничий, мілітаристський або ж націлений на пошук компромісу; характер дискурсу залежить від свого середовища існування, яким й продукується. Однак, це середовище, яке і основою для появи фреймів, само їх не створює, для цього потрібен який-небудь активний початок, тобто колективний

соціальний актор, який з цього будівельного матеріалу конструює свої загальні та специфічні фрейми. Так, Ю. Хабермас вважає, що дискурс розглядається як форма комунікації, в рамках якої відбувається колективна рефлексія і приречення передумов соціального буття [171, с. 34]. Центральною особливістю дискурсів є обмін аргументами в порядку відповіді на питання, що виникають в процесі вирішення соціально значущих проблем. Інакше кажучи, саме система аргументації перетворює комунікацію в дискурс.

Так само, як і контекст колективної соціальної дії, загальні та специфічні фрейми формуються «в» і «для » різних типів контексту. Головні фрейми виконують ту ж функцію, як і специфічні фрейми деякого соціального руху, але роблять це в більшому масштабі. Іншими словами, вони теж є засобами пунктуації, атрибуції та артикуляції, але їх пунктуація, атрибуція та артикуляція можуть забарвлювати та підсилювати або, навпаки, стримувати дії тих чи інших організацій руху. Головні фрейми відносяться до фреймів конкретних колективних дій як парадигми до закінчених теоретичних концепцій [188, с. 89].

Головні фрейми відіграють важливу роль в самому факті виникнення деякого соціального руху, його програмуванні та визначенні сценарію його дій. Деякі автори практично ототожнюють головний фрейм з ідеологією, тоді як мікрофрейми визначаються ними як індивідуальні системи переконань.

Інші автори надають мікрофреймам самостійне значення. Так, значна частина індивідуального досвіду зберігається в пам'яті індивідів у вигляді мікрофреймів. Будь-яка активність індивіда щодо їх формування – це праця з створення індивідуальних схем інтерпретації того, що відбувається, тобто, процес формування фрейму будь-якого соціального руху починається з мікроаналізу. Структура мікрофрейма завжди відповідає ситуації, яку він репрезентує. Від переконливості (потужності)

мікрофрейма залежить, чи може він бути звернений тільки до активістів даного руху.

Щоб мобілізувати населення на колективну дію, необхідно сформувати у свідомості його активістів, групи підтримки і співчуваючих образ того, що сталося як конфлікт, або ситуацію, неприйнятну в даному суспільстві або співтоваристві з певною культурою і сукупністю соціальних норм, і мотивувати людей до участі в конкретних діях та нейтралізувати опонентів. Для цього в рамках головного фрейму необхідно сформувати ряд інших, більш конкретних фреймів колективної дії, а саме : діагностичний, мобілізаційний та прогностичний. Діагностична атрибуція стосується ідентифікації проблеми, тоді як прогностична – орієнтована на її рішення.

Також вводиться поняття «ринку» дискурсів і виникаючих фреймів, тобто їх конкуренції на публічному просторі з метою завоювання потенційних прихильників руху.

З точки зору культури, фреймінг є концепцією, яка пов'язує пізнання і культуру. Культура показує, що наш політичний світ вже « фреймований», що події, про які нам повідомляють медіа, вже препаровані і упаковані, тобто ми не можемо отримувати їх у первинному вигляді. За цією логікою, мобілізаційні фрейми носять «емерджентний», тобто непостійний, сформований для даної ситуації, наприклад, для досягнення цілей руху або конкретної масової кампанії, характер. Якщо ці фрейми успішні, тобто працюють тривалий час, то вони можуть закріплюватися як політичні уподобання та соціальні норми, а потім – і як культурні норми і коди. Щоб такі мобілізаційні фрейми закріплювалися, вони повинні відповідати якимось очікуванням потенційних учасників руху.

Завдання лідерів руху зрозуміти, яким чином пізнавальні фрейми його окремих учасників поєднуються з ідеологією (ідеологічним фреймом) руху. Це є важливим, тому що фрейми руху та встановлення його

потенційних учасників можуть бути як рухливими, так і стабільними, що залежить від цілей тих чи інших і змін в контексті. Так, можна виділити чотири типи маніпуляцій з фреймами: об'єднання (східних фреймів), їх трансформація, посилення і розширення (поля дії) деякого фрейму.

Коли мова йде про об'єднання, то йдеться про встановлення зв'язку двох або більше ідеологічно східних, але структурно не зв'язаних фреймів, що відносяться до конкретної проблеми або мети. Це як би один «полос» дихотомії. На іншому полюсі знаходиться трансформація фрейму. Це відбувається тоді, коли рух має намір висунути абсолютно новий пакет ідей. Практично це означає, що нові цінності можуть бути сформульовані, старі цінності або трактування подій чи процесів відкинуті, а помилкові вірування і погляди переглянуті. Між цими полюсами знаходяться два опосередкованих процеси. Один – це прояснення, уточнення і надання більшої переконливості і сили існуючим фреймам, що стосуються конкретної проблеми або конфлікту. Другий – це поширення впливу деякого фрейму на більш широку аудиторію потенційних прихильників руху.

Фрейми «ресурсного поля» і «середовища життя» знаходяться в українському культурному полі в непримиренній суперечності, і між ними не існує «м'яких прокладок» у вигляді фреймів-посередників», а є мертва зона фреймів-дій – залякування і насильство.

У фрейма «середовища життя» є власні проблеми. З одного боку, не тільки поняття якості життя запозичене з Заходу, а й вся теорія фреймінгу. З іншого, – нестійкість реальних українських фреймів детерміновані залежністю від Заходу, так і від розуміння базових прав і свобод.

Удаваний загальний консенсусний фрейм знаходиться в протифазі з фреймом конфліктним, проявляється як в прихованому невдоволенні й соціальної напруженості, так і у все більш частих акціях соціального протесту. Але ці протести поки носять локальний характер, тому що в них

немає спільного культурного багажу, загальної культурної планки, для чого потрібні не тільки лідери протестних акцій, але утворені і думаючі політики – професіонали, якій дійсно стурбовані долею своєї країни.

Важливим моментом також є все більша розбіжність і видалення одного фрейму від іншого, який є меншим. Це – фрейми різних світів життя, які ніколи не стикаються один з одним. В одному вони подібні : обидва апелюють до стабільності, але кожна сторона розуміє її по своєму : перший, що можна, як і раніше, робити, що хочеш, і не відповідати ні за що, а другий мріє про те, щоб завтра не було ще гірше.

В нашому суспільстві головним принципом керівництва країною є «ручне управління», а це – маніпуляція символами. Канали комунікації можна перемикає нескінченно, але в підсумку існує тільки один ефект : наркотизація інформацією, в кращому випадку суспільство демобілізується.

Кризи та катастрофи в нашому суспільстві набули перманентного характеру. В даному випадку діють головні та мобілізаційні фрейми, і мають вони дуже важливе значення – це заклики, гасла і т. п.

Інший важливий момент – це проблема «резонансу». Якщо ідея (фрейм) самоорганізації спільнот є співзвучною українському громадянському суспільству, то ніякого резонансу у великого бізнесу чи в лавах політичного класу вона не отримала. Останнього, як завжди, турбувало тільки одне : щоб низовий фрейм самоорганізації, який він навчився, легко придушувати, чи не трансформувався б у мобілізаційний фрейм мас, націлений на політичні зміни в країні.

Тепер – про лідерів політичних катастроф, тобто тих членів громадянського суспільства, які працюють за ідею. Лідери працюють в понад мобілізаційному режимі, оскільки вже не вони, а контекст, тобто розвиток стихійного лиха, диктувало їм гасла і форми колективної дії. Криза – це момент для перевірки життєстійкості лідера руху. Лідери не

тільки керують та направляють, але й самі йдуть в народ в якості волонтерів. Таким чином, виникає мережа емерджентних лідерів поза рамками будь-якого руху. Це означає, що в суспільстві є небайдужі громадяни готові (і здатні) взяти на себе відповідальність за події, що відбуваються у суспільстві, при цьому – за допомогою вкладення особистих сил і засобів і навіть з ризиком для життя. Західні науковці називають таких громадян експертами, оскільки вони не тільки багатофункціональні, але і здатні надавати адресну професійну допомогу. Криза, на деякий час знімає (або, принаймні, знижує) бюрократичні бар'єри, які створені на шляху до самоорганізації населення. Більше, того, як виявилось, деякі політичні лідери, які бувають періодично в місцях кризи, діють набагато ефективніше, ніж ті організації, яким було покладено надавати допомогу населенню за законом [85, с. 212].

Висновки до розділу 2.

Теорії оптимального розподілу та збереження ресурсів можуть бути використані для аналізу та систематизації ресурсів у політичній діяльності. Ці теорії дозволяють досить глибоко і адекватно вивчити і визначити пріоритетність надання політичних ресурсів суб'єктам політичної діяльності, визначити та окреслити межі використання таких ресурсів, а також коло політичних акторів, яким може бути надано право їх застосування.

Теорія мобілізації ресурсів вказує на те, що будь-який соціально-політичний рух може досягти своєї мети лише за наявності необхідних ресурсів. Теорія мобілізації ресурсів відображає той факт, що для успішної реалізації соціально-політичного руху важливі дві умови – наявність ресурсів і незадоволеність людей. Дослідження підтверджують

принципову значимість створення альянсів, що відкривають доступ до необхідних ресурсів, і свідчать, що беручи участь в рухах, які недостатньо підкріплені ресурсами, можуть від відчаю вдаватися до насильства, таким чином, намагаючись привернути увагу до проблеми.

Фреймінг – це процес осмислення і організації людського досвіду. Фрейми – результати його кристалізації. Але, одночасно, фрейми – це інструменти, за допомогою яких індивід чи колективний актор будують стратегію і тактику соціально-політичної дії і обирає адекватний момент засобу впливу на ситуацію або політичний конфлікт.

Розділ 3 Поліваріативна типологія та функціональне призначення політичних ресурсів

3.1 Класифікація ресурсів політичної влади.

Політичні ресурси також різноманітні, як різноманітні засоби задоволення різних потреб та інтересів людей. Для впорядкування всього різноманіття політичних ресурсів існують різні класифікації (або типології). Політична влада без класифікації ресурсів та чіткого розуміння, що являє собою кожний вид, не зможе якісно використовувати ресурси для якнайшвидшого досягнення поставлених цілей.

Типологізація відображає найбільш характерні політичні ресурси, виділені в певні сукупності. Вона може використовуватися в якості методологічного інструменту для аналізу політичних ресурсів у процесах політичної взаємодії на території.

Дійсно, одним з ключових елементів у функціонуванні політичних процесів є наявність достатніх ресурсів, мобілізація яких створює необхідні умови для досягнення поставлених цілей. Використання або мобілізація ресурсів дозволяє інтегрувати суспільство перед необхідністю вирішення назрілих завдань. Оцінка наявних ресурсів, сукупного потенціалу, яким за певних умов може розташовувати влада, входить в що процес прийняття політичних рішень.

Ресурси життєздатності політичного режиму можуть підрозділятися по різних підставах. Наприклад, Г. Біннендіжк сформулював комплексну типологію факторів (які можуть бути розглянуті і в якості ресурсів), що здійснюють безпосередній вплив на політичний процес і потенційно сприяють його зміні. Науковець виділив сім таких факторів: фізичний і духовний потенціал лідера, військовий стан і боєздатність режиму; стан справ в економіці; рівень соціальної напруженості в суспільстві, здатний

відокремити персонального носія влади від народу; інші соціальні фактори, що сприяють паралічу влади (масштаби корупції в структурах влади, вбивства або ізоляція ключових фігур політичної опозиції); наявність політичної коаліції на антиурядовій основі; настрої в армії [Цит. за : 8, с. 34].

Існують і значно складніші моделі і класифікації ресурсів. Важливо усвідомлювати, що ніякого одноманітності в цій галузі існувати не може – залежно від підходу, якого дотримується дослідник, він вибирає при аналізі як пріоритетні одні ресурси і нехтує іншими.

Тут можна розглянути відповідну схему ресурсів. Перший рівень виділяється як національний або як міжнародний. Національні ресурси далі поділяються на економічні (короткострокові і довгострокові, такі, як рівень розвитку, соціальної нерівності та показники росту); соціетальні (масштаби розшарування, сприйнятливість до модернізації та ін.); ступінь політичного розвитку (демократизація, стійкість політичних інститутів); рівень легітимності та ефективності центральної влади; психологічний стан суспільства (рівень фрустрації, схильність до насильства і агресії, здатність слухати лідерів-демагогам); стан еліти (рівень стабільності еліти, масштаби репресій, позиції і переконання). У свою чергу міжнародні, або естранаціональні ресурси включають вплив і втручання (конфлікти, війни та види економічної залежності).

До матеріально-силовим ресурсів найчастіше відносять військову боєздатність і економічну ефективність режиму. Ці два фактори тісно пов'язані один з одним : військова міць не є очевидною, якщо економіка країни напівзруйнована або знаходиться в стані стагнації. До цієї ж групи можуть бути віднесені демографічні та географічні ресурси, яким в певних ситуаціях може належати ключова роль. У мирний же час економічним ресурсам належить визначальна роль в стабілізації режиму. Стійкі темпи економічного зростання, що збільшується прошарок середнього класу,

низький рівень інфляції та безробіття, конвертованість національної валюти – все це є очевидним показником того, що серйозна небезпека режиму найближчим часом не загрожує. Однак, економічні ресурси, при всій їх важливості, далеко не самодостатні в забезпеченні режимної стійкості.

Одним з перших мислителів, що піддав просвітницьку утопію справедливою і різносторонній критиці, був М. Вебер, який показав, що структура людських мотивацій значно складніше економічних інтересів. Що не меншу, а часом і велику роль тут відіграють цінності, що формуються у людини всім культурно-релігійним укладом [20, с. 189]. Підхід, сформульований М. Вебером для історичного аналізу східних і західних суспільств, цілком доречний і при вивченні ресурсів політичного режиму. Вміння режиму мобілізувати в своїх цілях духовну енергію – одна з найважливіших основ його стабільності і життєздатності, яка працює навіть у тих випадках, коли вже виснажені матеріальні ресурси режиму.

Важливість факторів духовно-культурного напрямку є очевидною і для демократичних режимів, про які нерідко висловлюються як про такі, що здійснили громадську інтеграцію, насамперед, на раціональних підставах. Ці товариства створені на основі прагнення до економічного процвітання і прогресу, Типи «економічної людини» різняться в різних суспільствах, і в основі цієї відмінності лежить їх культурно-релігійна своєрідність і особливості національного характеру. Значення економічних ресурсів, які використовуються демократичними режимами для підтримки своєї життєздатності, не було б настільки істотним без культурно-духовної підтримки індивіда.

Сюди можна віднести, насамперед, фактори, що можуть бути розділені на дві основні групи. По-перше, це ті культурні характеристики нації, які сприяють стабілізації режиму, зміцненню в суспільстві доцентрових тенденцій і взаємодії центральної та регіональної влади.

Сюди можуть бути віднесені певні культурні традиції, глибинні, історично сформульовані особливості національної самосвідомості, система міфів і вірувань. Ці особливості національної свідомості, як, наприклад, схильність до міфологізації дійсності, служать основою у впливі на суспільство і спонуканні його до схвалення власної поведінки і дій і бажаному для режиму напрямі.

По-друге, до духовних ресурсів слід відносити особистий потенціал політичного лідера і здатність правлячої еліти сформулювати і поширити в суспільстві ідеологію, прийняту основними верствами населення і стабілізуючу політичний устрій. Сюди відноситься контрольована режимом система масової інформації та пропаганди, що виконує соціальне замовлення політичного устрою. З точки зору стабільності політичного устрою, найбільш прийнятною є ситуація, коли базові соціально-духовні та культурні характеристики суспільства та ідеологічні установки еліти збігаються. У тих же випадках, коли режим нехтує факторами духовно-культурного порядку і не розглядає їх як найважливіший ресурс стабілізації, глибока дестабілізація і втрата влади є цілком можливим сценарієм. Культура, духовний склад нації – найважливіший вимір стабільності та модернізації. Цієї ж думки дотримується С. Айзеншатдт, який досліджував питання щодо культурних передумов, які лежать в основі краху політичної модернізації. Саме ці передумови, на його думку, підготували в 50-60-і роки в таких країнах, як Індонезія, Пакистан, Бірма, Судан зміну демократичних політичних інститутів авторитарними і напівавторитарними [4, с. 25].

У різних ситуаціях на перший план можуть виходити то один, то інший ресурси політичної влади. Якщо ослабленим виявляється один, то головним та інколи й більш ефективним може стати інший. Важливими ресурсами влади є, наприклад, займане становище і володіння інформацією. Оптимальною є ситуація, коли політичний устрій може

розраховувати на підтримку і матеріально-силових, і духовно-культурних факторів. Небезпечним для режиму є надія на економічну модернізацію без достатнього врахування культурного-духовного виміру економічних і соціальних перетворень. У тих випадках, коли немає можливості розраховувати на військово-економічний потенціал суспільства, в силу вступають духовні та культурні фактори, здатні в кризових ситуаціях забезпечити суспільству відносну стабільність.

Дослідники виробили деякі підходи до типологізації політичних ресурсів, пропонуючи різні концептуальні варіанти їх організації та використання. Сюди можна віднести конфліктні «моделі» в теорії соціальної дії та виділення економічного (виробничого) чинника в якості ресурсотворюючого. Так, Р. Мілс розглядав взаємодію в політиці як відносини «панування і підпорядкування» [159, с. 45]. А. Мендра зазначив взаємозалежності потенційних ресурсів і демографічних процесів у суспільстві [103, с. 112]. П. Сорокін підкреслював залежність ресурсів від видів соціальної взаємодії (характеру «актів», «провідників» тощо) [148, с. 234]. У Т. Парсонса можна зустріти ідеї мобілізаційної теорії організації ресурсів суспільства для досягнення колективних цілей, спільних інтересів [125, с. 49].

Існують різні типології політичних ресурсів політичної влади – за принципом примусовості, поновлювані ресурси, поділ ресурсів на традиційні та нетрадиційні; на постійні та тимчасові; на дефіцитні і загальнодоступні, за сферами життєдіяльності суспільства і т. д. Найбільш простою і в той же час найбільш розповсюдженою є класифікація за суспільними сферами. Решта типологій групуються за вихідними роздільниками в більш великі блоки системи ресурсів і надають їм додаткові значення, виходячи із зазначених принципів.

Одна з найбільш ранніх і загальнопоширених систем типологій – антропологічна. В ній типи владарювання розрізняються стійкими

мотивами, які лежать в основі поведінки суб'єкта та об'єкта влади. Наприклад, за Конфуцієм, ресурсами влади правителя є його особистий приклад і відповідність моральним принципам – справедливості, гуманності, турботі про благо народу, почуттю боргу, мудрості. Піддані повинні поважати правителя і виконувати свої обов'язки.

Можна звернутися до Н. Макіавеллі, який поклав в основу класифікації типів владарювання інші мотиви людської поведінки. Він виділив два головні мотиви поведінки людей – любов та страх. Той, кого бояться, здатний управляти так само легко, як і той, кого люблять. Однак, обидва ресурсу розрізняються засобами впливу. Страх є більш міцнішим та твердішим, любов же більш тонка характеристика, вона тримається на людської вдячності. Ресурс страху, за Н. Макіавеллі, має різну ефективність впливу. На його думку, людина може змиритися з втратою влади або честі, втратою свободи, але вона ніколи не змириться з втратою майна. Крім страху і любові в якості ресурсу влади Н. Макіавеллі розглядав людські пристрасті і пороки (брехливість, боязливість, жадібність) [94, с. 129].

Необхідно сказати, що антропологічний принцип використовувався і в більш пізніх класифікаціях, проте, в них до страху, на якому влада завжди трималася, додалися переконання (особливо в період розвитку засобів масової інформації) та інтерес. Ресурс переконання може використовуватися як джерело влади як в демократичних суспільствах (на основі вільного вибору самим індивідом політичних уподобань і цінностей), так і в тоталітарних системах (за допомогою ідеологічної обробки населення і контролі над інформацією). Ресурс інтересу є основою взаємовідносин влади та індивіда в демократичних системах з розвиненим громадянським суспільством, де політика позбавлена будь-якої таємничості і виступає як своєрідна сфера купівлі та продажу: політики купують виборців обіцянками в обмін на їхні голоси, а виборці голосують

за тих, хто реально може задовольнити їх матеріальні інтереси, тобто має місце обмін ресурсами.

А. Етціоні виділяє три категорії ресурсів :

- ◆ утилітарні ресурси (матеріальні винагороди) включають політичні обіцянки, поступки, роздачу повноважень і т. д.;
- ◆ примусові ресурси (використовуються для контролю за іншими суб'єктами або ставлять учасників взаємодії у свідомо нерівні умови);
- ◆ нормативні ресурси (використовуються суб'єктами взаємодії для нормативних змін умов взаємодії, прийняття управлінських рішень).

На думку А. Етціоні, утилітарні і примусові ресурси впливають на об'єктивну ситуацію, нормативні ресурси впливають на сприйняття суб'єктами свого становища і визначають суб'єктів незалежно від установки індивідів [185, с. 18].

Утилітарні ресурси – це матеріальні та інші соціальні блага, пов'язані з повсякденними інтересами людей. З їх допомогою влада, особливо державна, може маніпулювати не тільки окремими політиками, а й цілими верствами населення. Ці ресурси використовуються як для заохочення, так і для покарання. В якості примусових ресурсів зазвичай виступають заходи адміністративного покарання, використовувані в тих випадках, коли не спрацьовують ресурси утилітарні.

Нормативні ресурси включають засоби впливу на внутрішній світ, ціннісні орієнтації та норми поведінки людини. Вони покликані переконати підлеглих у спільності інтересів керівника і виконавців, забезпечити схвалення дій суб'єкта влади, прийняття його вимог. Кожен тип ресурсів застосовується у відповідній обстановці і передбачає адекватне сприйняття з боку учасників.

Д. Істон в рамках системного підходу поділяє ресурси за принципом їх відношення до політичної системи на внутрішні і зовнішні. Під зовнішніми він розуміє матеріальні засоби, що використовуються для

досягнення цілей, джерело яких знаходиться поза системою, в її зовнішньому оточенні – це різні види благ і послуг. Внутрішні ресурси, на його думку, система виробляє сама у вигляді власних політичних структур, організацій та правил поведінки. До внутрішніх ресурсів влади Д. Істон відносить також «талант» влади, що складається з особистих здібностей та організаційного мистецтва політиків [67, с. 325].

Класифікацію ресурсів як завдання ставили перед собою багато дослідників. М. Роджерс визначає ресурс як атрибут, обставину або благо, володіння яким збільшується здатність впливу його власника на інших індивідів та групи. М. Роджерс розрізняє такі ресурси :

- ◆ «інфраресурси» (атрибути, обставини або блага, які спочатку знаходяться в наявності суб'єктів взаємодії);

- ◆ «інструментальні ресурси» (засоби здійснення впливу, заохочення, покарання або переконання) [138, с. 75].

В. Ледяєв поділяє ресурси політичної влади на загальні та конкретні. До перших він відносить ті кошти, які суб'єкт може використовувати щодо даного об'єкту і домогтися його підпорядкування. До других – ті, які суб'єкт може використовувати для підпорядкування об'єкта в даних обставинах. Фактично, він відносить до ресурсів політичної влади лише те, що діє [89, с. 56]. В цьому відношенні є досить аналогій в західній політології. Так, Т. Жиро розрізняє високоліквідні ресурси, які можуть бути використані негайно, і низьколіквідні – ті, які потребують певного часу для їх мобілізації [59, с. 43]. Р. Мартін вважає, що ресурси стають ефективними засобами влади лише тоді, коли має місце їх нестача : нагальність і рідкість ресурсів визначає їх значимість [99, с. 43].

Класифікацію політичних ресурсів можна провести також за наступними критеріями :

- 1) За обсягом : численні; ресурси, що мають достатній обсяг, необхідний для учасників взаємодії; малочисельні ресурси.

2) За призначенням : стратегічні та оперативні.

3) За частотою застосування: постійні (масові); використовувані в конкретних соціально-політичних процесах (цільове застосування); рідко використовувані ресурси (ексклюзивні, персональні).

4) По території розташування (існування, освіти) ресурсів : місцеві, традиційні ресурси; ресурси, створені на території з метою вирішення конкретних завдань (перерозподіл ресурсних можливостей); запозичені (імпортовані) ресурси.

5) По спрямованості застосування ресурсів : прямий масовий вплив; опосередкований вплив (найчастіше прихований); прямий адресний вплив.

6) За соціальним визнанням : широко відомі і часто використовуються популярні ресурси; ресурси, що залучаються суб'єктами взаємодії у визначених ситуаціях; непопулярні ресурси.

7) За ступенем вираження : явні та приховані.

8) За ступенем новизни : традиційні та інноваційні.

За аналогією зі схемою позиціонування продуктів виробництва, запропонованої П. Дракером, можна дати ще одну типологію політичних ресурсів (на підставі критеріїв ефективності, прибутковості виконання в конкретній ситуації) : перспективні ресурси; вузькоспеціалізовані ресурси; розроблювані (впроваджувані) ресурси; невдалі проекти ресурсного забезпечення; ресурси, які раніше приносили політичний прибуток; ресурси, що вимагають докорінної модернізації; вузькоспеціалізовані ресурси, які не є життєво необхідними; рідкісні ресурси, які є свідомо обмеженими, наприклад, рамками національно-етнічних традицій; ресурси із завищеною значимістю, випереджаючи результат впливу (наприклад, популістські гасла); ресурси, які навмисно обмежуються в обсягах і сферах застосування [48, с. 32].

Стосовно конкретної ситуації політичні ресурси можуть виступати

як приховані чи явні, потенційні або реальні, а з урахуванням тривалості і частоти використання – як постійні та короткочасні.

Прихований або явний характер політичних ресурсів вивчається за інтенсивністю прояву їх якостей в публічній політиці та відкритості їх використання для соціального контролю. Прихованими можуть бути ресурси, що вимагають значних вкладень, високої соціальної ціни, істотних ризиків, а також такі політичні ресурси, відкрите використання яких не передбачається політичними традиціями або задумами суб'єктів політики.

Явні політичні ресурси у формі традиційних засобів та запасів очевидні і використовуються суб'єктами в практиці політичної взаємодії. Найчастіше це сили і засоби, використання яких є необхідним, наприклад, у виборчому процесі. Навіть явні ресурси не завжди використовуються, наприклад, з причини недалекоглядної політики, а також в ситуаціях нестійкого управління. Дослідники виділяють під час голосування так званий ефект від протилежного – голосування за певного кандидата чи партію не в силу політичних або соціально-психологічних переваг, а як форма протесту. Таким чином, електорат сигналізує владі та політичним силам не про соціально-політичні уподобання, а про нестабільність соціально-політичної ситуації.

Потенційні і реальні політичні ресурси є засобами і можливостями, які використовувалися раніше і застосовуються на практиці, і ресурси, які можуть використовуватися (наприклад, інтелектуальний потенціал громадських рухів, політтехнологів) або будуть використовуватися незабаром (наприклад, громадяни, які отримують право обирати і бути обраними).

Різноманіття підходів і трактувань виникає з бажання чіткіше виділити ті феноменальні властивості і засоби, які роблять владу реальним явищем повсякденності. Прояви влади настільки різноманітні, що,

здається, занадто просто пояснювати їх надлишком тих або інших засобів. Можливо, саме тому прихильники ірраціональної природи влади вважають головним її ресурсом зовсім не матеріальні блага, а виключно ілюзії, ідеї, емоції, страх, авторитет. Як стверджує С. Московічі, будь-яка влада заснована на авторитеті : коли вождь вичерпує свій авторитет, йому не залишається нічого, крім грубого насильства завойовника. З поєднання різних трактувань та підходів народжується осмислення ресурсів влади як комплексу елементів – посередників владного управління, які з підвищенням дефіцитності підвищуються в ціні. Даний висновок є найбільш продуктивним, з точки зору виявлення механізму нарощування владою того чи іншого виду ресурсів.

Представлені концепції виходять з принципу розподілу ресурсів за різними підставами, однак, існує досить цікава теорія штучного характеру ресурсів. Суть даного підходу полягає в тому, що ресурсами визнаються лише ті матеріали, для яких розроблені різні технології споживання, відповідно багатство і добробут визнаються не початковими умовами, а побічним продуктом, перетвореною формою розвитку, в основі якого лежить множинність нових технологій. З даних позицій найголовнішим стратегічним ресурсом політичної влади є інтелект, а природні, матеріальні та соціальні блага становлять лише вихідний матеріал, що вимагає обробки для перетворення на ресурс.

Важливим акцентом концепції є виділення визначальної ролі інтелектуально-людського фактору в процесі ресурсонакопичення, що особливо актуально в умовах інформаційного суспільства. Разом з тим, не можна погодитися, що поза технологій не існує ресурсів, це приведе до зведення до абсолюту законів техніки і зведенням навколишнього світу до ролі постачальника знеособленого матеріалу.

Застосовуючи найбільш конструктивні напрацювання різних теорій, слід виходити з визначення, що в розпорядженні політичної влади

знаходиться комплекс ресурсів, накопичення і використання яких здійснюється залежно від актуальних і довгострокових завдань даної політичної системи. В якості використовуваної типології найчастіше застосовується базове розрізнення ресурсів за сферами життєдіяльності суспільства з елементами інституціонального підходу.

З цієї точки зору, система ресурсів політичної влади являє собою аналог суспільної структури окремо взятого соціуму – його економічні, соціальні, політичні, культурно-інформаційні, демографічні ресурси утворюють відповідні компоненти системи, її інститути. Поділ цей носить умовний характер, оскільки всі вони існують у постійній взаємодії і взаємозв'язку. Будь-які якісні або кількісні зміни в одній сфері незмінно знайдуть відображення в усіх інших.

Для виділення різних видів влади широко використовується класифікація її ресурсів у відповідності з найважливішими сферами життєдіяльності, що дозволяє виділити ресурси економічні, соціальні, культурно-інформаційні (духовні) і примусові (силові).

Економічні ресурси – це матеріальні цінності, необхідні для суспільного та особистого виробництва і споживання, гроші як їх загальний еквівалент, техніка, родючі землі, корисні копалини тощо.

Соціальні ресурси – здатність підвищення або зниження соціального статусу чи рангу, місця в соціальній стратифікації. Вони частково збігаються з економічними ресурсами. Так, наприклад, дохід і багатство, будучи економічним ресурсом, разом з тим характеризують і соціальний статус. Однак, соціальні ресурси включають і такі показники, як посада, престиж, освіта, медичне обслуговування, соціальне забезпечення і т. п.

Культурно-інформаційні ресурси – знання та інформація, а також засоби їх отримання і поширення: інститути науки та освіти, засоби масової інформації та ін. Ну думку О. Тоффлера, в кінці ХХ – на початку ХХІ століть знання та інформація стають найважливішим ресурсом влади.

Вже сьогодні в постіндустріальних країнах «знання, в силу своїх переваг – нескінченності, загальнодоступності, демократичності – підпорядкували силу і багатство і стали визначальним фактором функціонування влади. У ході суспільного розвитку такі традиційні ресурси влади як сила і багатство втрачають свій вплив, хоча і не зникають повністю [162, с. 211].

Звичайно, контроль над знаннями та інформацією, зазвичай, прямо пов'язаний з володінням економічними ресурсами, має, як і колись, важливу значимість. Однак, тенденція підвищення ролі культурно-інформаційних ресурсів як джерела влади в сучасному світі виявляється досить чітко.

Примусові (силові) ресурси – це зброя і апарат фізичного примусу, спеціально підготовлені для цього люди. У державі їх ядро складають армія, поліція, служби безпеки, суд і прокуратура з їх речовими атрибутами: будівлями, спорядженням і технікою, в'язницями і т. п. Цей вид ресурсів традиційно вважається найбільш ефективним, вирішальним джерелом влади, оскільки його використання здатне позбавити людину життя, свободи і майна – вищих цінностей. Різноманітні ресурси політичної влади зазвичай застосовуються її суб'єктами в комплексі, особливо державою, яка більшою чи меншою мірою володіє всіма видами ресурсів.

Специфічним ресурсом влади є сама людина – демографічні ресурси. Люди – це універсальний, багатофункціональний ресурс, який виробляє інші ресурси. Людина – творець матеріальних благ (економічні ресурси), солдат і член партії (політично-силові ресурси), володар і розповсюджувач знань та інформації (культурно-інформаційні ресурси) і т. д. Особистість виступає ресурсом влади лише в одному зі своїх численних вимірів – будучи використана як засіб реалізації чужої волі. У цілому ж, людина – не тільки ресурс влади, але й її суб'єкт і об'єкт, тому залежить тільки від політичної влади, яким саме ресурсом є людина в даний момент.

Весь комплекс ресурсів політичної влади можна умовно розділити на постійні і тимчасові, при цьому, будь-який ресурс політичної влади, будучи тимчасовим, при певному збігу обставин може стати постійним. Розгляд політичних ресурсів як постійних, так і короткочасних, або навіть тимчасових, дозволяє виділити тимчасові тренд використання тих чи інших ресурсів, відзначити ефективність і політичні наслідки їх використання, зважити соціальний і, наприклад, фінансовий ризики. З'являється можливість виявити також тривалість використання (наприклад, заходів, терміни виконання посадових повноважень, несвоєчасні відставки, переклади на інші посади, переміщення по вертикалі влади). Як тимчасові ресурси можна розглядати залучення публічних політиків, державних діячів, наприклад, поїздки впливових осіб під час виборчих кампаній регіонального або місцевого рівня. Тимчасові політичні ресурси можуть виділитися в самостійні ресурси, коли їх використання стає періодичним або традиційним. Безперечним є те, що людина – постійний ресурс політичної влади, без якого не було б і самої політичної влади.

У сучасному політичному житті все більш зростаючу роль відіграють символічні ресурси політичної влади. Під символічними ресурсами можна визначити контрольовані і використовувані суб'єктом владних відносин, відповідно до власними цілями, знакові засоби конструювання політичної дійсності, які здійснюють вплив на свідомість і норми індивідів, що визначають порядок їх соціальних дій і взаємодій у межах конкретного соціуму.

Поняття символічних ресурсів політичної влади, таким чином, тісно пов'язане з поняттям символічного капіталу, введеним П. Бурдьє. Видається, що символічні ресурси (поряд з матеріальними) виступають потенційними ресурсами влади, в той час як символічний капітал – це ресурси, мобілізовані суб'єктом владних відносин для досягнення своїх

цілей [74, с. 439]. Таким чином, влада спирається на символічні ресурси, які вона конвертує (перетворює) в символічний капітал.

Управління символічним капіталом здійснюється державою та уповноваженими ним представниками. В умовах монархії управління символічним капіталом знаходилося в руках монарха, який володів правом присвоєння титулів, звань чи ступенів. А в умовах переходу до демократії, це право перейшло до спеціалізованих суспільних інститутів та суб'єктів, уповноваженим на це державою. Символічні ресурси політичної влади, таким чином, є сукупністю різних видів капіталу, не мають конкретного носія і можуть бути використані в різний час різними владними носіями.

Символічні ресурси політичної влади являють собою блага нематеріального характеру, здатні впливати на групи індивідів, нав'язуючи їм певне бачення світу і задаючи певну модель поведінки.

Символічні ресурси політичної влади актуалізуються через способи відображення, оцінки та дії, які формують сприйняття і установки людей і тому знаходяться за рівнем свідомості і вольового контролю. За аналогією з символічною владою, символічні ресурси – невидимі і неусвідомлювані, вони реалізуються тільки при визнанні людьми легітимності існуючої влади.

І якщо символічна влада є владою, яку той, хто їй підпорядковується, дає тому, хто її здійснює, свого роду кредит, яким один наділяє іншого, то це влада, яка існує лише тому, що той, хто їй підпорядковується, вірить, що вона існує, то символічні ресурси політичної влади виступають засобами, що сприяють визнанню людьми легітимності влади. Оскільки жодна людина не захоче добровільно підкорятися владі, а фізичний примус недостатньо ефективний, необхідні символічні ресурси, здатні зробити так, щоб влада сприймалася не як влада, а як щось цінне. Тоді людина з доброї волі підкорюється владі, яку вважає абсолютним благом [84].

Символічні ресурси є частиною нормативних ресурсів, які мають

вплив на свідомість і змінюють норми уподобання підлеглих, або визначають порядок їх соціальних дій в сконструйованому владою політичному просторі. Однак, повне ототожнення нормативних і символічних ресурсів є некоректним. Справа в тому, що сукупність нормативних ресурсів не вичерпується лише символічним змістом. Сюди також входять засоби впливу на ціннісні орієнтації та морально-етичні норми об'єктів влади. Вони орієнтують на соціальне партнерство керівників і підлеглих, формують певний кодекс поведінки, пов'язаний з професійним обов'язком. Нормативні ресурси включають засоби впливу на внутрішній світ, ціннісні орієнтації та норми поведінки людини. Вони покликані переконати підлеглих у спільності інтересів керівника і виконавців, забезпечити схвалення дій суб'єкта влади, прийняття його вимог. Цей вид ресурсів пов'язаний з впливом безпосередньо на свідомість людини.

Можна виділити наступні види символічних ресурсів політичної влади : політична міфологія, політична ідеологія, політична символіка та політична риторика. Кожен з вищевказаних видів, у свою чергу, може мати і підвиди.

Згадані види ресурсів з моменту свого виникнення співіснують один з одним. Поява кожного нового виду витісняє попередній, а швидше, позбавляє лідируючої ролі у виробництві політичних символів і смислів. Разом же всі ці форми символізації утворюють досить складний комплекс способів орієнтації політичних акторів, які дають можливість різним групам населення виконувати свої множинні функції: взаємодіяти з владою, брати участь у прийнятті рішень, голосувати, протестувати або висловлювати солідарність і т. д.

Як показує практика, історично першою символічною конструкцією виступав міф, духовне осереддя народних містерій. Будучи формою синкретичного світовідчуття, сформованого ще до виникнення політики,

цей тип символізації використовував як основного механізму рефлексії фантастичні образи богів, демонів чи героїв, не тільки ідеалізував майбутнє, а й включав в себе його дихотомічне протиставлення справжньому.

Будучи обмеженим рефлексивними можливостями міфотворчості, виробництво політичних образів не припускало особливих логічних прийомів для обґрунтування картини світу і футурологічних проєктів.

Головними механізмами символізації служили віра, звичаї, традиції чи героїзація конкретних життєвих прикладів. З цієї причини виробництво символічних образів було нерозривно пов'язано з сакралізацією подій та особистостей, яка підкріплюється різноманітними оповідями та легендами.

Наступною формою стали релігійні конструкції. Зберігаючи цілісне сприйняття сфери політичного, вони закладали в основу символізації певні морально-етичні картини світу, тим самим, перетворюючи людську віру в головний спосіб діагностики дійсності.

Якісні ж зрушення у формуванні духовної сфери політики пов'язані з виникненням ідеологій, які, починаючи з нового часу, стали вводити в нормативно-символічні конструкції більш абстрактні і систематизовані уявлення про сутність влади в умовах адаптації громадян у політичному просторі.

Ідеологія виступає ще одним видом символічних ресурсів політичної влади. На відміну від міфології, ідеологія – це усвідомлювана і свідомо використовувана система ідей і цінностей, що виражає інтереси окремих класів і груп, тобто, насамперед раціональний конструкт. Однак, генетично ідеологія формується на основі міфології і несе на собі певні характеристики міфу.

Важливим елементом механізмів реалізації політичної влади виступає і політична символіка, вона ж є найпопулярнішим і, можливо, найефективнішим символічним ресурсом політичної влади.

Символи є невід'ємною частиною формування, фіксації і відтворення ідентичності будь-якої політичної спільності. Особливо зростає роль політичних символів, що апелюють не тільки до розуму, а й до емоцій, в періоди глибоких соціальних і культурних потрясінь, які провокують своєрідну архаїзацію свідомості. Фахівці в галузі політичної антропології відзначають, що в періоди дезінтеграції відроджуються найбільш архаїчні форми прояву владних відносин, цей феномен отримав назву архаїчного синдрому.

За формою політична символіка формується знаками різної природи – вербальними, невербальними і змішаними. До вербальних знаків відносяться слова і стійкі словосполучення, прецедентні висловлювання і тексти, до невербальних – прапори, емблеми, портрети, погруддя, будівлі, символічні дії і, нарешті, знакові або символічні особистості – самі політики. До змішаних знаків належать гімн і герб.

І, нарешті, ще одним видом символічних ресурсів політичної влади виступає політична риторика. Ім'я, дане соціальному явищу або інституту, стає символом, якщо відображає якусь приховану особливість, деталь, зв'язок, аналогію. Ця особливість у разі вдалої номінації стає найістотнішим в сприйнятті пойменованого об'єкта, відставляючи у бік задуми автора того чи іншого соціального проекту. Таким чином, номінація стає аналогом магії, яка перетворює соціальну дійсність за допомогою слова.

Дослідники ресурсів політичної влади також говорять про традиційні та нетрадиційні ресурси [97, с. 275]. Якщо до традиційних ресурсів стосовно до виборчого процесу можна віднести фінансові кошти, кадрову основу, політичну інформацію, то до нетрадиційних ресурсів можна віднести культуру участі населення у виборах. До традиційних ресурсів політичної влади в також відносять науково-дослідну діяльність, пропозиції щодо вдосконалення державної служби, механізми

інформаційного забезпечення власті.

Іншу класифікацію ресурсів політичної влади, відповідно до найважливішими сферами життєдіяльності, пропонує американський дослідник Ч. Даррелл. На його думку, адміністративні ресурси розкриваються в політичних відносинах між людьми, групами, суспільно-політичними об'єднаннями, рухами, партіями і т. д. Вони ґрунтуються на політичній владі – однієї з влад у суспільстві, відмінними рисами якої є : можливість легального використання сили, спеціальних органів державного примусу; верховенство і обов'язковість рішень по відношенню до будь-якої іншої влади, до всіх громадян і організаціям; публічність, зверненість не до окремих особистостям, а до всіх громадян або їх категорій за допомогою політичних рішень, закріплених у формі законів та інших державних рішеннях; моноцентричність, тобто наявність одного центру прийняття найважливіших рішень, яким виступає держава; різноманіття використовуваних допоміжних ресурсів [22, с. 143].

Ресурси легітимності засновані на правосвідомості громадян країни, характеризуються якістю прийнятих законів і підзаконних актів, їх виконанням, дотриманням режиму законності, а в ширшому значенні - системою права і правовою культурою.

Управлінські ресурси містяться і використовуються у господарському процесі матеріального виробництва товарів і послуг, необхідних для суспільного і особистого споживання. До них відносяться фонди народного господарства, сукупність матеріальних та грошових ресурсів, які планомірно створюються, розподіляються і використовуються в регульованому державою процесі для забезпечення динамічного і пропорційного розвитку економіки. Фонди народного господарства – основна частина національного багатства країни. Вони включають основні фонди, оборотні кошти, резервні та страхові фонди.

Управлінські ресурси – це також національні гроші як загальний

еквівалент вартості, золотовалютні резерви і цінні папери, виробниче обладнання та техніка, родючі землі і корисні копалини, а також інші ресурси, використовувані в економічних процесах. Проте, варто відзначити, що в даному випадку мова йде не стільки про золотовалютні або природні ресурси взагалі, які в природному вигляді визначають економічну сферу і є невід'ємним різновидом економічних ресурсів, а скільки про реальні можливості контролю політичної влади над цими ресурсами, які і є ресурсом політичної влади.

В управлінських ресурсах слід виділити державні резерви – які створюються і регулярно поповнюються державою стратегічні запаси сировини і матеріалів, палива, деяких видів техніки, продовольства та інших матеріальних продуктів, необхідних для безперебійного функціонування економіки на випадок надзвичайних ситуацій, потреб оборони і т. п.

Мотиваційні ресурси охоплюють цілий ряд засобів підвищення або зниження соціального і політичного статусу як суспільно значущої ролі людини, займаного нею місця в соціальній стратифікації. Вони об'єднують і такі показники, як освіта, професія, посада, престиж, матеріальний достаток і т. п.

Можна визначити і так звані значущі ресурси політичної влади. Значущими ресурсами називаються такі блага, які мають позитивне значення для задоволення потреб чи інтересів об'єкту політичної влади, і без доступу до яких неможлива або обмежена максимізація індивідуальної корисності об'єкта політичної влади. В якості значущих ресурсів політичної влади, контролем над якими володіє суб'єкт політичної влади, і які представляють інтерес для максимізації вигоди її об'єкту, можуть виступати найрізноманітніші ресурси, наприклад, нормативні, інтелектуальні, фінансові, символічні.

Владний потенціал того чи іншого ресурсу політичної влади

залежить від його значущості для суб'єкта політичної влади. Звідси виходить ієрархія владних можливостей різних ресурсів політичної влади. Ця ієрархія рухома і відображає загальний стан політичному житті тієї чи іншої країни. Зміна цих умов тягне за собою зміну ролі і значення різних ресурсів політичної влади. Об'єкт політичної влади погоджується на певні витрати на користь суб'єкта політичної влади, і діяти в його інтересах заради отримання в обмін на це доступу до певних благ, що є для нього значущими ресурсами, контрольованими суб'єктом політичної влади.

В даному випадку, політична влада реалізується як підпорядкування об'єктом політичної влади власних ресурсів на користь її суб'єкта в обмін на доступ до значимих для себе ресурсів, якими володіє цей суб'єкт. У результаті обміну суб'єкт політичної влади підпорядковує своїм інтересам ресурси її об'єкта, а об'єкт політичної влади отримує доступ до ресурсів, необхідних йому для максимізації власної корисності. З боку об'єкта предметом обміну на значущі блага політичної влади можуть виступати або ресурси, які безпосередньо відчужуються на користь – її суб'єкта; або невідчужувані ресурси об'єкта політичної влади, за якими право на розпорядження і контроль над використанням переходить до її суб'єкта.

Зовні ставлення політичної влади в розглянутому випадку приймає форму добровільного та взаємовигідного обміну між суб'єктом і об'єктом політичної влади. Добровільність обміну виявляється в тому, що об'єкт політичної влади готовий зробити перший крок до підпорядкування своїх ресурсів суб'єкту політичної влади в обмін на доступ до його ресурсів і, далі, в тому, що суб'єкт має можливість добровільного виходу з даних відносин. Однак, за зовнішньою видимістю добровільності та рівності обміну ховаються нерівність позицій і примус до обміну.

Суть примусу полягає в тому, що відмова від обміну (в тій формі і на тих умовах, які влаштовують суб'єкта політичної влади), як і відмова від підпорядкування, тягнуть за собою такі витрати для об'єкта політичної

влади, яких він не може уникнути, вибравши альтернативний варіант отримання значимого блага (тобто альтернативний варіант обміну поза підпорядкування) [58, с. 75]. Отже, об'єкт політичної влади змушений здійснювати обмін на умовах її суб'єкта. У цьому полягає відмінність обміну в рамках монопольної політики від обміну в умовах конкуруючої політики, де відмова від обміну з даним суб'єктом не приводить до втрат, оскільки необхідні ресурси можна без втрат отримати в іншого суб'єкта політики. У процесі обміну наявність влади проявляється у відхиленні від пропорцій еквівалентного обміну, що складаються в умовах рівного розподілу політичної влади.

Вихідним пунктом для володіння даним суб'єктом потенціалом політичної влади є володіння правом на використання та контроль певних благ, що мають значення для максимізації цільової функції об'єктів політики. При цьому, ті чи інші ресурси, якими володіє суб'єкт політичної влади, можуть виступити в якості ресурсів політичної влади по відношенню до об'єкта політичної влади (тобто в якості ресурсів, за допомогою яких можна примусити його нести дану величину витрат на користь суб'єкта політичної влади).

В якості ресурсів політичної влади, за допомогою яких можна впливати на інтереси об'єкта політичної влади, виступають, в першу чергу, примусові ресурси. Таким чином, основою існування політичної влади, що спирається на насилля, є не просто володіння відповідними ресурсами, а й наявність таких відносних переваг в застосуванні насильства в порівнянні з іншими суб'єктами (тобто асиметрії в розподілі ресурсів насильства), в результаті яких зовнішні по відношенню до даного суб'єкту політичної влади суб'єкти, що є ресурсами насильства, не можуть обмежити його дії по відношенню до об'єкта політичної влади. Крім того, як правило, це відбувається в умовах монопольної політики, і її відмінність від політичної влади в тому, що використовує інші політичні ресурси (символічні,

інтелектуальні) для впливу на об'єкт, як правило, в умовах конкурентної політики. В останньому випадку для потенційного об'єкта політичної влади найбільш вигідною ситуацією, при якій він мінімізує свої витрати на користь зовнішніх суб'єктів, є наявність безлічі зовнішніх суб'єктів – потенційних суб'єктів політичної влади, що конкурують між собою. В умовах політичної влади, що спирається на примусові ресурси, найбільш сприятливою (з точки зору мінімізації витрат) ситуацією є наявність монополії на застосування насильства.

Наявність у суб'єкта потенціалу політичної влади над об'єктом – незалежно від того, якими є ресурси політичної влади, – припускає, насамперед, володіння (контроль) суб'єктом певними ресурсами (значущими ресурсами або ресурсами насильства). Далі, перетворення цих ресурсів у ресурси політичної влади над об'єктом і виникнення у суб'єкта потенціалу політичної влади над об'єктом припускає певну асиметрію у розподілі даних ресурсів між суб'єктом і об'єктом політичної влади та асиметрію у розподілі ресурсів політичної влади між її можливими (конкуруючими) суб'єктами. Стійкість асиметрії визначає ступінь стійкості владних відносин. Факторами, що обмежують владний потенціал даного суб'єкта політичної влади по відношенню до даного її об'єкту, є величина його власних ресурсів, величина ресурсів, якими володіє об'єкт політичної влади і характер розподілу ресурсів між її потенційними суб'єктами. Відповідно, зміни в розподілі владного потенціалу, включаючи виникнення політичної влади, є результат змін наступних змінних: величини і якості ресурсів, якими володіє або які контролює даний суб'єкт; величини і якості ресурсів, якими володіє потенційний об'єкт політичної влади; величини і якості ресурсів, якими володіють інші суб'єкти політичної влади.

Також, хотілося б зазначити про виокремлення так званого вільного політичного ресурсу, який характеризується тим, що існує в кількості, яка

є більш ніж необхідно суб'єкту політичного процесу.

Отже, потенціал політичної влади виступає як змінна величина. У різних ситуаціях одні й ті ж ресурси створюють різний потенціал політичної влади. Стан зазначених змінних визначає кількісний аспект потенціалу політичної влади.

3.2. Функції символічних ресурсів політичної влади.

Символізація політики – як процес цілеспрямованого конструювання, свідомого надання політичним акторам, їх діяльності та мові визначеного значення за допомогою спеціальних технологій та поширення політичними суб'єктами певних образів, ідей та смислів, їх заміщення іншими із подальшим закріпленням у суспільній свідомості з метою здобуття влади, підтримання легітимності чи трансформації нормативно-інституційної системи, – продукує символи. Власне, символ є наслідком, результатом символізації й водночас вже існуючі символи стають основою для подальшої символізації та створення нових символів. Головне завдання політичного символу – підвищити значущість того, що символізується [121, с. 49].

У загальноприйнятій типології символічний ресурс як окрема категорія ресурсів державного управління не представлений. Однак, виходячи з того, що символічний ресурс визначається спроможністю забезпечити належне місце суб'єкту державного управління у ієрархії соціального простору, відзначимо наступне. Чинником зміцнення символічного капіталу агента суспільно-владних відносин виступає доступ до певного типу ресурсів (кадрових, нормативних, політичних, мотиваційних та культурно-інформаційних), як забезпечують процес символічного виробництва та координують розподіл владних позицій у

суспільстві [97].

Найзагальніше визначення символу – знак, що передає абстрактні поняття у конкретній формі – трансформується і уточнюється у різних напрямках сучасного соціогуманітарного знання залежно від специфіки цих напрямків у розумінні знаковості, репрезентації і абстракції. Із риторико-літературознавчим підходом пов'язують трактування символу як образу ідеї; механізму закодування глибинних сенсів; логіко-семіотичним традиціям відповідають розширювальні інтерпретації символу як будь-якого знака, зовнішня форма якого не залежить від його інформаційного змісту [41, с. 15].

Із поняттям політичного символу тісно пов'язані категорії «політична символіка» та «політичний символізм». Під політичною символікою здебільшого розуміють символи, які існують і використовуються в політиці. Політичну символіку можна розглядати і як бренд, тобто як об'єкт купівлі-продажу. Найяскравіше це спостерігається під час виборчого процесу в країні. Політичні символи виступають як своєрідні образи, що спонукають людей до дії та впливають передусім на емоції. У цій інтерпретації політична символіка є інструментом здійснення політичної влади, потужним засобом психологічного впливу. Політичний символізм є невід'ємною частиною ідеології, політики, культури. Специфічною особливістю політичної символіки є її знаковість. Вона синтезує в собі різні знакові системи та їхню ієрархію, застосовуючись у політичних цілях. Символічні атрибути влади містять усе, що пов'язано з даною політичною системою, її історією, дійсністю й майбутнім. Особливо багато символіки використовують армія, державні служби, суди, прокуратура тощо. Символ не може бути повністю зрозумілим, він розкривається суспільству в історії і кожній людині в її житті. Чим активнішим є політичне життя, тим глибше проникнення у зміст символів. Символізм потребує культури й активного ставлення до символічної

реальності [92, с. 4].

Символічна влада здійснюється між тими, хто цю владу здійснює, і тими, хто їй підпорядковується, тобто в самій структурі поля, в якому виробляється і відтворюється віра. Ресурси, які використовуються для створення і підтримки цієї влади є суто символічними. Саме вони створюють владу слів та гасел, владу, яка здатна підтримати чи зруйнувати соціальний порядок, це віра в легітимність слів і тих, хто їх виголошує.

Символічна влада заснована на володінні символічним капіталом, який є капіталом визнання та авторитету. Власник символічного капіталу здатний надавати цінність тому, що сам вважає цінним, але в очах інших. Він може конвертувати свій капітал в інші види капіталу (наприклад, стати політиком) [74, с. 438].

У боротьбі за формування суспільної свідомості на символічному рівні або, точніше, в змаганні за монопольне право позначати нові об'єкти або перейменовувати існуючі, суб'єкти використовують набутий у попередній боротьбі і гарантований законом символічний капітал. На думку А. Яреми, символічний капітал – це активний ресурс, що визнається з боку суспільства та забезпечує його власнику здатність впливати на формування суспільної свідомості та громадської думки шляхом визнання за ним цього права як легітимної компетенції. У більш вузькому значенні під символічним капіталом маємо на увазі ресурс популярності, авторитету, престижу та репутації, що дає змогу його власнику як агенту певного поля вести боротьбу за домінування в цьому полі [189, с. 68].

Тобто, саме символічний капітал виступає однією з форм символічних ресурсів. Наявність символічного капіталу звільняє свого власника від участі в символічній війні «всіх проти всіх» і відкриває перед ним загальноприйнятий шлях просування вгору.

Символічні ресурси (поряд з матеріальними) виступають потенційними ресурсами влади, в той час як символічний капітал – це

ресурси, мобілізовані суб'єктом владних відносин для досягнення своїх цілей. Таким чином, влада опирається на символічні ресурси, які вона конвертує в символічний капітал. Наприклад, абстрактні політичні та релігійні символи відносяться до символічних ресурсів, але влада їх перетворює, наділяючи особливими значеннями, тим самим перетворюючи в державний герб, гімн чи прапор.

Управління символічним капіталом здійснюється державою та уповноваженими ним представниками. В умовах монархії управління символічним капіталом знаходилося в руках монарха, який володів правом присвоєння титулів, звань або ступенів. В умовах переходу до демократії це право перейшло до спеціалізованих суспільних інститутів та суб'єктів, уповноважених на це державою. Символічні ресурси влади, таким чином, є потенційними ресурсами влади, які можуть бути перетворені в різні форми символічного капіталу і при необхідності обмінені на інші види капіталів.

Символічні ресурси використовуються владою для конструювання простору соціальної та політичної взаємодії, встановлюючи певний символічний порядок в них. Символічна влада дає її суб'єктам ті ж блага, що і силові, економічні та політичні ресурси – привілеї, становище в суспільстві, авторитет тощо. Тому до неї прагнуть різні групи, які намагаються нав'язати іншим своє бачення світу. Ця боротьба ведеться або безпосередньо – в символічних конфліктах повсякденного життя, або через тих, хто створює символічну продукцію. Успіх в ній залежить як від розміру соціального капіталу, так і від того, наскільки пропоноване бачення соціальної реальності має підставу в самій соціальній реальності: чим більше відповідає реальності створювана символічна конструкція, тим більше вона має шанси бути сприйнятою.

Символічні ресурси влади актуалізуються через засоби відображення, оцінки та дії, які формують сприйняття й установки людей і тому знаходяться за рівнем свідомості та вольового контролю. За

аналогією з символічною владою, символічні ресурси є невидимими та неусвідомлюваними, вони реалізуються тільки при визнанні людьми легітимності існуючої влади.

В політичній науці даються різні форми і види символічних ресурсів. Наприклад, виділяються такі його типи: «символічна політика зверху», «символічна політика знизу» і «символічна політика зверху і знизу одночасно» [74, с. 439].

Символічна політика, здійснювана «зверху», – це свідоме використання владою асиметричності масової комунікації для інсценування того, чого реально не існує, але що чекає отримати від неї публіка. Найбільш часто зустрічаються форми символічної політики зверху. Це політична символіка, символічні ерзацакції, символічне законодавство, символічна персоналізація і символічна ідеологізація, політичні міфи.

Символічна політика знизу є символічними політичними діями підвладних мас. Тут слід зазначити, що громадськість відповідає не на факти, а на найбільш помітні політичні символи, на жести й мову. Громадськість не вникає в подробиці і не аналізує детально ті процеси, що відбуваються в політиці. Вона ігнорує ці речі, доти політичні дії і мова не звертаються до них на символічному рівні, і тоді вона відповідає на ці аспекти, а не на пряме знання фактів. Наприклад, символічні акції протесту. Широкий розвиток одержує і така форма символічної політики знизу, як символічна політична участь, тобто цілеспрямоване створення ілюзії політичних дій, але не організованим колективом, а кожним окремо реципієнтом суспільної комунікації.

Тип «зверху» та «знизу» є міфами, ритуалами і культами, з якими добровільно погоджуються підвладні маси. Тут мова йде про символічну політику, яка практикується одночасно і «зверху», і «знизу» [74, с. 439].

При виділенні видів символічних ресурсів влади слід враховувати

історичну еволюцію символічних форм, яка форматує символічні уявлення людини з визначальними нормами і зразками взаємодії. Відповідно, можна виділити наступні види символічних ресурсів влади : політична міфологія, політична ідеологія, політична символіка та політична риторика. Ці види ресурсів з часу свого виникнення співіснують один з одним. Поява кожного нового виду не витісняє попереднього, а швидше, позбавляє лідируючої ролі у виробництві політичних символів і смислів. Разом всі ці форми символізації утворюють досить складний комплекс засобів орієнтації політичних акторів, які дають можливість різним групам населення виконувати свої множинні функції: взаємодіяти з владою, брати участь у прийнятті рішень, голосувати, протестувати або висловлювати солідарність і т. д.

Історично першою символічною конструкцією є міф, духовне осереддя народних містерій. Будучи формою синкретичного світовідчуття, сформованого ще до виникнення політики, цей тип символізації використовував в якості основного механізму рефлексії фантастичні образи богів, демонів чи героїв, які не тільки ідеалізували майбутнє, а й включали в себе його дихотомічне протиставлення справжньому. На думку О. Шерман, позитивний стереотип держави створюється шляхом міфологізації реальної території, у якій велику роль відіграє традиційне уявлення про рай. В основі позитивного стереотипу державної влади – уявлення про ієрархію міфічного Макрокосму. Це сила, яка здатна зберегти, захистити лад і примножити земні та духовні багатства міфологізованої території, причому ця сила часто персоналізується в особі голови держави у тоталітарних, авторитарних суспільствах, а також суспільствах перехідного типу [178, с. 257].

Будучи обмеженими рефлексивними можливостями міфотворчості, виробництво політичних образів не припускало особливих логічних прийомів для обґрунтування картини світу і футурологічних проєктів.

Головними механізмами символізації є віра, звичаї, традиції чи героїзація конкретних життєвих прикладів. З цієї причини виробництво символічних образів було нерозривно пов'язано з сакралізацією подій та особистостей, яка підкріплюється різноманітними оповідями та легендами, причому в орієнтаційному контексті кожен образ ніс в собі очікування бажаного майбутнього. Символізація та система політичних дій, яка заснована на запропонованому віровченні, мала культовий характер. Активізуючи архаїчні пласти людської свідомості, міфи в кінцевому рахунку сприяли примітивізації нормативно-символічної сфери та моралізації політики.

Наступною історичною формою ідеальної матриці стали релігійні конструкції. Зберігаючи цілісне сприйняття сфери політичного, вони закладали в основу символізації певні морально-етичні картини світу, тим самим перетворюючи людську віру в головний засіб діагностики реальності. Основою діагностики світу політичного стала ідея втілення Бога, внаслідок чого духовна вертикаль політики почала відриватися від реальності, виходити за соціальні обмежувачі і спрямовуватися до Абсолюту. Одночасно, релігійний тип рефлексії ускладнив механізми символізації, сформувавши уявлення про диференціацію світу і ввівши в політичну ідентифікацію елементи ідейної спільності одновірців. І, оскільки поширення такого роду нормативно-символічних конструкцій спричинило напруженість між прихильниками різних конфесій, рівень конфронтаційності духовної сфери політики в порівнянні з епохою панування міфологічних конструкцій істотно зріс.

Слід, однак, відзначити, що при всіх відмінностях міфи і релігійні конструкції володіли і загальними політичними властивостями. Зокрема, вони сприяли легітимації влади через сакралізацію фігур конкретних правителів, навколо яких, власне, і склалися відповідні системи нормативно-символічного відображення світу. Якісні ж зрушення у формуванні духовної сфери політики пов'язані з виникненням ідеологій,

які починаючи з нового часу стали кардинально перетворювати духовну вертикаль влади, поступово вводячи в нормативно-символічні конструкції більш абстрактні та систематизовані уявлення про сутність влади та умов адаптації громадян у політичному просторі.

Ідеологія виступає наступним видом символічних ресурсів влади. Звичайно, ідеології зберегли певну спадкоємність по відношенню до міфів або їх тлумачення на зразок священних текстів. Однак, їх відносини дуже складні. На відміну від міфології, ідеологія - це усвідомлювана і свідомо сконструйована система ідей і цінностей, що виражають інтереси окремих класів і груп, тобто насамперед, раціональний конструкт. Однак, генетично ідеологія формується на основі міфології і несе на собі певні характеристики міфу. Політичний міф виступає сполучною ланкою між раціональною ідеологічною системою і архаїчною міфологією.

Разом з тим, не можна не вказати на принципові зміни, які внесла ідеологія у побудову нормативно-символічної сфери політики. Будучи за своєю політичною природою, насамперед, знаряддям консолідації груп як конкурентів у сфері державної влади, ідеології намагалися домогтися консенсусу великих соціальних аудиторій щодо базових переваг, стверджуючи те чи інше розуміння світу на основі раціонального підходу до реальності. Більше того, вони містили в собі активний перетворюючий початок, прагнучи до трансформації реальності відповідно з власним проектом.

Кардинальні зміни характеру символізації були нерозривно пов'язані з заміщенням етичної аргументації. Прагнучи підкорити собі суспільну свідомість через смислові концепти «справедливості», «свободи», «національної переваги» та ін., ідеології активізували і політизували суспільну свідомість на основі певного бачення майбутнього.

Механізм ідеологічного впливу аналогічний механізму впливу міфу. Кінцева мета будь-якої ідеології – підштовхувати до певних дій, а не

просвіщати або осягати істину, тому образність, що переходить в символізм, – невід'ємна частина ідеології.

Важливим елементом механізмів реалізації політичної влади виступає політична символіка, вона ж виступає самим популярним і, можливо, найефективнішим символічним ресурсом.

Символи є невід'ємною частиною формування, фіксації і відтворення ідентичності будь-якої політичної спільності. Основним призначенням символів є переконання суспільства в правильності дій тієї чи іншої партії і спонукання мас до дії. Політичний символ - це концентроване вираження політичної ідеї, яке подається в простій, лаконічній формі. Символ має подвійне значення: інформаційне – для суспільства; друге – звернене до суб'єктів влади. Він також є синонімом підтримки або втрати основних цілей суспільства [74, с. 439].

До традиційних артефактів, які виступають в якості символів вищої влади, відносяться скіпетр, держава, одяг тощо. Символічна цінність головних уборів полягає в тому, що вони візуально збільшують зріст тих, хто їх носить, і, таким чином, постають як символ піднесення влади. У більшості сучасних спільнот ці символи стали виключно надбанням історії. До артефактів, які зберегли свою значимість й сьогодні, відносяться будівлі і приміщення, в яких розташовуються можновладці. Як правило, вони знаходяться на підвищенні - це трон, палац, башта, Капітолій, Кремль, трибуна.

Соціально значиме місце спілкування, або соціокультурний локус, є важливим компонентом комунікативної події: маркіруючи ситуацію спілкування, воно задає тональність і стилістику комунікації: традиційна обстановка призначена для навіювання почуття поваги і благоговіння до влади. Політичний дискурс будь-яких епох є неможливий без використання графічних символів, до яких відносяться національні емблеми, прапори, герби, емблеми політичних партій і рухів.

У рамках політичної символіки слід відзначити такий специфічний вид символів, як символічні дії. В якості прикладу розглянемо ритуалізацію конфлікту. Тут міф і ритуал беруться в єдності, тим самим створюючи переконливу видимість фундаментальної соціальної безпеки та розумності. У даному випадку мова йде про виникнення суто символічної ситуативної спільності при збереженні владної симетрії і різноскерованості інтересів конфліктуючих сторін. Тут ритуалізація приділяє увазі лише наявність деяких неписаних правил і символічних ресурсів, які треба вміло застосувати в унікальній ситуації.

Особливість політичної символіки як знакової системи полягає, зокрема, в тому, що її не можна віднести семантично тільки до природних знаків, хоча в неї нерідко бувають включені реальні об'єкти природи - «священні» озера, гори, дерева; не можна її пов'язувати і виключно з образними системами, хоча в ній досить іконічних, конвенціональних, церемоніальних знаків. Крім того, політична символіка включає в себе мовні знакові системи та так звані коди (математичні символи). Таким чином, політичній символіці властиво вбирати в себе – синтезувати – різні знаки з ієрархії знакових систем та використовувати їх у цілях політики.

Символи також мають значення при формуванні політичної ідентичності. Політичним партіям і рухам вигідно мати яскраву символіку, оскільки це полегшує сприйняття образу організації не тільки її членами, але й сторонніми спостерігачами, сприяє залученню нових прихильників. Тобто, політичні символи можуть успішно застосовуватися для коригування політичної ідентифікації та для маніпуляції громадською думкою.

Ще одним видом символічних ресурсів влади виступає політична риторика. Ім'я, яке дається соціальному явищу або інституту, стає символом, якщо відображає якусь приховану особливість, деталь, зв'язок, аналогію. Ця особливість у разі вдалої номінації стає найістотнішою у

сприйнятті об'єкта, відсталяючи убік задуми автора того чи іншого соціального проекту. Таким чином, номінація стає аналогом магії, яка перетворює соціальну дійсність лише словом.

Особливістю використання символічних форм в політиці є те, що в процесі зміни соціальної структури, соціально-економічної і політичної обстановки, змінюються і символічні форми. Це може виявлятися або в знищенні існуючих раніше форм, або в додаванні їм нового, відповідного нової ситуації, значення.

Можна зазначити, що серед владних ресурсів виділяється особливий тип – символічні ресурси, під якими розуміються нематеріальні засоби, які мають вплив на свідомість і змінюють норми уподобання підлеглих, або визначають порядок їх соціальних дій у сконструйованому владою соціальному просторі.

Символічні ресурси є частиною нормативних ресурсів влади, які виконують функцію контролю за поведінкою людей за допомогою переконань та ідей. Символічні ресурси представлені в сучасній політиці наступними видами: міфологія, ідеологія, символіка і риторика. Всі ці види ресурсів утворюють досить складний комплекс засобів орієнтації політичних акторів. Самі ж актори можуть використовувати різні механізми символізації, вибираючи ті види символічних ресурсів, які найбільш адекватні їх цілям.

У політичному житті символи виконують різноманітні функції. Вони можуть бути засобом ідентифікації, сприяти розвитку груповій свідомості, солідарності і почуття приналежності до єдиного соціального цілого. Символіка вказує на колективну ідентичність. У деяких ситуаціях саме символи стають найважливішим чинником, який визначає, що конструюють та створюють політичні спільноти. Очевидна демонстративна функція політичних символів: з їх допомогою, наприклад, вказується і підтверджується факт політичних змін. Так, захоплення влади

може супроводжуватися демонстративним присвоєнням визнаних державних і (або) національних символів влади або їх радикальним запереченням і затвердженням іншої (нової, відродженої) системи символів.

Функції мобілізації та легітимації засновані на резонування символів з колективною свідомістю. Звернення до значимих символів є потужним інструментом виправдання цілей і засобів суб'єктів політичного процесу і ресурсом мобілізації підтримки. Символи можуть легітимізувати суб'єкти, які їх використовують.

Компенсаторна функція політичних символів виражається в тому, що символічні зміни з часом є заміщенням і сурогатом реальних перетворень, особливо в тих випадках, коли на шляху останніх стоять суттєві соціальні та психологічні бар'єри. Часом влада намагається так зміцнити своє становище, підміняючи, тим самим, назрілі політичні та соціальні перетворення. Наприклад, вона проводить акції з перейменування вулиць і міст, зведенню (руйнуванню, відновленню) монументів, відкладаючи при цьому проведення назрілих, але непопулярних і важких реформ.

Нарешті, слід виділити комунікативну функцію символів як засобу передачі інформації. Багато важливих ідеологічних текстів проникали в масову свідомість і через їх адаптовані версії, і за допомогою розповсюдження відповідних символів. Але для отримання і розуміння цієї інформації адресати повинні знати значення символів, повинні вміти їх «читати» і «перекладати». Нерідкі випадки, коли символ сприймається зовсім не так, як це планували його «творці» та розповсюджувачі. Символи амбівалентні, тому вони можуть діяти як в інтересах використовує їх політичної групи, так і проти неї.

У різні періоди в рамках політичних циклів посилюється та чи інша функція символів і інтенсивність символічної діяльності, у тому числі і

діяльність різних суб'єктів символотворчості. До числа останніх можна віднести владні структури, політичні партії та громадські рухи, приватні особи та організації. У різних ситуаціях різна і роль засобів масової інформації в процесах символічних змін.

Особливо зростає роль політичних символів, які апелюють не тільки до розуму, а й до емоцій, в періоди глибоких соціальних і культурних потрясінь, які провокують своєрідну архаїзацію свідомості. Фахівці в галузі політичної антропології відзначають, що в періоди дезінтеграції відроджуються найбільш архаїчні форми прояву владних відносин, цей феномен отримав назву архаїчного синдрому. Сфера раціонального в такі періоди звужується, розмивається, зростає роль чуттєво-емоційного сприйняття. Актуалізуються архаїчні пласти людського мислення, для яких символ влади і сама влада – тотожні реалії. В епохи соціальних революцій напружено йдуть пошуки нових форм політичних зв'язків, забезпечення соціальної єдності на іншій основі. Відповідно, свідомість цих періодів тяжіє до підвищеної семіотичності. Ставлення до символів і до боротьби навколо символів є досить важливим індикатором впливу владних структур та інших суб'єктів політичного процесу. Зміни в системі панівних систем символів відображають вплив сил, що претендують на владу. Інакше кажучи, вивчення мінливих символів дозволяє краще простежити етапи і особливості боротьби за владу.

Будь-яка влада має свою символіку, яка знаходиться в складних і багатогранних взаємозв'язках з суспільно-політичними процесами, інтересами різних соціальних структур. У діалектиці розвитку різних політичних символів знаходять своє відображення інтереси, цінності соціальних груп, що беруть участь у політичній боротьбі. Аналіз політичних процесів показує, що зміні влади як втілення авторитету інтересів одних соціальних груп над іншими, як правило, передуює зміна символіки. Сутнісний зміст та ієрархія символів, ступінь сприйняття їх

суспільством є своєрідною характеристикою нової влади.

І, нарешті, ще одним видом символічних ресурсів влади виступає політична риторика. Ім'я, дане соціальному явищу або інституту, стає символом, якщо відображає якусь приховану особливість, деталь, зв'язок, аналогію. Ця особливість у разі вдалої номінації стає найістотнішим в сприйнятті поймаєменованого об'єкта, відстаєваючи убік задуми автора того чи іншого соціального проекту. Таким чином, номінація стає аналогом магії, яка перетворює соціальну дійсність одним тільки словом.

Політична влада завжди використовувала і використовує символічні ресурси для здійснення своїх основних функцій. Символічні ресурси є багато в чому прихованими, які не помітними для людини. Однак, це властивість не робить їх менш ефективними. У сучасному суспільстві все більшого значення набувають не тільки суто матеріальні засоби примусу, а й символічні. В умовах розвитку сучасних політичних комунікацій влада змушена обмежувати використання безпосередньо силових ресурсів, вдаючись до широкого використання нематеріальних засобів.

Суто силові методи здійснення влади все частіше асоціюються з діями недержавних терористичних організацій. Політична влада, адаптуючись до вимог сучасного суспільства, активно використовує символічні ресурси для досягнення поставлених цілей і виконання основних функцій.

Однак, таке співвідношення між символічними і несимволічними ресурсами існувало не завжди. У той же час слід зазначити, що символічне як ресурс завжди було присутнє в арсеналі державної і політичної влади.

Можна сказати, що в складні переломні або кризові періоди розвитку політичної влади вона постійно звертається до релігійно-православної традиції, черпаючи з неї додаткові ресурси, які зміцнюють її легітимність, що сприяють зміцненню політичного порядку і стабільності в суспільстві [84].

Виробництво офіційних державних символів висловлює домінуюче становище держави в символічному просторі влади. Не випадково тому боротьба за владу відбувається не тільки на рівні встановлення панування над економічними ресурсами, а й за монопольне право панування над виробництвом і поширенням символічної продукції. Межі політичного простору мають не тільки фізичний, але й символічний вигляд. Порухення державного кордону – це не тільки акт фізичного проникнення на територію суверенної держави, а й символічний акт привласнення чужого простору. Тому, з давніх часів завоювання фізичного простору завжди супроводжувалося встановленням відповідних символів і знаків, що вказують на те, кому воно належить. Ці знаки і символи можуть бути звернені як до тіла, так і свідомості людини, найчастіше до того й іншого. Архітектурний простір у вигляді палаців, замків, резиденцій, церков т. д. безпосередньо адресований до тіла. Поряд з ним можна виділити видимі знаки символічності влади, які впливають скоріше на свідомість, ніж на тіло. До них можна віднести, наприклад, скіпетри, корони, прапори герби і т. д.

3.2. Використання адміністративних ресурсів в процесах політичної взаємодії.

Учасники (суб'єкти) політичної взаємодії прагнуть використовувати весь арсенал політичних ресурсів. Значну, а іноді визначальну роль у політичних ресурсах відіграє так званий адміністративний ресурс.

У засобах масової інформації та серед фахівців, що займаються політичними процесами, існує декілька позначень поняття адміністративного ресурсу. Сюди відносяться, наприклад, адміністративний фактор, адміністративна машина, важелі владного

впливу. Зазначені визначення підкреслюють різні сторони поняття адміністративного ресурсу – аспекти використання, механізми функціонування ресурсу і т. д.

Адміністративний ресурс є некоректною політичною технологією, має різноманітні форми прояву під час виборчих кампаній. Кожна класифікація розкриває певну грань даної технології та масштаб її прояву в конкретному вимірі.

Безумовно, адміністративний ресурс є одним з ресурсів політичної влади. Однак, на відміну від ресурсів традиційних (матеріальних, організаційних, людських, інтелектуальних та інших), ситуація з адміністративним ресурсом є досить складною. Визнаючи як основну функцію держави функцію управління, тобто адміністрування, можна сказати про природність даного виду ресурсу, його обумовленість як законодавством, так і багатовіковими традиціями державного керування.

Говорячи про систему повноважень, варто розглядати тільки той їх обсяг, які передбачені відповідними нормативно-правовими актами. Говорячи про категорію «адміністративний ресурс», слід мати на увазі можливість використання тими або іншими владними суб'єктами різного роду переваг, які існують у будь-якого носія влади. Саме ці переваги здатні виступити в ролі каталізатора політичних процесів. В умовах нестабільних політичних систем саме добре налагоджений виконавчий механізм може виконати роль стабілізуючого фактора, нехай і не завжди «чистого».

Ресурсами влади є переконання, інтереси людей, їх почуття, емоції. Ефективними ресурсами влади можуть стати національні та релігійні почуття. Різні ресурси використовуються суб'єктами влади зазвичай в комплексі, хоча кожен тип ресурсів має свої умови реалізації та межі ефективності, найбільш зручні об'єкти (територія використання) і час дії.

Так, наприклад, в дослідженнях, присвячених виборчим процедурам, адміністративні ресурси позначають два поняття – вплив на електоральний

процес центру та регіональна влада.

Політична практика показує складність політичного процесу, до якого залучені адміністративні ресурси. З одного боку, спостерігається стабілізаційний ефект використання адміністративних втручань в виборчі справи, відбір кандидатів на ключові ролі в організаціях «третього сектору» (неурядових, некомерційних організація, створених на основі громадянських ініціатив). Адміністративне втручання в конфліктні, кризові ситуації також допомагає розрядити ситуацію, показати орієнтири в ситуаціях вибору, застерегти від помилок у публічній політиці.

З іншого боку, адміністративні ресурси поділяють учасників політичної взаємодії на своїх і чужих. В таких випадках вони загострюють проблеми політичної участі, руйнують солідарність у суспільстві.

Деякі дослідники відзначають, що дефіцит владної волі, засобів до існування, ідей і соціальних технологій стимулює роз'єднаність зусиль у вирішенні спільних проблем, налаштовує на конфліктні способи здійснення регіональних інтересів.

Адміністративні ресурси проявляється, насамперед, в залученні та використанні в публічній політиці статусно-посадових можливостей адміністративно-управлінського персоналу органів державної влади та місцевого самоврядування. Учасники політичної взаємодії використовують високий політичний статус (рейтинг, визнання) персони державної влади, діяльність органів влади, окремих політиків, найближчого політичного оточення, професіоналів-політиків, а також сам процес використання владних повноважень.

Адміністративні ресурси використовуються, залучаються на різних рівнях: регіональному, місцевому, індивідуально-особистісному, груповому і т. д. Використання адміністративних ресурсів в публічній політиці можна простежити, аналізуючи регіональні виборчі кампанії.

Територія, на яку поширюється дія адміністративних ресурсів, також

показує специфіку використання політичних ресурсів. Однак, необхідно враховувати, що подібний поділ носить скоріше умовний характер, тому що в реальних процесах політичної взаємодії суб'єкти змушені використовувати комплекс ресурсів (агентів впливу, ефективних засобів тощо) для досягнення своїх політичних цілей.

Серед інших критеріїв можна назвати легітимність використання тих чи інших політичних ресурсів у процесах політичної взаємодії. Вплив адміністративних ресурсів виражається в наданні явної або прихованої підтримки владними структурами суб'єктів політики персонально, а також проектів, програм, пропонованих даними суб'єктами.

Бездіяльність владних органів також можна віднести до форм застосування адміністративних ресурсів. У першому випадку, коли органи влади не супроводжують процеси політичної взаємодії на території, суб'єкти взаємодії можуть встановлювати свої правила гри» (аж до неправомірних дій), залучати інші канали впливу (наприклад, економічні), або апелювати в питаннях вирішення внутрішньо-регіональних проблем до центру. У другому випадку, коли владні представники свідомо не втручаються в хід політичних процесів, мова може йти про використання адміністративних важелів впливу, діяльність яких завуальована і не доступна для більшості учасників взаємодії. Для зручності комунікації та впливу адміністративна еліта використовує техніку мовчання (сігенетіку).

Владний вплив є найбільш ефективним і дієвим адміністративним ресурсом. Він може бути представлений в різних формах. Вплив може здійснюватися за допомогою наближених осіб або за допомогою політичних функціонерів, активістів різних форм і підрозділів в політиці, зокрема опозиціонерів офіційної влади. Крім того, суб'єкти взаємодії можуть посилатися на підтримку владних структур або безмовну згоду на дії суб'єктів, в дійсності не володіючи такою підтримкою.

У свою чергу, органи державної влади можуть використовувати свої

владні повноваження для підтримки певних суб'єктів політичної взаємодії або тиску на них. Сюди можна віднести персональних громадських та політичних лідерів, в тому числі опозиційних, а також групи тиску (підтримки), громадські, професійні, національно-етнічні організації тощо.

Адміністративна підтримка може виражатися у відкритих діях або приховано. Прямує вона безпосередньо або опосередковано – через референтні групи. Іноді адміністративна воля озвучується в директивному порядку, наприклад, у вигляді усного, телефонного розпорядження регіонального лідера муніципальним органам влади.

Поширеною формою впливу є прагнення органів влади відкласти проведення виборів шляхом продовження органами державної влади своїх повноважень.

Політична практика показує повсюдне використання суб'єктів адміністративних можливостей. Так, ресурси влади з рекрутуються для надання підтримки кандидатам, організації явки електорату, сприяння політичним процесам на території. Використовуючи владні повноваження, представники адміністрації, у прихованій або явній формі, здійснюють вплив на політичні процеси за допомогою директив, посередників і повноважних представників на місцях. Особливо це видно в аспекті прагнення налагодити стосунки із засобами масової інформації.

Органи державної влади впливають на динаміку і спрямованість політичних процесів, використовуючи для цього різні форми адміністративного впливу, особисто індивідуальні, директивні, адміністративно-управлінські, технологічні, інформаційно-комунікативні. Вказані форми адміністративного впливу виступають публічно, у вигляді офіційної інформації, повноважних представників влади і т. п., або в прихованій формі (лобіювання через політичних посередників, групи впливу).

Організаційно-технологічне забезпечення – це оснащення державних

діячів і управлінських структур схемами, технологіями включення в процеси політичної взаємодії. Організаційно-технологічні ресурси адміністрації включають в себе схеми, моделі спілкування з різними учасниками (суб'єктами) політичної взаємодії. Це можуть бути зовні службові чи іміджеві заходи, які стосуються зв'язків з громадськістю : наприклад, зустрічі адміністрації з політичними представниками регіону, в тому числі й опозиційними. Певний тиск на громадську думку та результати акції можна отримати від участі посадових осіб у політичних ритуалах, обрядах примирення політичних діячів, врегулюванні політичних конфліктів.

Роль адміністративних ресурсів в політичній взаємодії обумовлена специфікою можливостей органів влади. Сюди відносяться можливості адміністрації в забезпеченні суб'єктів політики необхідними засобами (не обов'язково матеріальними або фінансовими). Наприклад : використання легітимних владних установок з опорою на нормативно-правову базу, в тому числі місцеве законодавство; рекрутування політичних акторів зі співробітників апарату адміністрації; залучення до політичної взаємодії громадських діячів, представників трудових колективів, комерційних організацій.

Суб'єкти взаємодії для досягнення своїх політичних цілей прагнуть заручитися підтримкою органів державної влади та місцевого самоврядування, використовувати управлінський вплив влади. У свою чергу, органи влади самі намагаються впливати на хід політичної взаємодії.

Представники органів державної влади іноді зловживають владними повноваженнями, ресурсами державної влади для досягнення тих чи інших політичних цілей. Факти використання адміністративних ресурсів приймають найбільш яскраве політичне забарвлення в ході виборчих кампаній, гучних регіональних конфліктів, фінансово-економічних

скандалів, пов'язаних з відомими особами з адміністрацій тій чи іншій території (регіону, району, міста). Це здійснюється в процесах політичної взаємодії адміністративної верхівки, штабних виконавців адміністративної волі з органами місцевого самоврядування, а також при реалізації владних повноважень в керованому просторі.

Використання адміністративних ресурсів може здійснюватися в різних формах: як владний вплив впливової особи, що займає високу адміністративного посаду; тиск авторитету політичних діячів регіону; в патерналістській тактиці органів державної влади, в публічній підтримці певних політичних діячів, рухів, програм і проектів; мобілізація управлінських кадрів, матеріально-технічних засобів на виконання завдань «Паблік Рілейшнз» в період утримання влади, висунення потрібних людей у структурі державної влади та місцевого самоврядування.

Таким чином, адміністративні ресурси – це приховані та явні владні механізми і можливості, за допомогою яких адміністративно-управлінський персонал реалізує поставлені перед ним політичні завдання.

Адміністративні ресурси характеризуються формальною приналежністю до державної влади і здатністю владного впливу. Вони наділені високим потенціалом: мобілізаційними, інтелектуальними, фінансовими, матеріально-технічними та іншими можливостями. Владні повноваження і зумовлені цим переваги дозволяють розглядати адміністративні ресурси як частину політичних ресурсів і одночасно – як самостійні ресурси управлінського призначення.

Органи державної влади впливають на динаміку і спрямованість політичних процесів, використовуючи для цього різні форми адміністративного впливу – особистісно-індивідуальні, директивні, адміністративно-управлінські, технологічні, інформаційно-комунікативні. Ці форми адміністративного впливу виступають публічно, у вигляді офіційної інформації, повноважних представників влади тощо, або в

прихованій формі політичних посередників. Іноді з'являються групи тиску з числа діючих або відставних управлінських і політичних кадрів.

Таким чином, у політичній практиці адміністративні ресурси найчастіше використовуються для утримання влади, проведення відповідної директивної «лінії», але не для розвитку громадянської культури населення та створення рівних умов політичної участі.

Особливий інтерес у вивченні адміністративних ресурсів являє категорія суб'єктів, відсторонених (можливо, тимчасово) від владних структур. Так, особи, які офіційно позбавлені своїх повноважень і зв'язків, можуть залишатися впливовими суб'єктами в політичних процесах на відповідній території.

Відставка (відсторонення) перших осіб адміністрації або впливових виконавців владної волі включає в себе взаємопов'язані процеси :

- Перетворення (перерозподіл) ресурсів за рівнями влади (перехід на нову посаду, переміщення в рамках адміністративно-територіальної одиниці тощо);
- Вилучення частини ресурсів влади з активного використання;
- Оновлення ресурсів (набір і відбір нових фахівців, виконавців тощо).

Дослідження і розробка інноваційних технологій вимагає значних інтелектуальних і матеріальних витрат, що в свою чергу не можливо без активної підтримки державних органів влади, громадсько-політичних організацій регіону, економічних і фінансових структур, а також без підтримки (відсутності відкритої протидії) активної частини населення регіону.

Науковці виділяють коректний та некоректний адміністративний ресурс. Перший припускає активне, але законне використання своїх повноважень для бажаного результату виборчої кампанії. Некоректний передбачає активне використання суб'єктами виборчого процесу свого

положення, але вже з можливими наслідками, перерахованими в статтях адміністративного й кримінального кодексів.

В залежності від характеру застосування можна виділити такі способи застосування адміністративного ресурсу: стартовий, м'який, жорсткий та тотальний адміністративний ресурс.

Стартовий адміністративний ресурс полягає у тому, що кандидат, який займає певну адміністративну посаду чи підтримується владою, державними службовцями, вже завдяки цьому має багато переваг порівняно зі своїми конкурентами. Також кандидат, який є належним до влади, має менше проблем зі спонсорами, не відчуває браку кадрів та має можливість сформувати кваліфіковану команду.

Даний вид адміністративного ресурсу нейтралізувати або зменшити фактор впливу у виборчому процесі практично неможливо, і це є проблемою усіх виборчих систем світу [1, с. 28].

М'який адміністративний ресурс існує тоді, коли здійснюється певний опосередкований вплив на підлеглих чи виборців без порушення (принаймні – явного) законодавства.

М'яким адміністративним ресурсом є також виконання владних функцій відповідно до закону, але з чітким розрахунком впливу на певні категорії громадян з метою досягнення не передбачених владними повноваженнями цілей [1, с. 83-84].

М'який адміністративний ресурс (як і стартовий) практично не піддається законодавчому регулюванню і контролю. З іншого боку, вищезгадані способи використання адміністративного ресурсу не здійснюють істотного впливу на виборчий процес.

Жорсткий адміністративний ресурс використовується владою для досягнення певних цілей з порушенням законодавства. Він проявляється у формі безпосереднього жорсткого тиску з боку органів влади на виборців чи підлеглих посадовців за допомогою примусу чи певної винагороди. Як

приклад, можна навести випадки погроз кандидатам, які балотуються на посаду мера. Тобто, зняття опозиційних кандидатів з виборчих перегонів шляхом ультиматуму та ризиків щодо подальшого майбутнього бізнесу, кар'єрного зросту.

Тотальний адміністративний ресурс існує тоді, коли влада вже зосередила в своїх руках такі колосальні ресурси, що може здійснювати адміністративний тиск у всіх сферах життєдіяльності суспільства, нехтуючи законодавством і моральними нормами. У цьому випадку адміністративний ресурс є «... повноцінною пірамідою, яка має свою базу, свою вершину, і коли кожен наступний камінь тримає і нижній камінь, і верхній камінь стримує...» [1, с. 29].

Два останні способи застосування адміністративного ресурсу здійснюють значно вагоміший вплив на хід виборчої кампанії, ніж стартовий та м'який адміністративний ресурс. І коли з жорстким адміністративним ресурсом ще можна певною мірою ефективно боротись за допомогою демократичних методів, тотальний адміністративний ресурс можна нейтралізувати лише у разі кардинального зламу суспільної свідомості шляхом активних протестних дій чи навіть із застосуванням сили. Протидіяти даному виду можливо, лише об'єднавши зусилля всіх опозиційних сил та громадських об'єднань.

Перевагою зазначеної класифікації є те, що вона дає змогу судити як про характер політичного режиму у державі, так і про можливі наслідки використання адміністративного ресурсу в цілому. у той самий час слабкою стороною цієї класифікації є відсутність чіткої можливості для дослідження різноманітних форм прояву адміністративного ресурсу на виборчій практиці.

В залежності від масштабів поширення дії адміністративного ресурсу його можна поділити на локальний, регіональний і загальнонаціональний.

Локальний адміністративний ресурс використовують органи місцевої влади та місцевого самоврядування в межах невеликих населених пунктів.

Регіональний адміністративний ресурс застосовується на рівні областей чи інших адміністративно-територіальних одиниць такого рівня. Суб'єктами регіонального адміністративного ресурсу є представницькі та виконавчі органи регіонального рівня.

Регіональний та локальний адміністративний ресурс можливо охарактеризувати наступними проявами: використання посадовцями регіонального та місцевого рівня державних коштів для фінансування власних (тимчасових програм); прискорене вирішення проблем, які не вирішувалися протягом тривалого періоду (видача актів та інших документів); заборона приватним підприємцям на місцях фінансувати опозиційних кандидатів, партій (використання фінансового тиску на них).

Що ж стосується загальнонаціонального адміністративного ресурсу, то його методи відрізняються лише масштабом впливу та дії. Суб'єктами даного виду виступають центральні органи, їх керівники державної влади, які можуть здійснювати адміністративний тиск на території всієї держави. Особливо активізується її діяльність та її соратників у напрямку використання адміністративного ресурсу в останні місяці й дні перед голосуванням.

Також в державах з федеративним устроєм можна виділити федеральний адміністративний ресурс, носіями якого є органи державної влади суб'єктів федерації і дія якого поширюється та територію цих адміністративно-територіальних одиниць.

Дана класифікація надає можливість виділити суб'єкти та сфери поширення адміністративного ресурсу, однак не дозволяє дослідити ні форми прояву адміністративного ресурсу, ні якісних характеристик його застосування.

За суб'єктами адміністративний ресурс поділяють на адміністративний ресурс у законодавчій сфері; адміністративний ресурс у виконавчій сфері; адміністративний ресурс у судовій сфері; адміністративний ресурс органів місцевого самоврядування; адміністративний ресурс державних підприємств та установ.

А. Чуклінов виділяє чотири види адміністративного ресурсу: інституційний, інформаційний, бюджетний та силовий [177].

Для інституційного адміністративного ресурсу характерні такі прояви: залучення місцевої адміністрації на агітаційну роботу, використання посадових осіб у якості помічників кандидата; безпосередня підтримка кандидатів з боку посадових осіб; надання службових приміщень виборчим штабам; надання інформації про активність опонентів на певній території; виробництво агітаційних матеріалів за рахунок державних кампаній; організація заходів, зустрічей з керівництвом та колективом підприємств; створення перешкод у роботі опозиційних виборчих штабів (відключення телефонів, світла).

Існує декілька типів такого адміністративного ресурсу, який використовується під час самих виборів: організація масового дострокового голосування; внесення до списків неіснуючих виборів; маніпуляція з відкріпними талонами; махінації при підрахунку голосів.

Інформаційний адміністративний ресурс – це незаконна реалізація владою можливостей державних ЗМІ для здобуття перемоги певної політичної сили на виборах. Тут також існують свої певні форми: громадськості повідомляють лише про такі внутрішні та зовнішні події, які вигідні органам влади; ведеться переорієнтація суспільства на вирішення неактуальних проблем; непропорційне надання ефірного часу; повідомлення про подію випереджається її політичною оцінкою; проведення «на замовлення» журналістських розслідувань і показ їх у прайм-таймі; війна компроматів з упередженою оцінкою опонента;

прихована реклама у вигляді появи провладного кандидата у новинах, створення постійного інформаційного приводу.

Під бюджетним адміністративним ресурсом розуміється використання органами державної влади різноманітних бюджетних коштів з метою забезпечення позитивного результату на виборах для певного кандидата чи політичної партії. Це один із самих дієвих видів адміністративного ресурсу через те, що кандидати мають різний доступ до бюджетних ресурсів. Найбільше він проявляється під час виборчих кампаній: порушення порядку фінансування виборчої кампанії; перевищення обсягу витраті оплата виборчої агітації крім виборчого фонду; разові надбавки (підвищення заробітних плат та пенсій); початок реалізації національних проектів, в основі яких лежить бюджетне фінансування; прямий підкуп виборців за рахунок бюджету; тиск на потенційних спонсорів кандидата; тиск на опонентів через органи фінансового контролю; нецільове використання бюджетних коштів на виборчі перегони.

Що ж стосується силового адміністративного ресурсу, то це є використання владою силових структур під час виборів у власних цілях [177].

Особливістю цього типу є те, що він може застосовуватися не лише під час виборчої кампанії. Основними його проявами можуть бути: організація силовими структурами стеження за кандидатом; притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності політичних опонентів, їх арешт; безпосереднє втручання у справи опозиційних кампаній, ЗМІ, політичних партій з боку правоохоронних органів; забезпечення потрібних рішень у судах; робота силових відомств для дестабілізації роботи штабу; постійні незаплановані перевірки.

Залежно від того, яку мету ставить перед собою влада, можна виділити економічний та політичний адміністративний ресурс. Під час

використання політичного адміністративного ресурсу влада має на меті досягти певного бажаного результату в політичній сфері (зміцнити свої посадові позиції, здобути перемогу на виборах тощо). Коли ж використовується економічний адміністративний ресурс, то його метою є нагромадження певної фінансової бази, отримання певної економічної вигоди.

Можна також застосовувати такий критерій, як спрямованість адміністративного ресурсу на певні об'єкти. Згідно з зазначеною типологією, можна виділити такі три основні способи використання адміністративного ресурсу: прямий тиск на виборців, порушення органами державної влади виборчого законодавства; тиск на конкурентів та тих, хто їх підтримує; використання адміністративного ресурсу для ефективної побудови провладними суб'єктами виборчого процесу власних виборчих кампаній [96, с. 225].

1. Прямий адміністративний тиск на виборців, порушення органами державної влади виборчого законодавства. Суть цього тиску полягає у тому, що уся адміністративна вертикаль працює на відповідного кандидата чи політичну партію, перетворюється на своєрідну територіальну команду. Крім того, усі інституції, які певною мірою залежать від влади (силові структури, освітні та медичні заклади, державні ЗМІ, органи місцевого самоврядування тощо), теж починають працювати на провладного кандидата чи політичну партію (блок).

В межах цього способу можна виділити такі форми прояву адміністративного ресурсу: насильницьке втягування громадян до лав відповідних політичних партій (чи навпаки, примушування людей вийти зі складу опозиційних політичних сил); прямий підкуп виборців з боку влади, доволі часто – за рахунок державних коштів; погрози застосування сили, репресій проти виборців у разі, якщо вони не проголосують за відповідного кандидата чи політичну партію; порушення закону під час

формування списків виборців. Зокрема, до списків вносяться ті громадяни, які вже не проживають на території цього виборчого округу чи дільниці, особи, що ще не досягнули 18 років, померлі та ін. Це відкриває більше можливостей для маніпуляцій з виборчими бюлетенями. Відбувається і зворотний процес у регіонах, де підтримують опозицію.

Тиск на конкурентів та тих, хто їх підтримує. Цей вид характеризується такими рисами: пропозиції кандидатам певних посад, місць (чи інші заохочення) для того, щоб ті зняли свої кандидатури; створення різних труднощів у роботі виборчих штабів конкурентів (відключення телефонів, струму, рейди податківців та інших структур; ненадання опозиційним кандидатам під будь-яким приводом приміщень для організації зустрічей з виборцями; зняття кандидатів чи політичних партій з виборчих перегонів на незаконних чи частково законних підставах; тиск на спонсорів опозиційних кандидатів чи на політичні партії та на організації, що підтримують цих суб'єктів виборчого процесу; побиття чи арешт на вулиці активістів, які агітують за невігідного владі кандидата чи політичну партію; інформаційна блокада, суть якої полягає в тому, що під тиском влади ЗМІ відмовляють певним кандидатам чи політичним партіям у наданні ефіру чи газетних площ; закриття невігідних ЗМІ, арешти тиражів газет.

Проте, здійснюючи тиск на конкурентів, влада може домогтися і протилежних результатів, оскільки це дає можливість певним кандидатам чи політичним партіям сформувати імідж борця за правду, проти якого застосовують репресії, і тим самим завоювати прихильність електорату [96, с. 51].

Використання адміністративного ресурсу для ефективної побудови кандидатом від влади чи провладною партією власної виборчої кампанії. у межах цього способу можна виділити такі форми прояву адміністративного ресурсу:

- використання державних ЗМІ для підтримки провладних суб'єктів виборчого процесу та протидії опозиційним кандидатам чи політичним партіям;
- проведення провладним кандидатом чи політичною партією різних заходів (концертів, благодійних акцій, святкувань тощо) під час виборчої кампанії за рахунок коштів Державного бюджету;
- реалізація під час виборчої кампанії заходів, спрямованих на покращання життєвого рівня населення (виплата заборгованості, ремонт доріг тощо);
- використання потенціалу державних підприємств, установ, науково-дослідних центрів, громадських організацій для допомоги у веденні виборчої кампанії провладній політичній силі;
- приписування важливих соціальних заходів чи програм в заслугу певним суб'єктам виборчого процесу;
- організація службових поїздок під час виборчої кампанії, які активно висвітлюються ЗМІ і за які кандидати, що є державними службовцями, отримують ще і грошове відшкодування за витрати;
- використання кандидатом чи політичною партією службового обладнання, транспорту, приміщень, засобів зв'язку, підлеглих працівників для ведення власної виборчої кампанії;
- офіційна підтримка органами державної влади певних суб'єктів виборчого процесу;
- одержання провладними кандидатами чи політичними партіями достовірної закритої аналітичної інформації від органів державної влади про перебіг виборчого процесу.

Третій спосіб застосування адміністративного ресурсу є найбільш ефективним. Під час його використання ведення кампанії передається команді спеціалістів, у розпорядження яких надається весь комплекс

ресурсів. у такому випадку стартова перевага кандидата використовується найбільш грамотно [96, с. 49].

Дана типологія дає можливість детально виділити усі форми прояву адміністративного ресурсу і реально дослідити їх на практиці. Це дає змогу відстежити реальний вплив адміністративного ресурсу на виборчий процес, а також визначити наслідки вищезгаданого впливу. Крім того, детальне вивчення усіх форм прояву адміністративного ресурсу дає можливість виробити ефективні засоби нейтралізації цього явища.

Дослідивши проблему класифікації адміністративного ресурсу, можна стверджувати, що дана політична технологія є недемократичним явищем сучасного політичного життя України, яке на сучасному етапі має різноманітні форми прояву під час виборчих кампаній.

Інколи, під час виборів, можна спостерігати лише один спосіб використання адміністративного ресурсу. Найчастіше влада залучає усі способи одночасно, комбінуючи їх у тій чи іншій пропорції. Велика кількість типологій та класифікацій адміністративного ресурсу говорить про те, що це явище є багаторівневим і різноаспектним. Не можна сказати, що типологія одного дослідника краща типології іншого. Кожна класифікація розкриває певну грань даної технології та масштаб її прояву в конкретному вимірі.

Таким чином, адміністративний ресурс є некоректною політичною технологією, має різноманітні форми прояву під час виборчих кампаній. Кожна класифікація розкриває певну грань даної технології та масштаб її прояву в конкретному вимірі.

Говорячи про систему повноважень, варто розглядати тільки той їхній обсяг, який передбачений відповідними нормативно-правовими актами. Говорячи про категорію «адміністративний ресурс», мається на увазі можливість використання тими або іншими владними суб'єктами різного роду переваг, які неминуче існують у будь-якого носія влади. Саме

ці переваги здатні виступити в ролі каталізатора політичних процесів. Погано це або добре – питання складне. Якщо дивитися з точки зору управлінської, то оцінка використання службових переваг оцінюється як негативне явище. Якщо ж з точки зору практичної ефективності державного адміністрування, то тут реалізація адміністративного ресурсу може представлятися виправданою. Так, відомо, що в умовах нестабільних політичних систем саме добре налагоджений виконавчий механізм може виконати роль стабілізуючого фактору.

Висновки до Розділу 3.

Класифікацію політичних ресурсів слід провести за наступними критеріями: за обсягом – численні; ресурси, що мають достатній обсяг, необхідний для учасників взаємодії; малочисельні ресурси; за призначенням – стратегічні та оперативні; за частотою застосування – постійні (масові); використовувані в конкретних політичних процесах (цільове застосування); рідко використовувані ресурси (ексклюзивні, персональні); по території розташування (існування, освіти) ресурсів – місцеві, традиційні ресурси; ресурси, створені на території з метою вирішення конкретних завдань (перерозподіл ресурсних можливостей); запозичені (імпортовані) ресурси; по спрямованості застосування ресурсів – прямий масовий вплив; опосередкований вплив (найчастіше прихований); прямий адресний вплив; за соціальним визнанням – широко відомі і ті, що часто використовуються, популярні ресурси; ресурси, що залучаються суб'єктами взаємодії у визначених ситуаціях; непопулярні ресурси; за ступенем вираженості – явні та приховані; за ступенем новизни – традиційні та інноваційні.

Символічні ресурси виступають потенційними ресурсами влади, в той час як символічний капітал – це ресурси, мобілізовані суб'єктом владних відносин для досягнення своїх цілей. Тобто, влада опирається на

символічні ресурси, які вона конвертує в символічний капітал.

Адміністративні ресурси є самостійним політичним ресурсом, який активно просуває себе на політичному просторі. Володіючи унікальними можливостями мобілізації інших політичних запасів, він здатний здійснювати важливий вплив на результат багатьох соціально-політичних процесів. Для нейтралізації негативних наслідків політичного використання адміністративних ресурсів потрібні заходи соціального та правового контролю.

Розділ 4

Загальні напрямки інституціонального забезпечення ресурсів політичної влади в сучасній Україні.

4.1. Використання та контроль ресурсів політичної влади в політичній практиці.

В якості суб'єкта, що володіє ресурсами політичної влади, може виступати суб'єкт владних відносин (фізична особа – у кількості 1 особи) – наприклад, чиновник, політик тощо. Владою можуть володіти політична чи суспільно-політична організація (партія, рух, державний орган і т. д.), також громадські групи і організації громадянського суспільства (незалежні ЗМІ, некомерційні організації, фонди і т. д.).

Контроль суб'єкта політичної влади над її ресурсами може виступати у таких формах :

– Суб'єкт владних відносин володіє законними правами на ресурси політичної влади, обмеженими в часі (наприклад, обраний Президент, обраний парламент і т. д.);

– Суб'єкт владних відносин безпосередньо ресурсами не володіє, але використовує для здійснення своєї влади ресурси, що належать іншому суб'єкту, право на використання яких (у відомих межах) останній передає йому під своїм контролем; в даному випадку влада носить делегований характер (наприклад, влада чиновника і тощо);

– Суб'єкт владних відносин безпосередньо не володіє ні ресурсами політичної влади, ні делегованими правами на їх використання; владний потенціал може базуватися на ресурсах влади, якими володіє третя особа і які вона використовує для впливу на об'єкт влади в інтересах її суб'єкта (наприклад, влада громадянина по відношенню до чиновника, де для впливу використовується потенціал державної влади) [86, с. 79].

Наявність потенціалу політичної влади передбачає нерівність у розподілі ресурсів між суб'єктом і об'єктом політичної влади (асиметрію сторін владного відносини). Нерівність сторін владного відносини має своїм наслідком різні засоби виходу з даних владних відносин, а також різні альтернативні витрати максимізації корисності для суб'єкта та об'єкта політичної влади. Звідси випливає спотворення оцінки цінності благ сторонами владних відносин в порівнянні з ситуацією, коли суб'єкти владних відносин рівні. Тут має місце недооцінка сторонами владних відносин ресурсів об'єкта політичної влади та переоцінка сторонами цього відношення значущості благ, якими володіє її суб'єкт. При цьому, оцінка об'єктом політичної влади благ, що належать її суб'єкту, вище ніж граничні витрати суб'єкта політичної влади, пов'язані із створенням даних благ, оскільки у її об'єкта немає альтернативних варіантів отримати ці блага з меншими витратами. Звідси – нееквівалентний характер обміну ресурсами між сторонами владних відносин. У підсумку, суб'єкт політичної влади отримує в обмін на свої ресурси більше, ніж їх вартість в умовах їх відсутності, тобто менше, ніж граничні витрати на їх створення. У свою чергу, об'єкт політичної влади отримує менше, ніж вартість його ресурсу в умовах досконалої конкуренції. Описуючи політичну владу як відношення між її суб'єктом і об'єктом з приводу ресурсів політичної влади, Ф. Перру зазначає: «Якщо А набуває ресурси у Б, то А нав'язує ціну нижче, ніж гранична вартість даного ресурсу, пропонованого Б, з іншого боку, А буде намагатися нав'язати ціну вище, ніж гранична вартість ресурсу, який він пропонує Б. Відхилення від рівності двох граничних переваг є міра домінуючого ефекту» [Цит. за : 32, с. 313].

Таким чином, вартість ресурсів, що витрачаються суб'єктом політичної влади на підпорядкування, виявляється нижче вартості ресурсів, яку готовий заплатити її об'єкт за те, щоб уникнути витрат відмови. Об'єкт політичної влади погоджується підпорядкувати або

використовувати на користь суб'єкта більше ресурсів, ніж необхідно суб'єкту для підпорядкування такої величини ресурсів об'єкта. В результаті виникає розрив між витратами, які в рамках владних відносин несуть (або готові нести) суб'єкт і об'єкт політичної влади. Звідси виникає рента: різниця між величиною витрат, які несе суб'єкт політичної влади для присвоєння блага, і величиною витрат, необхідних для створення блага, що присвоюється їм. При цьому, величина ресурсів об'єкта політичної влади, що підкоряється її суб'єктом, більше величини ресурсів суб'єкта, що вимагається для їх підпорядкування.

В умовах наявності політичної нерівності між сторонами і при відсутності зовнішніх обмежень політична влада має своїм результатом перерозподіл витрат між її суб'єктом і об'єктом в порівнянні з відсутністю влади або її рівним розподілом. Отримання ренти політичної влади означає, що її суб'єкт не несе всіх витрат по створенню блага (корисності), яке в результаті привласнюється владою, а її об'єкт, у свою чергу, несе для отримання блага додаткові витрати, що перевищують витрати на його створення. Для учасника владних відносин, що є об'єктом політичної влади, створений ним ресурс перевищує отриманий ним дохід за його використання або конвертацію. Для суб'єкта політичної влади дохід перевищує створений ним ресурс.

Отже, в умовах нерівності між учасниками владних відносин величина ресурсів, необхідних одному з них для примусу (підпорядкування) іншого, менше, ніж величина ресурсів, яку можна підпорядкувати з їх допомогою. Витрати володаря політичної влади на примус менше величини витрат, які несе внаслідок цього примусу об'єкт політичної влади на користь її суб'єкта. Величина ресурсів, яку може підпорядкувати своїм інтересам суб'єкт політичної влади, більше величини ресурсів, яка потрібна власнику політичної влади на їх підпорядкування. Іншими словами, наслідком асиметрії в розподілі ресурсів політичної

влади і прагнення до максимізації корисності (тобто передбачається, що один суб'єкт політичної влади не відмовиться від можливості збільшити свою вигоду навіть за рахунок іншого) є заміщення витрат (гіпотетичних чи реальних) суб'єкта, що володіє політичною владою, витратами її об'єкта. При цьому, величина витрат, які несе суб'єкт політичної влади, буде менше величини витрат, яку він змушений був би нести в умовах відсутності влади або відсутності асиметрії. Даний вид ренти, в основі якої лежить перенесення витрат суб'єкта політичної влади на її об'єкт (тобто переведення внутрішніх витрат в зовнішні), характеризується як ресурсна рента політичної влади.

В умовах конкурентної політики ресурсна рента політичної влади являє собою величину переваг, що перевищує ту його величину, яка може бути отримана в умовах відсутності монопольної влади суб'єкта (конкуренції) або її рівного розподілу [140, с. 25]. Таким чином, володіння політичною владою є одним із джерел отримання переваг.

В умовах конкурентної політики ресурсна рента політичної влади може виступати, по-перше, у формі монопольних переваг, що виникають за рахунок різниці між граничними витратами на створення блага, які несе суб'єкт – монополіст, і ціною, яку платить за нього об'єкт політичної влади, а по-друге, у формі політичного капіталу, в основі якого лежить різниця між витратами на придбання ресурсу і ціною продукту, створюваного даними ресурсами. Оскільки зазначена різниця утворюється за рахунок того, що ціна фактора виробництва ресурсу оплачується нижче його граничної продуктивності, то ресурсна рента політичної влади є вираженням відносин експлуатації.

Існує інший варіант – скорочення величини витрат, необхідних для досягнення поставленої мети (виробництва одиниці блага). У даному випадку скорочення величини витрат означає скорочення не тільки витрат суб'єкта політичної влади на досягнення мети, але й величини витрат

підлеглого їм об'єкта політичної влади на створення одиниці блага (якщо при цьому зменшуються і витрати об'єкта політичної влади на присвоєння одиниці блага, то можна говорити про розподілі ренти політичної влади між суб'єктом і об'єктом політичної влади).

Природа ресурсної ренти політичної влади пов'язана з тим, що результатом застосування політичної влади (тобто результатом підпорядкування) є безпосереднє підвищення продуктивності ресурсів, використовуваних для досягнення мети суб'єкта політичної влади, і зростання віддачі (корисного ефекту) від витрат. Причинами виникнення ренти політичної влади виступають, по-перше, створення нової продуктивної сили в результаті об'єднання і комбінації ресурсів під єдиним початком, зниження витрат за рахунок зменшення невизначеності у взаємодіях між суб'єктами, діючими під початком політичної влади; а по-друге, скорочення величини трансакційних витрат, пов'язаних із створенням блага.

Варто зауважити, що власник політичної влади може отримувати ренту політичної влади навіть у тому випадку, коли його витрати на примус будуть рівні недоліків підпорядкування, які несе об'єкт політичної влади на користь її суб'єкта [144, с. 7].

Рента політичної влади також може створюватися і у випадках, коли відсутнє заміщення витрат суб'єкта політичної влади витратами її об'єкта. Політична влада цього суб'єкта може мати своїм результатом відмову об'єкта політичної влади від навмисного використання контрольованих ним ресурсів таким способом, який може нанести збиток інтересам і цілям її суб'єкта. У даному випадку, політична влада виконує для її суб'єкта захисні функції і дозволяє домогтися незалежності від зовнішніх впливів. Позитивний ефект політичної влади проявляється у вигляді безпосереднього скорочення витрат її суб'єкта за рахунок зниження втрат і вилучень, викликаних зовнішніми впливами. Крім того, політична влада

дозволяє зменшити невизначеність у діях інших суб'єктів і тим самим скоротити втрати, викликані їх випадковими і непередбачуваними діями, а також відсутністю узгодженості між ними, знизити трансакційні витрати суб'єкта політичної влади і розширити часовий діапазон досягнення поставлених цілей.

Тобто, можливість отримання ресурсної ренти політичної влади породжує мотивацію суб'єктів політики до володіння політичною владою і її здійснення. В результаті володіння реальною політичною владою стає метою.

Можливість отримання ресурсної ренти політичної влади впливає на мотивацію вибору і структуру цілей (цільову функцію) суб'єкта політичної влади. Як відомо, за умови стабільних переваг суб'єкта політичної влади структура його цілей визначається (обмежена) двома обставинами: по-перше, величиною ресурсів даного суб'єкта, визначальною набір цілей, яких можна досягти з їх допомогою, по-друге, співвідношенням величини витрат і вигод різних видів діяльності (різних цілей), детермінуючим мотивацію суб'єкта до вибору тих чи інших цілей з набору доступних.

Можливість отримання ресурсної ренти політичної влади змінює обмеження вибору для володаря (суб'єкта) політичної влади.

По-перше, політична влада дозволяє змінити величину ресурсів, які її володар може використовувати для досягнення своїх цілей. У результаті залучення ресурсів об'єкта політичної влади, а також за рахунок скорочення втрат, викликаних діями інших суб'єктів, відбувається зростання величини ресурсів, які можуть бути використані її суб'єктом для максимізації власної корисності. Результатом зростання величини ресурсів, контрольованих суб'єктом політичної влади, є розширення потенційного діапазону цілей, реалізація яких стає можливою для даного суб'єкта. Таким чином, ефект політичної влади для її суб'єкта полягає в можливості виходу за обмежені рамки власних ресурсів.

По-друге, результатом привласнення ренти політичної влади, є зсув витрат її суб'єкта, який проявляється у скороченні величини його витрат, пов'язаних з досягненням певних цілей, в порівнянні з ситуацією відсутності політичної влади - за рахунок їх заміщення витратами її об'єкта або скорочення витрат по досягненню цих цілей. У результаті зсуву витрат змінюється співвідношення витрат і вигод, а також норма віддачі від витрат і порівняльна ефективність різних видів діяльності. Звідси випливає зміна в обмеженнях поведінки, що виражається в зсуві мотивації суб'єкта політичної влади. Зміна його мотивації означає, що змінюються вибір суб'єкта політичної влади або структура цілей, по досягненню яких він готовий нести витрати. В результаті суб'єкт політичної влади відмовляється від одних цілей і робить вибір на користь інших [].

Тобто, володіння політичною владою, змінюючи обмеження вибору, трансформує склад і структуру реальних цілей, до досягнення яких прагне її суб'єкт, максимізує власну вигоду. Цільова функція суб'єкта є результат його місця в структурі політичної влади. Без аналізу владних можливостей даного суб'єкта неможливо пояснити цілі і мотиви його поведінки. Політична влада дозволяє її носію досягти таких цілей, реалізація яких була неможлива при її відсутності. Політична влада « над » стає політичною владою, що дозволяє щось зробити, тобто політичною владою « для ».

Розширення можливостей досягнення цілей означає розширення свободи для суб'єкта політичної влади. У цьому сенсі політична влада для її суб'єкта - це свобода, розширення сфери вільного вибору, зняття обмежень, система переваг, що надає додаткові ступені свободи. Отже, політична влада, як спосіб чи засіб досягнення певних цілей, які були недосяжні поза політичної влади, можна розглядати як продуктивну силу, без якої неможливо досягти певних результатів. Можна погодитися з твердженням про те, що примус є однією з основ політичного управління.

Політична влада може мати і ненавмисні наслідки для суб'єктів, тобто «екстерналії політичної влади». Зміна умов і політичної кон'юнктури під впливом суб'єкта політичної влади може спричинити виникнення витрат, як для її об'єкта, так і для зовнішнього оточення її суб'єкта, які не входили до кола свідомих намірів цього суб'єкта. Природа екстерналії полягає в тому, що політичні суб'єкти, зовнішні по відношенню до носія політичної влади, не володіють достатнім владним потенціалом, щоб протистояти необхідності нести витрати або коригувати свою поведінку, що викликається зміною умов їх діяльності під впливом суб'єкта політичної влади. У свою чергу, для суб'єкта політичної влади такі екстерналії є свого роду додатковим корисним ефектом політичної влади, тобто додатковим ненавмисним розширенням можливості реалізації власних цілей. Подібний ефект політичної влади - ненавмисну політичну владу - Ф. Перру розглядав як одну з найважливіших форм прояву домінуючого ефекту при розподілі ресурсів політичної влади. Згідно з його позиції, такий ненавмисний домінуючий ефект виникає, коли проведення структурних змін в А змушує Б модифікувати його власну структуру без будь-якої можливості для Б надати такий ж зворотний вплив на А [157, с. 59].

Необхідно також звернути увагу на таку обставину : мотивація до здійснення політичної влади не обмежується тим, що політична влада є для її власника лише засобом досягнення певних цілей. Крім того, мотивація до політичної влади пов'язана з тим, що політична влада є благо саме собі і тому, може виступати в якості самоцілі або кінцевої мети. На цю сторону політичної влади (як самоцілі) звертають увагу практично всі дослідники даної проблеми.

М.Вебер звертав увагу на той факт, що прагнення до політичної влади має двояку природу і пов'язано, по-перше, з прагненням до політичної влади як засобу, підлеглому іншим цілям (ідеальним чи

егоїстичним), і, по-друге, з прагненням до політичної влади « заради неї самої», щоб насолоджуватися почуттям, яке вона дає [20, с. 198].

Але, варто зауважити, що одного факту володіння ресурсами для підпорядкування поведінки об'єкта політичної влади інтересам її суб'єкта недостатньо. Реалізація потенціалу політичної влади передбачає виконання її суб'єктом певної сукупності дій (операцій) з надання реального впливу на поведінку об'єкта політичної влади. Отже, політична влада виявляється як певний вид діяльності її суб'єкта і являє собою сукупність спеціальним чином організованих операцій, які повинен виконати цей суб'єкт для впливу на поведінку об'єкта з метою підпорядкування його ресурсів власним інтересам. Дії щодо здійснення (реалізації) політичної влади її суб'єкт може виконувати самостійно або делегувати (під своїм контролем) підлеглим об'єктам.

Підпорядкування об'єкта політичної влади інтересам її суб'єкта вимагає виконання наступних дій. Визначення диспозиції політичної влади. Під диспозицією політичної влади розуміються ідеальні параметри, що відображають інтерес і цілі суб'єкта політичної влади по відношенню до змісту і результатами діяльності її об'єкта. На поверхні явища політична влада виявляється в тому, що суб'єкт, що володіє потенціалом політичної влади, встановлює для її об'єкта диспозицію політичної влади, порушення якої тягне за собою виникнення витрат відмови. Цим, зокрема, пояснюється відоме ототожнення політичної влади з її диспозицією (так, наприклад, говорять про влади-власності, влади законів, і т.д.).

Диспозиція політичної влади визначає величину і доцільну форму витрат підпорядкування, які повинен нести її об'єкт. Форма, яку може приймати диспозиція політичної влади, залежить від характеру і змісту владних відносин, від форм підпорядкування. Якщо метою політичної влади є безпосереднє відчуження на користь носія благ, якими володіє її об'єкт, то зміст диспозиції політичної влади полягає у визначенні

параметрів цих благ (обсягу, якості і т.д.). У тому випадку, коли політична влада спрямована на підпорядкування невідчужуваних ресурсів її об'єкта (наприклад, бюрократичний апарат) і її метою є створення благ (корисного ефекту), що присвоюються суб'єктом політичної влади, то до складу диспозиції політичної влади, поряд з параметрами ресурсу, включаються безпосередньо параметри поведінки її об'єкта. При цьому, диспозиція політичної влади набуває вигляд наказу, норми і т.д. Якщо політична влада спрямована на регулювання поведінки її об'єкта, то диспозиція політичної влади представлена правилами, законами, нормами і правами, які включають в себе відповідні заборони, права або обов'язки.

Диспозиція політичної влади може бути спрямована на підпорядкування діяльності конкретного об'єкта або носити безадресний характер. Як і будь-яка ідеальна конструкція, диспозиція політичної влади обмежена когнітивними можливостями людини, витратами на отримання інформації та розробку цієї диспозиції, а також контролем над її виконанням. Звідси, зокрема, проблема неповноти диспозиції політичної влади.

Також, застосування санкцій, спрямованих на виконання диспозиції політичної влади. Санкції - це впливи, що надаються суб'єктом політичної влади за допомогою контрольованих ним ресурсів, на функцію корисності (інтереси) її об'єкта. Для об'єкта політичної влади витрати відмови виникають як результат санкцій, що вживаються її суб'єктом. На поверхні явищ політична влада як потенціал (сила) виявляється в здатності одного суб'єкта застосовувати санкції по відношенню до іншого.

Санкції можуть бути позитивними (як-то передача благ об'єкту політичної влади або його винагороду за виконання диспозиції володаря політичної влади) і негативними (при відмові цього об'єкта від підпорядкування і невиконанні ним диспозиції політичної влади). Негативні санкції можуть виступати у формі застосування до об'єкту

політичної влади прямого насильства (« больових стимулів »), вилучення у нього майна і доходів під загрозою застосування сили, відмови від обміну, скорочення величини його доходів, позбавлення його контролю над власністю, пониження в ієрархії і т.п. Характер застосовуваних санкцій залежить від особливостей диспозиції політичної влади, ресурсів політичної влади, величини потенціалу політичної влади, характеристик предмета політичної влади і т.п. [169, с.111].

Крім того, є необхідність виконання операцій інформаційного характеру для оцінки відповідності змісту і результатів діяльності підлеглого об'єкта диспозиції політичної влади. З цим, пов'язана відома в інституційній теорії проблема вимірювання. У процесі здійснення політичної влади вимірюванню підлягають політичні блага і активи з точки зору, як їх вартості, так і натуральних якостей. Проблема вимірювання виникає при виконанні політичних угод, коли необхідно зробити оцінку параметрів політичної діяльності, часу, інтенсивності та якості витрачених зусиль. Особливі методи вимірювання застосовуються у випадках визначення відповідності поведінки об'єкта диспозиції політичної влади, коли ця диспозиція представлена законами і правовими нормами (наприклад, судова процедура).

Особливості диспозиції політичної влади визначають зміст дій щодо її реалізації. Якщо політична влада реалізується за допомогою обміну відчужуваними ресурсами, і її «простір» обмежена угодою обміну, то діяльність з реалізації потенціалу політичної влади не виділяється в особливий вид дій і виступає в якості сторони або аспекту політичних відносин. У даному випадку, диспозиція політичної влади обмежена безпосередніми параметрами предмета політичної влади, відчужуваного на користь її суб'єкта (наприклад, ціною), а санкція - відмовою від покупки або продажу і, далі, втратами в разі відмови від угоди на умовах цього суб'єкта (наприклад, від придбання або реалізації державного замовлення

за встановленою ціною). Тут, політична влада (як дія) безпосередньо « включена » у політичну діяльність і не припускає виконання спеціальних операцій, крім операцій, пов'язаних з обміном. Операції обміну та влади безпосередньо збігаються. Інакше кажучи, дії, виконання яких необхідне для здійснення впливу на поведінку об'єкта, реалізуються в рамках дій, пов'язаних з обміном або розподілом ресурсів. При цьому, діяльність по реалізації потенціалу політичної влади виступає як аспект, сторони обмінних відносин. У самій процедурі угоди укладена політична влада.

Операції обміну стають операціями по здійсненню політичної влади в результаті впливу умов, в яких проводиться обмін. В інших умовах (наприклад, досконалої конкуренції) угода обміну та операції, пов'язані з нею, функцію політичної влади не виконують. У даному випадку, діяльність з реалізації політичної влади виступає у вигляді непрямого контролю над поведінкою її об'єкта: економічна поведінка і результати діяльності об'єкта політичної влади не підлягають безпосередньому обмеженню. Контролю підлягають виключно кінцеві параметри обміну.

Якщо предметом політичної влади є ресурси, не відчужувані від її об'єкта, а метою політичної влади - створення якого блага, що присвоюється її суб'єктом, то операції політичної влади виходять за рамки обміну і виділяються в самостійний вид діяльності - політичний нагляд і управління. В цих обставинах здійснення політичної влади вимагає виконання спеціальних операцій по свідомому (прямому) контролю за поведінкою її об'єкту і управління ним - таких як облік, організація, стимулювання, контроль і т.п. [131, с. 54]. На відміну від обміну в даному випадку ці операції (дії) обумовлені самим фактом наявності політичної влади, оскільки за відсутності політичної влади необхідності в таких видах діяльності не існує. Управління (контроль) спочатку організується і виконується з метою реалізації політичної влади, тобто впливу на поведінку іншого суб'єкта з метою підпорядкування його поведінки певної

мети. Виконання об'єктом політичної влади її диспозиції, регулюючої його поведінку і представленої правилами, законами і нормами поведінки, обмежується прямим контролем над поведінкою цього об'єкта, але не включає в себе таких видів діяльності, як планування, організація і т.д.

Таким чином, діапазон можливих форм політичної діяльності, а також форм контролю чи управління, через які реалізується політична влада, може бути надзвичайно широкий: від непрямого контролю над результатами діяльності до прямого управління за допомогою адресних команд і наказів.

Політична влада, розглянута з точки зору її змісту як діяльності, виявляється як контроль. Цим пояснюється часто зустрічається ототожнення політичної влади і контролю. Реалізація політичної влади потребує контролю. У свою чергу, здійснення контролю передбачає наявність політичної влади. Політична влада є основою контролю і управління, а контроль - умовою здійснення політичної влади.

Характеризуючи контроль над об'єктом політичної влади як форму прояву політичної влади, можна виділити такі його складові, як контроль над інтересами і мотивацією; контроль над поведінкою (прийняттям рішень); контроль над використанням ресурсів; контроль над політичними процесами, які є наслідком певного використання ресурсів політичної влади.

У певних межах проблематика політичної влади і контролю (управління) збігається, оскільки межі, зміст і спрямованість контролю визначаються тим, хто, над ким і в яких межах встановлює політичну владу. Зміни політичної влади означають зміну контролю. Разом з тим, проблема контролю має і певну самостійність по відношенню до політичної влади. Одне і те ж владне ставлення допускає різні форми контролю чи управління, що реалізують політичну владу. І проблема вибору з цих форм найбільш ефективною пов'язана з такими критеріями і

характеристиками даної діяльності, які не пов'язані безпосередньо з політичною владою як її основою. У свою чергу, проблематика політичної влади виходить за рамки контролю і управління (наприклад, проблема розподілу політичної влади в суспільстві).

Кількість ресурсів, необхідних для здійснення контролю над поведінкою об'єкта політичної влади, виступає в якості фактора, що обмежує можливості політичної влади. Іншими словами, політична влада даного суб'єкта обмежена не тільки величиною і характером владостворюючих ресурсів, якими він володіє, але також можливостями здійснення контролю і управління по відношенню до її об'єкту. Різні форми організації контролю мають порівняльні переваги з точки зору мінімізації трансакційних витрат політичної влади [116, с. 34]. Відповідно, міра реалізації потенціалу політичної влади (тобто ступінь підпорядкування її об'єкта та його ресурсів інтересам суб'єкта політичної влади), а також межі владних можливостей цього суб'єкта залежать від того, яким чином організована дана діяльність, яким чином і з якими витратами організований і здійснюється контроль над об'єктом політичної влади.

В умовах конкурентної політики ресурси політичної влади, використовувані її суб'єктами, дуже обмежені. Кожен із суб'єктів володіє певними ресурсами для впливу на максимізацію індивідуальної корисності об'єкта. У той же час сама ліквідність ресурсу політичної влади вельми знижена, в силу їх обмеженості в руках одного суб'єкта. Таким чином, виникає передумова розвитку таких ресурсів політичної влади, які зможуть акумулювати у мінімальній кількості суб'єктів політичної влади максимум всіх інших ресурсів. Таким ресурсом, у більшості випадків, виступає адміністративний ресурс, який розуміється як складний комплекс впливу представників різних інститутів політичної влади на політичний процес. В умовах конкурентної політики - це є вибори.

Суб'єкти політики використовують ті чи інші ресурси для вирішення багатьох проблем загальнодержавного та міжнародного характеру, особливо це стосується державної влади. За допомогою використання всього розмаїття ресурсів, зокрема засобів державного регулювання суспільних процесів, суб'єкти політичної влади можуть зробити багато чого, наприклад, вплинути на об'єкт влади, створивши, витрати відмови для останнього.

Одного факту володіння суб'єктом значимими ресурсами і залежності об'єкта політичної влади від доступу до певних ресурсів для виникнення потенціалу політичної влади недостатньо. Здатність значущих ресурсів, якими володіє суб'єкт, виступити в якості ресурсів політичної влади над об'єктом, залежить від наявності (або відсутності) інших суб'єктів, які мають рівнозначним ресурсом, характеру розподілу даного ресурсу між ними, а також від можливих бар'єрів при відмові від взаємодії з одним суб'єктом і перехід до іншого.

Витрати відмови, створювані об'єкту політичної влади шляхом насильства (з використанням примусових ресурсів), полягають у безпосередньому впливі на індивіда з метою заподіяння йому фізичних страждань - фізичних (тілесних) покарань, смерті, ізоляції від суспільства та іншого через відповідні силові інститути політичної влади - армію, поліцію і т.д. На насильстві або загрозу його застосування базуються і більш м'які форми створення витрат відмови для об'єкта політичної влади (наприклад, вилучення майна і доходів, заборону на здійснення будь-якої діяльності та ін.)

Об'єкт політичної влади погоджується нести витрати на користь її суб'єкта, щоб уникнути втрат (шкоди) майна, доходів, політичного статусу або ж фізичних страждань внаслідок застосування насилля. В даному випадку, політична влада представляє собою вже не добровільний обмін ресурсами, а примусове (під загрозою насильства) перерозподіл ресурсів

об'єкта політичної влади на користь її суб'єкта [106, с. 29]. Якщо політична влада-обмін супроводжується отриманням вигоди, однак при цьому присутня упущена вигода в порівнянні з відсутністю політичної влади або її рівним розподілом, то політична влада має своїм наслідком прямої шкоди (втрати) для об'єкта політичної влади.

Аналогічними є ситуації, де в якості ресурсів політичної влади виступали значущі ресурси, одного факту володіння суб'єктом примусовими ресурсами політичної влади недостатньо для того, щоб панувати над об'єктом політичної влади. Політична влада, яка використовує, в основному, примусові ресурси, обмежена можливостями їх застосування по відношенню до самого суб'єкту політичної влади. Можливості використання суб'єктом примусових ресурсів політичної влади, якими він володіє в якості владарювання над об'єктом, обмежені владним потенціалом (можливостями застосування насильства) по відношенню до об'єкта з боку інших суб'єктів:

По-перше, примусові ресурси, якими володіє суб'єкт, можуть виступити як владо утворююча складова ресурсів за умови такого розподілу потенціалу насильства між суб'єктом і об'єктом політичної влади, при якому ресурси застосування насильства з боку суб'єкта перевищують аналогічні ресурси об'єкта.

По-друге, чинником, що обмежує можливості використання наявних примусових ресурсів в якості ресурсів політичної влади, є особливості розподілу аналогічних ресурсів між потенційними (конкуруючими) суб'єктами політичної влади по відношенню до об'єкта. Примусові ресурси, якими володіє суб'єкт, можуть стати ресурсами політичної влади по відношенню до об'єкта в межах, де вони володіють порівняльними перевагами в порівнянні з джерелами насильства, якими володіють інші суб'єкти політичної влади.

Однак, коли потенціал політичної влади спирається на примусові

ресурси, для об'єкта політичної влади відмова від владного відносини з суб'єктом можливий лише за умови застосування насильства по відношенню до цього суб'єкта політичної влади. Іншими словами, відмова від владного відносини з даним суб'єктом можливий тільки у випадку, якщо інший суб'єкт, на якого спирається об'єкт політичної влади, за допомогою насильства здатний зупинити або обмежити насильство свого попередника.

Витрати, які повинен нести об'єкт політичної влади при відмові від підпорядкування даному суб'єкту, або витрати, які дозволяють зупинити насильство, - це витрати на застосування контрнасилля по відношенню до даного суб'єкту політичної влади [80, с. 91]. Це можуть бути витрати на власне насильство або на придбання зовнішніх його джерел з метою захисту від дій суб'єкта політичної влади. Інакше кажучи, витрати виходу в даному випадку - це витрати на пошук і зміст альтернативних джерел насильства, здатних обмежити зовнішню політичну владу.

У такому випадку, для об'єкта політичної влади межа підпорядкування даному її суб'єкту визначається через зіставлення, з одного боку, витрат, що викликаються зовнішнім насильством, і з іншого - витрат, необхідних для створення альтернативного насильства, здатного зупинити насильство даного суб'єкта політичної влади. Отже, межа політичної влади, що спирається на примусові ресурси, до якого її об'єкт згоден нести витрати підпорядкування, визначається величиною витрат або вартість іншого насильства. Якщо для об'єкта політичної влади зазначені витрати виявляються менше, ніж витрати підпорядкування, то контрольовані суб'єктом політичної влади джерела насильства не можуть виступити в якості ресурсів політичної влади.

Співвідношення між політичною владою, заснованої на насильстві, і політичною владою, заснованої на володінні значущими ресурсами, має наступні аспекти:

По-перше, ці форми політичної влади доповнюють один одного. Насильство є абсолютною основою якої зовнішньої політичної влади над поведінкою будь-якого індивіда, на якого дана влада поширюється. Справа в тому, що політична влада, заснована на володінні значущими ресурсами (власністю, інфраструктурою і т.д.), вже передбачає насильство як умова контролю над їх використанням, а саме - як умова виключення з доступу до цих ресурсів «третіх осіб». Тим часом, політична влада, що базується на володінні значущих ресурсів, наприклад, фінансових (природні монополії, банки, корпорації тощо) може купувати насильство як засіб захисту власних інтересів або як засіб зовнішньої експансії.

По-друге, ресурси політичної влади можуть носити над поведінкою індивіда конкуруючий характер і виступати своєрідними субститутами політичної влади: індивіда можна примусити до певного виду підпорядкування, як шляхом насильства, так і обміну. При цьому в різних умовах кожна з зазначених форм політичної влади володіє певними порівняльними перевагами.

По-третє, великий інтерес представляє історичний аспект цього питання. У рабовласницьких або феодальних суспільствах політична влада, заснована на насильстві, служила сполучною основою політичної стабільності, економічного розвитку, соціальної злагоди. Еволюція суспільно - політичного устрою (демократизація суспільно-політичного життя), зміна формації (у першу чергу, при капіталізмі) супроводжується витісненням з громадського та політичного життя насильства як безпосереднього умови розвитку соціуму. У сучасній конкурентній політиці в умовах демократичного режиму легітимне використання примусових ресурсів може обмежуватися лише державним примусом (монополізація насильства), по-перше, і спрямованістю на виконання законів, по-друге [32, с. 134].

Технології реалізації (використання і конвертації) ресурсів

політичної влади розкриваються через категорію «користі», які вони можуть принести суб'єкту владних відносин. Дана категорія практично не є самостійною, тому що впливає з самого визначення суб'єкта владних відносин (його сутності, ролі), тих ресурсів, якими він володіє, і того, може чи не може він їх використовувати. Виділяються наступні способи реалізації : пряма реалізація ресурсу (наприклад, фінансовий ресурс конвертується в інформаційний : кандидат оплачує друковані площі та доносить інформацію про себе до виборців) і непрямую реалізацію (конвертація через більш доступні ресурси).

Нарешті, значні ресурси можуть використовуватися в якості ресурсів політичної влади також і побічно : як ресурси, які дозволяють впливати на поведінку об'єктів політичної влади, змінюючи або формуючи їх потреби і переваги.

4.1 Ресурсозберігаючі технології здійснення влади в сучасному політичному процесі України.

Говорячи про кризове становище української влади, йдеться, насамперед, про відчуження влади від народу, її персоніфікація, відсутність чітких програм розвитку ресурсів політичної влади, переважання традиціоналізму у владних відносинах.

Механізми мінімізування, пом'якшення цієї кризи багато в чому залежать від того, які ресурси використовуються політичною владою. Від їх застосування та аналізу залежить не тільки вихід політичної влади з кризи, а й успішне її функціонування.

Ресурси політичної влади використовуються в рамках суспільно-політичних процесів, що неминуче пов'язує їх з іншими видами ресурсів, які відтворюються і діють в рамках суспільства - економічними, інформаційними, соціальним капіталом, який виник внаслідок консолідації

різних сегментів громадянського суспільства.

В свою чергу, механізми політичної влади функціонують ефективно та на повну силу, коли користуються необхідним набором ресурсів. Наявність цих ресурсів є необхідною умовою виникнення владних відносин.

Існують особливості відтворення та консолідації ресурсів політичної влади в періоди її кризи. Так, регіони є менш залежними від влади політичних акторів, політична влада займає привілейовані позиції в аспекті відтворення ресурсів політичної влади. Також, мережі публічної політики на рівні регіонів у контексті кризи політичної влади носять більш виражений вертикально-моноцентричний характер, завдяки чому політична влада, при необхідному рівні концентрації повноважень, здійснює ресурсний обмін з іншими акторами на свою користь з значною вигодою для себе [2, с. 75]. Крім того, існує відносно велика щільність мереж, формованих українською політичною владою, що дозволяє їй відносно легше й швидше мобілізувати необхідні їй ресурси. Нарешті, у зв'язку з відносною обмеженістю сфери публічної політики, яка загрожує розширитися в період кризи за рахунок протестних настроїв, в Україні головний напрям у реалізації політичних рішень здійснюється, в більшій мірі, на адміністративний і економічний ресурси.

Вплив економічного ресурсу політичної влади пов'язаний з тим, що власність передбачає винятковий контроль над ресурсами - і, перш за все економічними, завдяки чому полегшується доступ до всіх інших ресурсів. Цей вид ресурсів політичної влади визначається економічним потенціалом регіонів України, ступенем контролю, встановленого владою над економікою підвідомчої території, а також стратегіями, які виробляє сама влада.

Криза політичної влади впливає на рецентралізацію, яка торкнулася й економічної сфери. Саме влада розробляє стратегічні напрямки розвитку

регіону в галузі промисловості, торгівлі, транспорту, в яких зайнята чимала частина великого бізнесу. Це сприяє тому, що влада бере на себе роль економічного стратега, зі сформульованими пріоритетами якої бізнес не може не рахуватися [5, с.68]. В умовах кризи, до значимих економічних ресурсів політичної влади в регіонах, що дозволяють їй впливати на бізнес, можна віднести : виділення податкових пільг; цільове державне замовлення; впровадження єдиного податку і т.інш.

Характер відносин між політичною владою і великим бізнесом в контексті політичної кризи залежить від таких особливостей, які розкриваються на рівні регіонів і муніципалів. Це, монополізований або диверсифікований характер регіональної економіки та відсутність розвинутої ринкової інфраструктури. Крім того, сюди можна віднести стан базових галузей економіки регіону, можливість здійснення в них послідовних ринкових перетворень при належному рівні соціальних витрат та наявність або відсутність впливової та згуртованої еліти [26, с.14]. Важливим, також є характер переважного у регіоні типу політичної культури, який сприяє або, навпаки, не дає здійсненню певної економічної стратегії. Безумовно, важливим фактором є наявність фігури регіонального лідера, типу його легітимності, сили його харизми і рівня підтримки населенням, які дозволяють або не дозволяють йому звільнитися від впливу окремих фінансових груп.

Саме тому, успіх регіонального керівника, в значній мірі залежить від його здатності враховувати зазначені параметри. Особливий характер більшості регіонів і зумовлена ними залежність бюджетних груп від лобістських можливостей виконавчої влади, а також слабкість нових регіональних підприємницьких структур до певного моменту забезпечували, в першу чергу, певний рівень підтримки з боку господарської та управлінської еліт, а також залежних, в економічному плані, верств населення [31, с. 81].

Безумовно, лідер регіону продовжує залишатися впливовою фігурою, а зосереджені в його руках ресурси політичної влади за часів суттєво змінюються. Сьогодні, для того, щоб впливати на політико-економічну ситуацію в регіоні, керівники регіонів повинні динамічно реагувати на політичні зміни, володіти професійною командою, здатною працювати не тільки з поточною економічною та політичною ситуацією, а й вміти прогнозувати можливі наслідки тих чи інших рішень. Водночас, зміни, пов'язані з новим політичним порядком, які відбуваються сьогодні, здатні, помітно змінити характер взаємовідносин між місцевими елітами, регіональними бізнес-спільнотами та центральними фінансово-промисловими групами. Наслідком їх може стати розрив тандему між регіональними лобі-великий бізнес та позбавлення регіональних лідерів статусу латентних олігархів.

Іншим важливим ресурсом політичної влади залишається ресурс адміністративний, який є й досі є можливістю адміністративно-управлінського персоналу державних і місцевих структур істотно впливати на поведінку акторів у публічній політиці [77, с. 15]. Як і раніше, сьогодні адміністративний ресурс є ключовим політичним інструментом в регіонах нашої держави, коли сильна виконавча влада контролює діяльність як власне регіональних установ, так і органів влади на своїй території.

Сьогодні адміністративний ресурс виявився блокованим неформальними відносинами, які склалися між регіональною владою та іншими акторами регіональної політичної системи. Особливо це стосується адміністративного ресурсу на місцевому рівні, насамперед, в рамках електорального процесу. Адміністративний ресурс в його електоральному прояві - це ступінь готовності виборця поступитися своїм політичним вибором [107, с. 25]. У більш розвиненому міському середовищі з розвиненими горизонтальними зв'язками вплив адміністративного ресурсу дещо менший, але на рівні міст і районів з

домінуючою культурою підданського типу він є більш ефективним.

Трансформації системи управління регіонами привели до зміни ролі і ваги адміністративного ресурсу в політиці. Ситуація характеризувалася як орієнтована на послідовне забезпечення переважання адміністративного ресурсу над усіма іншими, що має свої корені в попередньої історії України. Малоєфективними, в цьому плані, виявилися й договірні, неформально-консесусні методики, за допомогою яких спочатку передбачалося інтегрувати регіональну еліту і державний апарат.

Акцент в політичній діяльності на адміністративній проблематиці вказує на слабкість держави як інструмента інтеграції суспільства щодо підтримки соціально-політичного порядку та підкреслює його кризисність [115, с. 173]. В наявності численні структурні прогалини в самому апараті, вкрай низька мотивація державних службовців і їх професійний рівень. Якщо посилення адміністративного тиску на апарат виглядає саме по собі адекватною мірою, то перенесення централізаторських методів на поле політичних відносин і на сферу комунікації держави зі своїми політичними контрагентами, а також недооцінка регіонального соціуму, еліт і зацікавлених груп як суб'єктів політики викликає запитання. Особливу настороженість викликають дії, які спрямовані на усічення прав населення, підвищення контролю над його політичною активністю, і, тим самим, на витіснення з політичного ринку всіх скільки-небудь значимих форм політичного протесту, які в умовах фінансової кризи загрожують серйозними політичними катаклізмами.

Те, що неефективність системи політичної влади в кризовий період є наслідком неефективності її структури обумовлено, в першу чергу, історичними причинами. Так, взаємодія держави і суспільства, влади і народу в Україні здійснювалася за принципами вертикалі, - інтереси держави завжди ставилися вище громадських, заради розширення зовнішньої могутності, підвищення міжнародного престижу політична

влада нерідко діє на шкоду внутрішнім інтересам розвитку країни, нераціонально використовуючи матеріальні та людські ресурси. Горизонтальні структури, система відносин громадянського суспільства незалежного від держави, не мали можливості розвиватися в умовах постійного втручання політичної влади у внутрішні справи соціуму і не здобули самостійного існування й досі. Необхідність відстоювати національну ідентичність і незалежність в усіх напрямках, територіальна експансія і постійне прагнення грати роль безумовного лідера на міжнародній арені, - це ті історичні умови, які зіграли вирішальну роль у перетворенні української державності в самодостатню цивілізовану спільноту.

Якщо розглянути історію України з позицій теорії обміну ресурсами, то можна побачити, що відносини між політичною владою і суспільством завжди мали характер нерівноцінних інтеракцій. Так, наприклад, на потреби формування та підтримки системи політичної влади використовувалося більше матеріальних і людських ресурсів, ніж суспільство отримувало натомість соціальних винагород та гарантій стабільності. Нееквівалентність сформованої системи обміну сформувала в суспільній свідомості стійкий механізм, коли кожен новий виток соціо та полігенеза спонукає суспільство співставляти сучасний стан відносин з державою зі своїм минулим досвідом. Це, безумовно, обумовлено властивістю людської пам'яті ідеалізувати минуле, на практиці - перевагою звичних стереотипів мислення і поведінки будь-яких нововведень.

Роль формування в суспільстві відповідних політичних ресурсів в тому, щоб населення почало сприймати існуючу систему відносин з політичною владою. Влада, накопичуючи і розподіляючи ресурси, які створюються суспільством завжди дбає про те, щоб розширити свій вплив, збільшити силу і могутність своїх інститутів. Разом з тим, вона майже завжди прагне вийти з-під контролю громадськості над порядком та

відповідністю витрати ресурсів. Такі тенденції втілюються в циклічно повторюваних мобілізаційних ривках, ініційованих владою з метою модернізації суспільних відносин та розширення можливостей для накопичення нових видів ресурсів. Засіб, за допомогою якого можна було б модернізувати суспільне життя, настільки значного за розмірами і різноманітного за формами життєвого укладу соціального організму, як Україна, був історично сформований. Різноманітні реформи, зміни, які відбулися під час радянської влади, лібералізація і демократизація 1990 -х років, - ці різнопланові, але переломні, по суті, моменти вітчизняної історії мають єдину основу, яка наздоганяє мобілізаційний тип розвитку української державності, коли в протязом відносно короткого часу відбуваються, революційні, за характером наслідків для суспільного розвитку, перетворення. Війни, революції, шоківі реформи, що ламають звичний уклад життя, – все це прояви ресурсозатратної схеми владарювання, коли довготривале наднапруження наявних матеріальних, духовних і людських ресурсів поступово виснажує ресурсний потенціал не тільки політичної влади, а й суспільства, з якого вона їх черпає.

Мобілізаційний тип розвитку, є об'єктивним результатом розвитку суспільства, коли в певні моменти свого існування воно починає відчувати дефіцит можливостей щодо життєво важливих потреб. Держава концентрує у своїх руках всі доступні ресурси з тим, щоб, використовуючи їх на пріоритетних напрямках, усунути протиріччя між можливостями і потребами розвитку. Ті втрати, щодо ресурсів, які мають місце в ході здійснення модернізації, майже завжди поповнюються появою нових видів ресурсів, які можуть бути використані для репродукції витрачених. Виходячи з цього, сам принцип граничної концентрації ресурсів політичною владою є не лише історично відпрацьованим механізмом модернізації, а потенційною ідеологією соціального розвитку, яка знімає протиріччя між формуванням ринкової економіки та збереженням

авторитарних методів політичного управління в сучасній Україні.

Подібний підхід містить дещо спрощений погляд на співвідношення ресурсних втрат і вигод від стрибкоподібної форсованої модернізації. Мобілізаційні хвилі - це найсильніші енергетичні імпульси, що дають потужний поштовх розвитку суспільства і держави, вони несуть в собі як позитивні, так і негативні елементи, поєднані в єдиний комплекс ідейних і практичних заходів, які задають напрям розвитку на черговому зламі історії [26, с. 15]. Сенс позитивного компонента полягає у здійсненні прогресивного реформування основних сфер суспільного виробництва. Однак, методи реалізації цього процесу в Україні майже завжди знаходили форму грубого нав'язування нововведень, підпорядкування національної специфіки ідеям, виробленим в зовсім іншому культурно-історичному середовищі і зведеним до рівня незаперечної істини. Ініційовані перетворення суспільних засад і звичних норм буття в якості супутніх витрат несуть в собі небезпеку наростання нерівноцінності ресурсів, що витрачаються на їх реалізацію, і одержуваної суспільством віддачі.

Насамперед, це стосується політичних ресурсів влади: кожен черговий ривок супроводжується такою втратою політичного матеріалу, яка вимагає довгих років відновлення. Модернізаційні ривки, як правило, супроводжуються підвищенням конфронтації в суспільстві і ескалацією насильства, що, досить часто виливається в будь-яку протестну форму громадського характеру. Затвердження влади за допомогою насильства і терору, революційний характер українського сучасного модернізаційного процесу є суттєвою чинником втрати ресурсів, що ставить питання про адекватність цілей і засобів, що обираються українською політичною владою в якості пріоритетів політичного розвитку.

Крім фізичного дисбалансу в процесі створення та відтворення політичних ресурсів мобілізаційні скачки супроводжуються порушенням морального стану суспільства, розхитуванням його духовних основ під

натиском нових цінностей, норм, стереотипів мислення і форм політичної поведінки. З точки зору культурно-історичного розвитку циклічність української політичної історії обумовлена нестиковкою різноспрямованих культурних парадигм, що є основою української цивілізації. Періодичні сплески модернізації відображають активізацію ліберального цивілізаційного компонента, але за кожним подібним сплеском наступає затишшя, а можливо й занепад, обумовлений міццю традиційних пластів культури з притаманними їм формами відносин : саме стан цивілізаційного розколу перетворює енергію змін у суспільстві в енергію протистояння змінам і відродження [34, с. 73].

Незавершеність кожної чергової фази політичної динаміки зумовлює таку рису українського менталітету, як так звана стійка нестійкість, коли народ здатний активно вбирати зі сторони будь-які культурні початки і, разом з тим, відкидати їх прагне, тим самим, зберегти свою самобутність.

Вливання зарубіжного досвіду, при одночасному нехтуванні власного політичного досвіду, неминуче створюють ґрунт для контрреформ і зворотного руху в ідейному та практичному освоєнні цінностей ліберальної культури, знецінюючи тим самим зусилля і ресурси, витрачені на їх ініціацію та розгортання. Саме слабкість ідейної бази сучасної української влади не дозволяє їй повною мірою здійснювати ефективне політичне управління ресурсами. Дискредитувавши себе невмілим використанням демократичних механізмів управління і зловживанням демократичною риторикою, вона несе істотні втрати ресурсів у сфері політичного капіталу, що виражається в низькій чутливості суспільної свідомості та знижує можливості розширення потенціалу легітимності владної системи і, відповідно, обмежує можливості останньої зміцнювати позиції і розширювати поле свого впливу.

Одним з факторів, які вплинули на закріплення ресурсовитратної

технології володарювання, є невідповідність між обсягом наявних ресурсів і витратами в ході реалізації державних цілей. Все це виснажує ресурсну базу політичної влади, породжуючи поступове наростання відцентрових сил та руйнування єдності політичного простору.

Стрибкоподібний характер модернізації, здійснюваної крайніми методами поряд з нецивілізованим характером мислення політичної еліти являє собою базис ресурсовитратного механізму взаємодії влади та суспільства в Україні. Поєднання цих факторів породжує величезні ресурсні втрати в ході періодично повторюваних модернізацій. Будь-які глобальні суспільні потрясіння та політичні кризи є, безумовно, кроком до втрати найважливіших політичних ресурсів.

Неможливо протягом тривалого періоду використовувати ресурси на межі можливостей, необхідний час на їх відновлення та репродукцію і в якісному, і в кількісному відношенні. Тривалий стан суспільної мобілізації в очікуванні швидкого якісного ривка до нового рівня, яке не отримало матеріального втілення в повсякденному житті, привело до того, що політична влада починає втрачати не тільки авторитет в масах, але і здатність раціонально співвідносити вигоди і витрати зовнішньої і внутрішньої політики. Процес замикання на цілях, не пов'язаних з громадськими інтересами, супроводжується втратою влади здатності адекватно сприймати сигнали невдоволення, що йдуть від суспільства. Раніше, основним засобом політичного реагування на подібні сигнали було придушення за допомогою сили, але, консервація соціально-політичного невдоволення лише прискорювала процес делегітимації влади та виснаження ресурсної бази. Українські реалії можуть бути інтерпретовані як чергове звернення політичної влади до мобілізаційної схеми активізації суспільного розвитку. В даному випадку мобілізація була використана у вузько корисливих інтересах політичної еліти, тоді як загальна ситуація в державі характеризувалася стрімким падінням основних показників

суспільного добробуту, зниженням або падінням міжнародного престижу країни. Невідповідність проголошуваних цілей і практичних результатів реформаторської політики сприяє стриманню модернізації, підвищенню суспільного негативізму та зростанню делегітимаційних тенденцій.

Деструктивні процеси в пострадянській період обумовлені дією як суб'єктивних, так і об'єктивних чинників. Порухення ресурсного балансу за рахунок надексплуатації природних і людських ресурсів породило зворотну хвилю у вигляді депопуляції і деградації навколишнього середовища, невміле політичне керівництво суспільно-політичними процесами і звернення до мобілізаційної схемою в умовах виснаження ресурсного потенціалу соціуму багаторазово збільшило витрати реформ. Виправданим є трактування сучасного українського суспільства, як суспільства загального ризику, в якому система виробництва ресурсів має серйозні порушення: обсяги ресурсокористування не відповідають рівню інвестицій в репродуктивні процеси, негативна селекція ресурсів порушує баланс сил політичного середовища, підвищуючи її нестійкість і конфліктність. Конкуруючі політичні сили ведуть боротьбу за економічні, соціальні ресурси, за голоси виборців, але інвестування коштів в репродукцію демографічних, інтелектуальних ресурсів залишається на мінімальному рівні, блокуючи процеси їх якісного вдосконалення. Влада, як і раніше, дивиться на людину як на знаряддя, засіб політики. Збереження подібного відношення в умовах політичної кризи говорить про те, що народ потрібен лише в якості електорату під час виборів, або в якості військового людського ресурсу під час війни, або в якості ресурсу платників податків.

Перехід до ресурсозберігаючих схем є необхідним та пояснюється темпами політичного розвитку та підвищенням ролі політичного фактору у забезпеченні суспільного прогресу. Ресурсозберігаюча схема припускає таке використання ресурсів, при якому необхідні витрати дають

максимальний ефект з мінімальними витратами. Україна знаходиться в такій фазі політичного переходу, коли вибір альтернатив є досить вузьким, так само як і часові рамки їх реалізації. Ресурсозберігаюча система відносин суспільства і влади передбачає усвідомлення і виключення з практики обміну і розподілу ресурсів базових елементів витратної схеми. Це означає таке ресурсокористування, при якому розширення владою сфер впливу і могутності знаходилося б в оптимальному співвідношенні з ресурсними можливостями соціуму. Зосередження основної маси ресурсів влади на вирішенні внутрішніх завдань, цілеспрямоване підвищення якості життя, масштабні інвестиції в соціальну інфраструктуру, науку і освіту - найбільш надійний механізм підвищення якісних характеристик нових поколінь, своєрідна компенсація втрати ресурсів.

В умовах сучасної України перехід до ресурсозберігаючих технологій використання політичних ресурсів можна представити у вигляді стратегії оптимального поєднання політичних, економічних і духовних механізмів впливу на політичні процеси: використання соціальних і матеріальних ресурсів для вирішення завдань фізичного збереження та відтворення політичних інститутів; використання духовних ресурсів в цілях подолання стану політичної фрустрації, налагодження консенсусної системи взаємовідносин влади і суспільства, що дозволяє актуалізувати інтелектуальний потенціал нації, зберегти культурну та етнічну ідентичність та політичну єдність.

Оптимізація використання політичних ресурсів є концептуальним визначення та розробкою комплексу ефективних заходів коригування політичного розвитку в бік зниження негативних наслідків втрати, або неадекватного використання найважливіші політичних ресурсів. Соціально-економічні фактори оптимізації покликані забезпечити позитивне коригування якісних і кількісних характеристик сучасного політичного процесу та стимулювати створюючи наміри і можливості

політичних акторів щодо перспективного інвестування в майбутнє. Особливу роль у цьому процесі відіграє факт раціонального осмислення владою і суспільством неминучості формування нового режиму політичного розвитку, при якому головне значення має прогрес якісних характеристик населення в умовах кількісної регресії. Планування з урахуванням тенденцій стиснення функцій політичних інститутів передбачає використання таких компенсаційних механізмів, як активна і гнучка політика, технологічне оновлення економіки, перебудова соціальної інфраструктури на базі мінливих соціально-політичних умов, активне перетворення інтелектуальних та інформаційних ресурсів на двигун економічного розвитку і вдосконалення військово-оборонних технологій.

Роль духовно-символічних чинників стабілізації важлива в якості забезпечення культурно-інформаційного базису оздоровлення політичних структур, як канал налагодження зворотного зв'язку між владою і суспільством. Вихід з політичної кризи, досягнення ідентичності, заповнення ціннісного вакууму позитивними установками національної самодостатності та культивуванням цінності знань виводить на передній план блок дій, здійснення та ефективність яких безпосередньо залежать від вектору культурної політики влади. Питання про впровадження, гуртуючої суспільство, національної ідеї, слід перевести у площину цілеспрямованого здійснення політики залучення широких мас, і особливо молоді, до активної участі в культурно-інформаційному процесі, наукових і творчих програмах.

Головний недолік структури сучасної системи політичної влади полягає у відсутності або слабкості системоутворюючих інститутів влади, що забезпечують примус суб'єктів політичної влади до суспільно необхідної політичної діяльності. Він проявляється у відсутності ефективної правоохоронної системи, яка здатна забезпечити політичну безпеку, гарантувати права власності та захист від свавілля груп впливу і

держави. Також, відсутні ресурси, що примушують суб'єкта політичної влади до створення суспільно необхідного продукту, і, перш за все - ресурси контролю над сферою бізнесу. В державі відсутня ефективна система влади всередині держави, яка необхідна для ефективної організації управління та підпорядкування політичного процесу виробництва суспільно-необхідного продукту, а відсутність внутрішньої влади, у вигляді мінімального набору цінностей, необхідних для суспільно-політичного процвітання нації, веде к занепаду нації в цілому.

Сьогодні, сформовані інститути політичної влади носять нерівноважний характер, що обмежує владу суб'єктів політики і стримує її в суспільно необхідних межах. Це виражається в незбалансованості владних потенціалів суб'єктів та безвідповідальності використання влади. Незбалансованість інститутів влади проявляється в вигляді негармонійності створення та діяльності певних інститутів політичної влади. Йдеться про надлишок монопольної влади, неконтрольованої влади бюрократії, надлишкової адміністративної влади держави. Разом з тим, можна говорити про недостатність інститутів влади власника, інститутів судової влади, інститутів громадянського суспільства і т. д.

Відсутність збалансованих інститутів влади є наслідком відсутності ефективної рівноваги в системі влади в цілому, в її розподілі та ієрархії. Маються на увазі порушення рівноваги влади всередині держави, відсутність рівноважного розподілу влади між судовою та адміністративною владою держави.

Висновки до 4 Розділу.

Таким чином, контроль над ресурсами політичної влади створює для суб'єкта, що володіє ними, потенціал влади. Влада даного суб'єкта, як безпосередній результат володіння відповідними ресурсами політичної влади, виявляє себе, насамперед, як потенційна здатність впливати на

поведінку, змінювати хід подій, долати опір і змушувати людей робити те, чого вони не стали б робити за інших обставин.

Ефективна політика в кризовий період повинна включати в себе владну складову, мета якої - перерозподіл ресурсів політичної влади, які склалися в політичній сфері. Зміни в системі влади припускають зміну витрат і вигод володіння надлишковою владою або нестачею влади. Тому, трансформація влади можлива такими шляхами. Вона може з'явитися результатом природних політичних процесів: вичерпання ресурсів і джерел доходів, політичної кон'юнктури і т.д. Це означає, що завжди має місце природна еволюція системи влади в напрямку відбору більш ефективних форм управління. Однак, швидкість такого шляху еволюції системи влади і його витрати для суспільства є непередбачуваними.

Структура влади може змінюватися під впливом зовнішньої сили держави, яка може примусити об'єктів політичної влади нести витрати, пов'язані з цими змінами. У такому випадку, трансформація влади обумовлює необхідність відповідної політики держави і цілеспрямованої зміни інституційного середовища. Трансформація структури політичної влади і контролю над розподілом ресурсів політичної влади вимагає проведення цілеспрямованої державної політики. Тобто, створення ефективного порядку влади має стати предметом і метою політики держави.

Висновки.

Існування політичної влади є неможливою без наявності у пануючого суб'єкта політики відповідних ресурсів, за допомогою яких він може здійснювати свої наміри. Політична влада має широкий набір ресурсів (економічні, соціальні, політичні, культурні, демографічні і т.д.), накопичуючи і перерозподіляючи які, вона реалізує управлінські функції, розширює межі свого впливу, зміцнює і нарощує могутність. Ресурси та політична влада взаємообумовлені: чим ширшою є ресурсна база, тим сильніше владні позиції її власника. Ефективний розподіл ресурсів та забезпечення прийнятних умов для їх репродукції збільшує шанси суб'єктів політики зміцнити і збільшити свій політичний вплив.

Політичні ресурси втягуються у політичну взаємодію як допоміжні інструменти впливу і впливу суб'єктів один на одного. Структурні елементи політичних ресурсів сприяють мобілізації політичної активності учасників взаємодії, організації інформаційно-комунікативних мереж відносин між взаємодіючими сторонами. Наявність проявленого або завуальованого попиту (пророчення) до політичних ресурсів сприяє впровадженню технологій забезпечення і обслуговування політичними ресурсами суб'єктів політики. Сюди відносяться інформаційні технології, організаційні схеми політичної взаємодії, моніторинг політичної обстановки на території, іміджеві технології і т. п.

Політичні ресурси, як різновид ресурсів влади – це наявність розвинених політичних партій, відпрацьованість державних механізмів, підготовлений апарат управління, політичні традиції і звичаї, наявність політичних цінностей в суспільстві, наявність політичних лідерів і відпрацьованого механізму їх формування, розвинена політична теорія і механізми оволодіння нею, розвинена політична культура мас і політична

культура функціонування політичних структур та ін.

Політичні ресурси є впорядкованими і мобілізованими можливостями суб'єктів політичного процесу, направлені на досягнення певних цілей у публічній політиці.

Політичні ресурси формуються на різних рівнях взаємодії суб'єктів політики і залучаються до політичного процесу як допоміжні інструменти впливу і впливу суб'єктів один на одного. Однак, не завжди політичні ресурси постають у вигляді адекватної системи обслуговування взаємодіючих суб'єктів політики. Частина ресурсів може бути не виміряною, можуть бути не відомі їх реальні обсяги і місце територіального розміщення. Політичні ресурси можуть бути незатребуваними або тривалий час не використовуватися. Але, вони здатні оновлюватися або їх можна запозичувати. Це пояснюється тим, що у суспільстві постійно відбуваються рекреаційні процеси та поповнення ресурсного запасу.

Політичні ресурси виконують специфічні функції і мають власну структуру. Схема використання політичних ресурсів включає в себе певні конфігурації політичних ресурсів; межі інваріантної основи політичних ресурсів; резерви і напрямки неполітичного впливу; напрями використання, збереження та відновлювання ресурсу; мобільний фонд ресурсів; механізми розпізнання, мобілізації та перерозподілу ресурсів.

Теорії оптимального розподілу та збереження ресурсів можуть бути використані для аналізу та систематизації ресурсів у політичній діяльності. Ці теорії дозволяють досить глибоко і адекватно вивчити і визначити пріоритетність надання політичних ресурсів суб'єктам політичної діяльності, визначити та окреслити межі використання таких ресурсів, а також коло політичних акторів, яким може бути надано право їх застосування.

Теорія мобілізації ресурсів вказує на те, що будь-який соціально-

політичних рух може досягти своєї мети лише за наявності необхідних ресурсів. Тобто, успіх будь-якого соціально-політичного руху залежить від здатності його учасників залучати ресурси, мобілізувати людей і укладати альянси. Відповідно до теорії мобілізації ресурсів, аутсайдери можуть здійснювати не менш важливий вплив на результат громадського руху, ніж інсайдери. Оскільки у людей, що знаходяться в не вигідному соціально-політичному становищі, за визначенням не вистачає коштів, зв'язків, навичок лідерства та організаційних ноу-хау, необхідних для успіху політичного руху, цю нестачу ресурсів заповнюють ті, хто симпатизує руху аутсайдерів. І навпаки, відсутність ресурсів обмежує можливість змін.

Теорія мобілізації ресурсів відображає той факт, що для успішної реалізації соціально-політичного руху важливі дві умови – наявність ресурсів і незадоволеність людей. Дослідження підтверджують принципову значимість створення альянсів, що відкривають доступ до необхідних ресурсів, і свідчать, що беручи участь в рухах, які недостатньо підкріплені ресурсами, можуть від відчаю вдаватися до насильства, таким чином, намагаючись привернути увагу до проблеми.

Фреймінг – це процес осмислення і організації людського досвіду. Фрейми – результати його кристалізації. Але, одночасно, фрейми це інструменти, за допомогою яких індивід чи колективний актор будують стратегію і тактику соціально-політичної дії і обирає адекватний момент засобу впливу на ситуацію або політичний конфлікт.

У політичному процесі політичні ресурси допомагають стабілізації політичних відносин, вирішенню конфліктів і суперечок. Оновлення політичних ресурсів відбувається, у більшості випадків, природнім шляхом, тобто, з традиційних джерел.

Модернізація ресурсів передбачає не тільки кількісне вимірювання ресурсів, але й придбання ними нового якісного рівня забезпечення,

відносин та використання. Доступність ресурсів, які є у розпорядженні суб'єктів політичного процесу, визначає динаміку, темпи, терміни і умови протікання політичних процесів.

Ефективне використання політичних ресурсів залежить від рівня ресурсного забезпечення; рівня політичної культури суспільства і взаємодіючих суб'єктів; характеру політичної діяльності; технологічного оснащення процесів витягу ресурсів та їх виробництва; інформаційної та організаційно-технологічної підтримки.

Особливе місце займає проблема освоєння та використання інновацій в публічній політиці. Специфіка інновацій залежить від території, мети і масштабів інновацій, спрямованості таких процесів на створення зразків і технологій, модернізацію політичних відносин, технологій взаємодії і т. д. Інноваційні технології ресурсного забезпечення включають в себе стратегічний та ситуаційний аналіз політичного життя та розробку напрямів ресурсного забезпечення та модельної технологічної схеми використання політичних ресурсів.

Сукупність ресурсів влади включає всі засоби і можливості, які можуть бути використані для реалізації політичних цілей і завдань. Політичні ресурси влади в даному контексті має особливу специфіку. Вони багатофункціональні і можуть виступати в безлічі варіантів, забезпечуючи відтворення інших ресурсів і створення нових. Безумовно, людська участь і праця є незамінним інтегральним елементом відтворення матеріальних і нематеріальних благ та умов для розвитку політичного процесу та його інститутів. Підвищення ролі інтелекту в забезпеченні політичного прогресу змінює пріоритети владного ресурсозабезпечення. Так, на перший план виходять наукоємні технології, інноваційні розробки, здатні активізувати економічні, соціальні, політичні та культурні процеси; геополітична безпека сучасної держави визначальною мірою залежить від рівня її технічної та кадрової оснащеності, - поза полем діяльності людини,

творчих здібностей розуму реалізація подібних процесів неможлива.

Кількісне скорочення політичних ресурсів країни і якісне погіршення характеристики елементів влади вимагають від влади переходу до схем ресурсозбереження – моделювання державної внутрішньої і зовнішньої політики таким чином, щоб витрати на політичну сферу були мінімальні. Процес оптимізації розвитку політичних ресурсів вимагає застосування всього комплексу владних ресурсів з метою активізації можливостей молодих перспективних політиків, забезпечення максимально адекватного ресурсного балансу шляхом заміщення деяких напрямків політичних ресурсів інноваційними технологіями.

Здійснення політики оптимізації передбачає поєднання у владному регулюванні заходів соціально-економічного та духовного впливу. У першому випадку домінують інструментальні методи політичного моделювання, виражені в пріоритетах соціальної, економічної та демографічної політики.

Організація політичної влади є фактором, від стану якого залежить ефективність політичної системи. Здатність суб'єкта політики до ефективного функціонування певною мірою залежатиме від того, хто, над ким, в якій мірі, в яких межах і яким способом має ресурси політичної влади, а також від того, які види політичної діяльності ресурси політичної влади є обмеженими. Система політичної влади може бути джерелом ефективності і порядку в політичній системі, стати причиною неефективності і хаосу. Щоб стати умовою соціально-продуктивної політичної діяльності, ресурси політичної влади повинні бути ефективними. Ефективна організація системи політичної влади виступає необхідною умовою ефективного функціонування та розвитку політичної системи, а також створення стимулів та примусу політичної діяльності. Тобто, необхідним є такий суспільний порядок політичної влади, який передбачає ефективний розподіл, ієрархію і рівновагу ресурсів політичної

влади. Порушення ефективного порядку ресурсів політичної влади має своїм наслідком деформацію мотивації, змісту та результатів політичної поведінки, виникнення розриву між індивідуальними функціями корисності та політичною діяльністю.

Будь-які ресурси політичної влади в контексті їх використання носять суперечливий характер. Суть даного протиріччя в тому, що, з одного боку, ресурси політичної влади є об'єктивною політичною необхідністю, що забезпечує підпорядкування індивідуальної поведінки загальним цілям, а з іншого, ресурси політичної влади для їхнього власника є засобом максимізації його власної вигоди за рахунок підпорядкування цієї мети діяльності інших суб'єктів.

Цим обумовлена проблема розбіжності суспільно необхідних меж ресурсів політичної влади і меж, визначених суб'єктивною ефективністю ресурсів політичної влади для їхнього власника. Суспільно необхідний порядок використання ресурсів політичної влади не може сформуватися природньо, тобто стихійним шляхом і передбачає певну державну політику. За допомогою політики влади суспільство має встановити контроль над розподілом ресурсів політичної влади. Політика влади, в свою чергу, є складовим елементом інституційної політики. Трансформація системи влади здійснюється шляхом зміни політичних інститутів суспільства.

Список використаних джерел:

1. Адміністративний ресурс у виборчій кампанії та способи його нейтралізації / С. Л. Грабовська, Л. С. Скочиляс та ін. – Львів : ЦПД, 2005. – 160 с.
2. Аитов Н. А. Социальное развитие регионов / Н. А. Аитов. – М. : Мысль, 1985. – 220 с.
3. Алялин Н. В. Инновационные ресурсы современного государства / Н. В. Алянин // Бизнес и жизнь. – 2008. – № 2. – С. 12-14.
4. Айзенштадт С. Н. Цивилизационные измерения социальных изменений. Структура и история / С. Е. Айзенштадт / Ред. коллегия : Чубарьян А. О. и др. // Цивилизации. Вып. 4. – М. : МАЛП, 1997. – С. 20-33.
5. Амирамов Г. П. Власть : источники, ресурсы, средства. Опыт кратологии постсоветского пространства / Г. П. Амирамов. – М. : Наука, 2007. – 139 с.
6. Амос Т. Властные ресурсы в системе экономических отношений государств постсоветского транзита / Т. Амос. – М. : Прогресс, 2007. – 219 с.
7. Арндт Х. Традиции и современность / Х. Арндт // Советское государство и право. – 1991. – № 3. – С. 124-133.
8. Арин О. А. Двадцать первый век : мир без России / О. А. Арин. – М. : Альянс, 2001. – 352 с.
9. Аристотель. Политика. Афинская полития / Аристотель. – М., 1997. – 231 с.
10. Ахременко А. С. Сценаріотехніка в аналітичному забезпеченні процедури прийняття політичних рішень / А. С. Ахременко // Вестник МГУ. Сер. 18. Политические науки. – 1997. – № 5. – С. 93-107.

11. Баркалов С. А. Оптимизационные модели распределения инвестиций на предприятии по видам деятельности / С. А. Баркалов, О. Н. Бакунец, И. В. Гуреева, В. Н. Колпачев и др. – М. : ИПУ РАН, 2002. – 68 с.
12. Барнс Б. Природа власти / Пер. с англ. / Б. Барнс // Вестник МГУ. Сер. 12. Социально-политические исследования. – 1992. – № 4. – С. 81-88.
13. Блау П. Теория социального обмена / П. Блау. – М., 2008. – 118 с.
14. Болл Т. Введение в кратологию / Т. Болл. – Минск, 2007. – 221 с.
15. Бурдые П. Практический смысл / Пер. с фр. : А. Т. Бикбов, К. Д. Вознесенская, С. Н. Зенкин, Н. А. Шматко; Отв. ред. пер. и послесл. Н. А. Шматко / П. Бурдые. – СПб. : Алетейя; М. : «Институт экспериментальной социологии», 2001. – 562 с. – («Gallicinium»).
16. Бурдые П. Социология политики / П. Бурдые. – М. : Socio-Logos, 1994. – 334 с.
17. Бурков В. Н Модели и механизмы распределения затрат и доходов в рыночной экономике / В. Н. Бурков, И. И. Горгидзе, Д. А. Новиков, Б. С. Юсупов. – М., 1996 (Препринт / Институт проблем управления) – 61 с.
18. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн. – СПб., 2001. – 119 с.
19. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации) / В. В. Васильков. – СПб. : Изд-во Лань, 1999. – 480 с.
20. Вебер М. Избранное. Образ общества: Пер. с нем. / Отв. ред. и сост. Я. М. Бергер и др. – М. : Юрист, 1994. – 702 с.
21. Веденеев Ю. А., Князев С. Д. Избирательные правоотношения: понятие, политико-правовое содержание и структура / Ю. А. Веденеев, С. Д. Князев // Вестник ЦИК. – 1998. – № 2 (56). –

С. 69-81.

22. Власть : Очерки современной политической философии Запада / В. В. Мшвениерадзе, И. И. Кравченко, Е. В. Осипова и др. – М. : Наука, 1989. – 328 с.
23. Воронина Е. П. Интернет и выборы: виртуальные избиратели и реальные голоса / Е. П. Воронина // США : экономика, политика, идеология. – 1996. – № 12. – С. 98-103.
24. Вятр Е. Социология политических отношений / Е. Вятр / Пер. с польского. – М. : Прогресс, 1979. – 460 с.
25. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Ю. Габермас. – Львів : Вид-во «Літопис», 2000. – 319 с.
26. Гальштинский С. М. Ресурсы политической власти в модернизируемой Украине (1991-2001) / С. М. Гальштинский // Экономика Украины. – 2001. – № 6. – С. 12-18.
27. Гельман В. Я. Постсоветские политические трансформации (Наброски к теории) / В. Я. Гельман // Полис. – 2001. – № 1. – С. 12-18.
28. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – М. : Академический проект, 2005. – 128 с.
29. Гоббс Т. Избранные произведения. Серия «Библиотека политика» / Т. Гоббс. – М., 2011. – 214 с.
30. Гобозов И. А. Философия политики / И. А. Гобозов. – М. : ТЕИС, 1998. – 154 с.
31. Головацкий Е. В. Информационно-коммуникативный блок ресурсов социально-политического взаимодействия (региональный аспект) / Е. В. Головацкий // Человек и общество: на рубеже тысячелетий: Междунар. сборник научных трудов / Под общей ред. проф. О. И. Кирикова. – Вып. 16. – Воронеж : Государственное образовательное учреждение «Воронежский государственный

- педагогический университет», 2002. – С. 80-82.
32. Головацкий Е. В. Об использовании политических ресурсов в социальном взаимодействии / Е. В. Головацкий // Сборник трудов Областной науч. конф. «Молодые ученые Кузбассу. Взгляд в XXI век». Гуманит. науки. Т. 1. История, Социология, Экономика. – Кемерово: РИО СМУ Кузбасса, 2001. – С. 132-134.
 33. Головацкий Е. В. Оптимизация политических ресурсов / Е. В. Головацкий // Социальная политика и местное развитие : Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 17 апр. 2000 года, Кемерово. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2001. – С. 311-314.
 34. Головацкий Е. В. Ресурсы социально-политического взаимодействия в регионе / Е. В. Головацкий // Человек и общество : на рубеже тысячелетий : Междунар. сб. науч. тр. / Под общей ред. проф. О. И. Кирикова. – Вып. 16. – Воронеж : Государственное образовательное учреждение «Воронеж, гос. пед. ун-т», 2002. – С. 71-74.
 35. Гомеров И. Н. Электоральная культура и технология выборов / И. Н. Гомеров. – Новосибирск : СибУПК, 1998. – 247 с.
 36. Гончаров Д. В. Политическая мобилизация / Д. В. Гончаров // Полис : политич. исслед. – 1995. – № 6. – С. 129-137.
 37. Гоулд Ф. Стратегическое планирование избирательной кампании / Ф. Гоулд // Полис. : политич. исслед. – 1993. – № 4. – С. 134-145.
 38. Грин Р. 48 законов власти / Р. Грин. – М., 2004. – 142 с.
 39. Грицай О. В. Центр и периферия в региональном развитии / Грицай О. В., Иоффе Г. В., Трейвиш А. И. – М. : Наука, 1991. – 167 с.
 40. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство / Р. Даль // Вопросы философии. – 1994. – № 3. – С. 37-48.
 41. Дебенко І. Б. Політичний символ як результат символізації політики: теоретико-методологічний аспект / І. Б. Дебенко // Гілея. – 2011

- (спецвыпуск). – С.13-18.
42. Девятко И. Ф. Диагностическая процедура в социологии. Очерк истории и теории / И. Ф. Девятко / РАН. Ин-т социологии; Отв. ред. Г. С. Батыгин. – М. : Наука, 1993. – 174 с.
 43. Дегтярев А. А. Политическая власть как регулятивный механизм социального общения / А. А. Дегтярев // Полис. – 1996. – № 3. – С. 18-26.
 44. Дегтярев А. А. Основы политической теории / А. А. Дегтярев. – М., 1998. – 298 с.
 45. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология / Г. Г. Дилигенский. – М., 1996. – 324 с.
 46. Дмитриев А. В. Слухи как объект социологического исследования / А.В.Дмитриев // Социс: социол. исслед. – 1995. – № 1. – С. 5-11.
 47. Дохтер И. И. К предмету ресурсной конфликтологии / И. И. Дохтер // Социология и право. – 2000. – № 1. – С. 16-26.
 48. Дракер П. Управление, нацеленное на результаты / П. Дракер / Пер. с англ. – М. : Технологическая школа бизнеса, 1994. – 200 с.
 49. Дракер П. Классические работы по менеджменту = Classic Drucker. – М.: «Альпина Бизнес Букс», 2008. – 320 с.
 50. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – М., 2000. – 249 с.
 51. Дьякова Е. Г. Политологическая рефлексия над политематической научной дисциплиной: политология и теории массовой коммуникации / Н. Г. Дьякова // Полис. – 2006. – № 4. – С. 24-29.
 52. Елисеев С.М. Авторитет церкви как ресурс общественно-политического влияния / С. М. Елисеев // Социология и право. – 2001. – № 4. – С. 34-39.
 53. Еременко Г. А. Региональные проблемы научной и инновационной деятельности: Аналитический обзор / Г. А. Еременко. – М. : ВНИИЦ, 1999. – 76 с.

54. Еременко М. Н. Философия власти и общества / Г. А. Еременко. – М., 2007. – 156 с.
55. Жалелева Р. З. Социальная политика в регионе: подходы к формированию / Р. З. Жалелева // Социальные аспекты экономической реформы // Известия НАН РК. Сер. Обществ. наук. – 1995. – № 3. – С. 47-51.
56. Желтов В. В. Социальное взаимодействие и политические процессы на территории / В. В. Желтов // Социс : социол. исслед. – 1997. – № 12. – С. 125-128.
57. Желтов В. В. Теория власти / В. В. Желтов. – Кемерово, 2008. – 240 с.
58. Жилин Т. И. Источники и ресурсы политического насилия / Т. И. Жилин. – М., 2008. – 176 с.
59. Жиро Т. Политология / Т. Жиро. – М., 2010. – 328 с.
60. Журавлев А. Н. Политические инновации: сущность нововведений и особенности пространственной диффузии / А. Н. Журавлев // Теоретические проблемы региональной политики и региональное реформирование. Кн. 2. Региональная политика в междисциплинарных исследованиях. – СПб. : ТОО ТК Петрополис, 1993. – С. 42-55.
61. Залыгин И. Ю. Политическое насилие в системе власти / Т. Ю. Залыгин // Социально-политический журнал. – 1995. – № 3. – С. 14-18.
62. Здравомыслов А. Г. Рациональность и властные отношения / А. Г. Здравомыслов // Вопросы социологии. – 1996. – Вып.66. – С. 39-44.
63. Иваненко Д. О. Источники и ресурсы политической власти / Д. О. Иваненко // Безопасность Евразии. – 2001. – № 2. – С. 29-38.
64. Иваненко Д. О. Ресурсы политической власти в исторической ретроспективе / Д. О. Иваненко // Безопасность Евразии. – 2003. – № 4.

– С. 24-29.

65. Иваненко Д. О. Сила и насилие политической власти: опыт типологизации властных ресурсов / Д. О. Иваненко // Безопасность Евразии. – 2003. – № 5. – С. 27-34.
66. Иванов В. Н. Социальные технологии в современном мире / В. Н. Иванов. – М. : Славянский диалог, 1996. – 335 с.
67. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Политология: хрестоматия / Сост. М. А. Василик, М. С. Вершинин. – М. : Гамарики, 1999. – С. 319-331.
68. Камінська Л. Ф. теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів / Л. Ф. Камінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 1-2. – С. 91-93.
69. Канетти Э. Власть и личность / Э. Канетти // Социологические исследования. – 1986. – № 4. – С. 7-15.
70. Карл Т., Шмиттер Ф. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы / Т. Карл, Ф. Шмиттер // Полис. – 2004. – № 4. – С. 14-26.
71. Катренко А. В. Інформаційні особливості та методи розподілу ресурсів складних організаційних системах / А. В. Катренко // Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2010. – № 12. – С. 105-111.
72. Кейф Н. Политические системы: институциональный анализ / Н. Кейф. – М., 1997. – 167 с.
73. Кинг Г. Власть: понятие, сущность, предназначение / Г. Кинг. – М., 2006. – 211 с.
74. Кирсанова Н. П. Репрезентация символического в политике / Н. П. Кирсанова // Социология политики. – М., 2010. – С. 438-439.
75. Клейберг Ю. А. Социальные нормы и отклонения / Ю. А. Клейберг. – Кемерово : Кузбассвуз-издат, 1994. – 140 с.
76. Клинтон М. Власть и общество. Проблемы социально-политического

- взаимодействия / М. Клинт. – М., 2007. – 174 с.
77. Кольчик С. Технологии противодействия административному ресурсу / С. Кольчик // Выборы в зеркале социологии. – 2007. – № 2. – С. 14-19.
78. Краснов Б. И. Теория власти и властных отношений / Б. И. Краснов // Социально-политический журнал. – 1994. – № 3-8.
79. Кулемин В. П. Использование муниципального информационного ресурса в принятии управленческих решений / В. П. Кулемин // Вопросы статистики. – 2000. – № 10. – С. 74-78.
80. Курскова Г. Ю. Политический феномен власти / Г. Ю. Курскова // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 1. – С. 89-100.
81. Лазарев С. С. Використання теорії мобілізації ресурсів в рамках соціально-політичних змін та рухів / С. С. Лазарев // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 50. – С. 241-251.
82. Лазарев С. С. Концептуальні підходи до розуміння політичних ресурсів / С. С. Лазарев // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 49. – С. 159-168.
83. Лазарев С. С. Методологические аспекты исследования политических ресурсов: применение теории оптимального распределения и сохранения ресурсов / С. С. Лазарев. – Научный вестник МГИИТ. – 2013. – № 3. – С. 71-78.
84. Лазарев С. С. Поняття і види символічних ресурсів влади / С. С. Лазарев // Освіта регіону. Серія: Політологія. Психологія. Комунікації. – К., 2013. – № (34). – С. 150-155.
85. Лазарев С. С. Формування фрейму «ресурсного поля» / С. С. Лазарев // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 51. – С. 211-218.
86. Лапина Н., Чириков А. Политический контроль в системе региональной политической власти / Н. Лапина, А. Чириков. – М., 2007. – 132 с.

87. Ларичев О. И. Теория и методы принятия решений / О. И. Ларичев. – М., 2000. – 211 с.
88. Левин М. Номенклатура – *arsanm imperii* : Технология упр. против социол. управленцев / М. Левин // Свободная мысль. – 1997. – № 4. – С. 75-80.
89. Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ / В. Г. Ледяев. – М., 2001. – 267 с.
90. Линде Х. Институционализация политической практики: к поиску эволюционных парадигм / Х. Линде. – М., 2005. – 213 с.
91. Лиханова А. Б. К социологическому анализу явления политического манипулирования / А. Б. Лиханова // Новые формы государственности и государственная служба. – М., 1996. – С. 172-175.
92. Лісовська М. Проблема політичної символіки у вітчизняній та зарубіжній політології / М. Лісовська // Віче. – 2010. – № 10. – С. 3-6.
93. Локк Д. Избранные произведения / Д.Локк // Серия «Библиотека политика». – М., 2009. – 341 с.
94. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М., 2010. – 364 с.
95. Малинова О. Ю. Политические ресурсы современного мира / О. Ю. Малинова. – М., 2005. – 264 с.
96. Малкин Э., Сучков Э. Основы избирательных технологий и партийного строительства / Э. Малкин, Э. Сучков. – К. : Основні цінності, 2005. – 528 с.
97. Мамонтова Е. В. Символічний ресурс як забезпечення ефективності державного управління в умовах соціальних зрушень / Е. В. Мамонтова // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарРІДУ НАДУ «Магістр», 2007. – Вип. 3 (18). – С. 274-279.
98. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года // Маркс К., Энгельс Ф. – Соч., 2-изд., – Т. 42. – 353 с.

99. Мартин Р. Новые направления политической науки. Категории и паттерны постмодерна / Р. Мартин. – М., 2010. – 145 с.
100. Марч Д. Методология государственной власти / Д. Марч. – СПб., 2006. – 129 с.
101. Марченко Г. Ресурсный подход в политике / Г. Марченко [Электронный ресурс]. Режим доступа : // <http://libreya.narod.ru//marchenko/3455>.
102. Матц У. Понятие власти (философско–политический анализ) / отв. ред. Р. И.Соколова / У. Матц. – М. : РАН, Ин-т философии. – М., 1995. – 128 с.
103. Мендра А. Основы социологии / Пер. с фр. / А. Мендра. – М. : NOTA BENE, 2000. – 344 с.
104. Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях / В. Меркель, А. Круассан // Полис. – 2002. – № 1. – С. 23-29.
105. Миллс Ч. Р. Социологическое воображение / Ч. Р. Миллс / Пер. с англ. О. А. Оберемко; под общей редакцией и с предисловием Г. С. Батыгина. – М. : Издательский Дом «NOTA BENE», 2001. – 264 с.
106. Милтон Д. Ресурсы политических элит: история и современность / Д. Милтон. – М, 2001. – 176 с.
107. Минтусов И. 13 способов борьбы с административным ресурсом / И. Минтусов // Выборы в зеркале социологии. – 2007. – № 4. – С. 21-27.
108. Михальчик С. Ю. Современные теории демократии / С. Ю. Михальчик. – М., 2008. – 196 с.
109. Морозова Е. Г. Политический рынок и политический маркетинг : концепции, модели, технологии / Е. Г. Морозова. – М. : РОССПЭН, 1998. – 247 с.

110. Морозюк Ю. Політичні партії в Україні: ефективність використання фінансових ресурсів на виборах / Ю. Морозюк // Науковий блог НаУ «Острозська академія» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/politychni-partiji-v-ukrajini-efektyvnist-vykorystannya-finansovyh-resursiv-na-vyborah/>
111. Моррис П. Институциональная власть: методы и технологии / П. Моррис. – СПб., 2006. – 211 с.
112. Московичи С. Век толп / С. Московичи. – М., 1998. – 245 с.
113. Мухаев Р. Т. Политология / Р. Мухаев. – М. : ПриОр, 1997. – 400 с.
114. Мэдокс Д. Общая теория эффективности / Д. Мэдокс. – М., 2006. – 129 с.
115. Николаев А. Н. Административный ресурс в региональных избирательных кампаниях / А. Н. Николаев // Полис : политические исследования. – 2000. – № 4. – С. 171-174.
116. Николаев Л. Н. Кадровые ресурсы: генезис, специфика, классификация / Л. Н. Николаев. – М., 2008. – 112 с.
117. Ницше Ф. Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей / Ф. Ницше. – М. : Издательство «Культурная революция», 2005. – 880 с.
118. Оболонский А. В., Рудашевский В. Д. Методология системного исследования проблем государственного управления / А. В. Оболонский, В. Д. Рудашевский. – М. : Наука, 1978. – 187 с.
119. Олейников Н. П. Концепт «власти» в зарубежной политологии / Н. П. Олейников // Философия и общество. – 2008. – № 2. – С. 14-21.
120. Павлов С. Что такое административный ресурс? / С. Павлов // Сообщение. – 2005. – № 4. – С. 7-15.
121. Павлюк Л. Символ та ідентифікація в політичному дискурсі мас-медіа / Л. Павлюк // Журналістика : Науковий збірник. – Вип. 5 (30). – К. : Ін-т журналістики, 2006. – С. 48-57.
122. Палий С. Политические ресурсы региональной власти / С. Палий. –

- М., 2006. – 127 с.
123. Парсонс Т. О понятии «политическая власть» / Т. Парсонс // Антология мировой политической мысли. В 5 т. Т. 2. – М., 1997. – С. 479-486.
124. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М. : Академический Проект, 2000. – 880 с.
125. Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева. Под ред. М. С. Ковалевой / Т. Парсонс. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 270 с.
126. Патнэм Р. Институциональный дизайн современных обществ / Р. Патнэм // Социальные науки. – 2005. – № 1. – С. 7-18.
127. Патрушев В. И. Введение в теорию социальных технологий / В. И. Патрушев. – М. : Изд-во ИКАР, 1998. – 192 с.
128. Патрушев С. В. Институционализм в политической науке : этапы, течения, идеи, проблемы / В. И. Патрушев // Политическая наука. – 2001. – № 2. – С. 18-26.
129. Платон. Государство. Законы. Политик / Платон. – М., 1998. – 486 с.
130. Плетников Ю. К. О природе социальной формы движения материи / Ю. К. Плетников. – М. : Изд-во МГУ, 1971. – 247 с.
131. Плотинский Ю. М. Теоретические и эмпирические модели социальных процессов / Ю. М. Плотинский. – М. : Логос, 1998. – 279 с.
132. Політологія (теорія та історія політичної науки) / Под ред. П. П. Шляхтуна. – К. : Либідь, 2002. – 576 с.
133. Полтерович В. М. Теория оптимального распределения ресурсов Л. В. Канторовича в истории экономической мысли / В. М. Полтерович // Журнал Новой экономической ассоциации. – М., 2012. – № 1 (13). – С. 176-180.
134. Полякова Н. Л. Теории общества в современной теоретической

- социологии / Н. Л. Полякова // Современные социологические теории общества. – М., 1996. – С. 13-19.
135. Потемкин В. К. Социальные резервы человека : процессы формирования и реализации / В. К. Потемкин // Гуманитарные науки. – 1997. – № 4. – С. 44-48.
136. Пушкарева Г. А. Власть как социальный институт / Г. А. Пушкарева // Социально-политический журнал. – 1995. – № 2. – С. 14-21.
137. Пушков С. Синергетическое измерение политики / С. Пушков. – СПб., 2000. – 132 с.
138. Роджерс Е. М. Коммуникационные технологии: новые медиа в обществе / Эверетт М. Роджерс. – Нью Йорк, 1986. – 136 с.
139. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
140. Роджерс М. Основания власти / Эверетт М. Роджерс // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 2. – С. 21-29.
141. Ротбард М. Группы давления в политике / М. Ротбард. – СПб., 2004. – 132 с.
142. Руссо Ж.-Ж. Избранные произведения / Ж.-Ж. Руссо. – Серия : «Библиотека политика». – М., 1961. – 852 с.
143. Руткевич Е. Д. Феноменологическая социология знания / Е. Д. Руткевич. – М. : Наука, 1993. – 272 с.
144. Рушницкий Н. И. Ресурсы политической власти в демократиях и диктатурах / Н. И. Рушницкий // Социологические исследования. – 2002. – № 1. – С. 3-12.
145. Сапронов П. А. Власть как метафизическая и историческая реальность / П. А. Сапронов. – СПб., 2001. – 87 с.
146. Сергеев В. М. Как возможны социальные изменения? (Пролегомены к статистической теории социальных сетей) / В. М. Сергеев // Полис. –

2001. – № 6. – С. 24-31.

147. Силин А. А. Философия и психология власти / А. А. Силин // Свободная мысль. – 1995. – № 12. – С. 4-8.
148. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов : Пер. с англ. / П. А. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
149. Соснін О. В. Інституціональний характер формування і використання змістовного інформаційного ресурсу з наукового потенціалу України / О. В. Соснін // Актуальні проблеми політики. – 2002. – Вип. 15. – С. 407-415.
150. Соснін О. В. Інформаційний суверенітет України: Правові проблеми встановлення режиму доступу до інформаційних ресурсів України / О. В. Соснін // Бористен. – 2002. – № 5 (131). – С. 13-15.
151. Соснін О. В. Концептуальні проблеми раціонального використання інформаційних ресурсів України / О. В. Соснін // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Соціологія, філософія, політологія. – 2002. – Вип. 8. – С. 163-167.
152. Соснін О. В. Обмеження доступу до інформаційних ресурсів України: правові та економічні аспекти (Проблеми теорії і практики) / О. В. Соснін // Бористен. – 2002. – № 11 (137). – С. 18-23.
153. Соснін О. В. Про правові основи удосконалення системи управління інформаційними ресурсами / О. В. Соснін // Держава і право. – 2002. – Вип. 15. – С. 192-196.
154. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України : Монографія / О. С. Соснін. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.

155. Соснін О. В. Сучасні аспекти державної політики управління і захисту інформаційних ресурсів / О. В. Соснін // Держава і право. – 2002. – Вип. 17. – С. 488-494.
156. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские / Г. Спенсер. – Минск : Современный литератор, 1998. – 407 с.
157. Татарников Е. А. История экономических учений. Французский дирижизм Ф. Перру / Е. А. Татарников. – М. : Издательство «45-я параллель», 2010. – 182 с.
158. Тернер Дж. Структура социологической теории / Пер. с англ. // Дж. Тернер. – М: Прогресс, 1985. – 464 с.
159. Тимофеева Л. Н. Политическая коммуникативистика: проблемы становления / Л. Н. Тимофеева // Полис. – 2009. – № 5. – С. 12-18.
160. Тищенко Ю. Використання «адміністративного ресурсу» під час виборчої кампанії 2002 року / Ю. Тищенко, 2002 [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : <http://www.ucipr.kiev.ua/ukrainian/adminresurs/001.html>.
161. Томенко М. Законодавча, виконавча та судова влади України до і після виборів 2002 року / М. Томенко // Універсум – 2002 [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL : http://www.universum.org.ua/journal/2002/tomen_9.html.
162. Тоффлер О. Метаморфозы власти / О. Тоффлер / Powershift : Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century, 1990. – М. : АСТ, 2004. – 672 с.
163. Тощенко Ж. Т. Социальная инфраструктура: сущность и пути развития / Ж. Т. Тощенко. – М. : Мысль, 1980. – 206 с.
164. Тощенко Ж. Т. Социальное настроение / Ж. Т. Тощенко. – М. : Academia, 1996. – 196 с.

165. Труды Конфуция и сопутствующие материалы на 23 языках (Confucius Publishing Co.Ltd.) [Электроний ресурс] Режим доступа : URL : <http://www.confucius.org/index.html>
166. Тулеев А. М. Политическое лидерство: региональная специфика, механизмы реализации / А. М. Тулеев // Отв. ред. Л. Л. Шпак. – Кемерово : Изд-во Кузбасс. гос. техн. ун-та, 1999. – 207 с.
167. Тысячнюк М. С. Новые подходы к анализу трансграничных общественных движений в условиях глобализации / М. С. Тысячнюк // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2010. – № 3. – С. 38-62.
168. Українські ресурси мережі Інтернет : громадське-політичне життя / укладач Ю. Шайгородський. – К. : Український центр політичного менеджменту. – 2003. – 296 с.
169. Феодоритов В. Я. Противоречия и их роль в формировании политики / В. Я. Феодоритов // Теоретические проблемы региональной политики и региональное реформирование. Книга третья. Актуальные проблемы регионального реформирования. – СПб. : ТОО ТК Петрополис, 1993. – С. 100-113.
170. Фуко М. Интеллектуалы и власть. Избранные политические статьи, выступления и интервью. Часть 1 / М. Фуко. – М. : Праксис, 2002. – 384 с.
171. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – М. : Наука, 1992. – 176 с.
172. Хабермас Ю. Политические работы / Ю. Хабермас. – М. : Праксис, 2005. – 368 с. – («Новая наука политики»).
173. Хакен Г. Синергетика: Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Пер. с англ. / Г. Хакен – М. : Мир, 1985. – 423 с.
174. Халипов В. Ф. Наука о власти. Кратология / В. Ф. Халипов. – М., 2002.

175. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – М., 2000. – 347 с.
176. Чорновіл Т. Адміністративний ресурс в сучасній Україні / Т. Чорновіл // Політекст. – 2004. – № 1. – С. 26-31.
177. Чуклинов А. Административный ресурс как специфическая форма политической коррупции / А. Чуклинов [Электронный ресурс]. Режим доступа : URL : <http://www.sartraccc.sgap.ru/Explore/chuklinov/main.htm>.
178. Шерман О. М. Політичний міф та політичний стереотип: порівняльні характеристики / О. М. Шерман // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2007. – Вип. 31. – С. 256-265.
179. Шмитт К. Политическая теология = Politische Theologie / Сост. и пер. А. Д. Филиппов / К. Шмитт. – М. : Канон-Пресс-Ц, 2000. – 336 с.
180. Шпак Л. Л. Политические ресурсы региона / Л. Л. Шпак // Природные и интеллектуальные ресурсы Сибири (СИБРЕСУРС-5-99) : Тезисы докладов 5-й Междун. научно-практич. конф., Омск, 28-30 сент. 1999 г. – Томск : Томск. гос. ун-т систем управления и радиоэлектроники, 1999. – 227 с.
181. Шпет Г. Г. Философия и наука : лекционные курсы / Отв. ред. – составитель Т. Г. Щедрина / Г. Г. Шпет. – М. : РОССПЭН, 2010. – 496 с.
182. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка / Пер. с англ. под ред. В. А. Ядова. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
183. Шютц А. Смысловая структура повседневного мира : очерки по феноменологической социологии / Сост. А. Я. Алхасов; Пер. с англ. А. Я. Алхасова, Н. Я. Мазлумяновой; Научн. ред. перевода Г. С. Батыгин / А. Шютц. – М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. – 336 с.
184. Эггертссон Т. Политическая власть в переходных обществах :

- институциональный анализ / Т. Эггертссон. – М., 2005. – 91 с.
185. Этциони А. Легитимность власти / А. Этциони. – М., 2006. – 195 с.
186. Юм Д. Трактат о человеческой природе / Д. Юм. – М.: ООО «Попурри», 1998. – 720 с.
187. Яковлев И. Т. Информационно-аналитические технологии и политическое консультирование / И. Т. Яковлев // Полис : политические исследования. – 1998. – № 3. – С. 179-191.
188. Яноу Д. Фреймы политического : от фрейм-анализа к анализу фреймирования / Д. Яноу, М. Хульст // Социологическое обозрение. – 2011. – Т. 10. – № 1-2. – С. 83–113.
189. Ярема А. І. Символічний капітал : підходи до інтерпретації поняття / А. І. Ярема // Вісник Львівського університету. Сер. : Соціологія. – 2009. – Вип. 3. – С. 66–74.
190. Anderson J. Public Policymaking : An Introduction / J. Anderson. – Boston, 1994. – 138 p.
191. Bachrach P., Barats M. Two Faces of Power // Power / Ed. by S. Lukes. Oxford; Cambridge (USA), 1986. – 112 p.
192. Bennett W. L., Entman R. M. Mediated Politics : Communication in the Future of Democracy / W. L. Bennett, R. M. Entman. – Cambridge, 2001. – 145 p.
193. Benton T. 'Objective' Interests and the Sociology of Power / T. Benton // Power : Critical Concepts / Ed. John Scott. Vol. 2. – London: Routledge, 1994. – 76 p.
194. Bolman L., Deal T. Reframing Organizations : Artistry, Choice and Leadership / L. Bolman, T. Deal. – San-Francisco, 1991. – 129 p.
195. Bunce V. Subversive Institutions : the Design and the Deconstruction of the Socialism and the State / V. Bunce. – Cambridge, 1999. – 154 p.
196. Dahl R. A. The analysis of influence in local communities / R. A. Bunce // Social science and community action. – East Lancing, 1960. – 145 p.

197. Dror Y. Public Policymaking Reexamined / Y. Dror. – Oxford, 1989. – 87 p.
198. Erenhalt A. Political Science and Journalism : Bridging the Gap / A. Erenhalt // Perspectives on Politics, Vol. 1, № 1, march 2003. – 187 p.
199. Etzioni A. The Active Society. A Theory of Societal and Political Processes / A. Etzioni. – N.Y. : Press Univ., 1968. – 612 p.
200. Goffman I. Presentation of self in everyday life / I. Goffman – 1956 / Пер. с англ. А. Д. Ковалева. – М. : Канон-Пресс-Ц; Кучково поле, 2000. – 176 p.
201. Gordon I., Lewis J., Young K. Perspectives on Policy Analysis / I. Gordon, J. Lewis, K. Young // Public Administration bulletin. – 1997. – № 25. – P. 23-45.
202. Hobfoll S. E. Social Support :Will you be there when i need you? / S. E. Hobfoll // N. Vanzetti and S. Duck. A lifetime of relationships. – California : Brooks / Cole Publishing Co, 1996. – 246 p.
203. Lasswell H. Power and Personality / H. Lasswell. – N.Y., 1948. – 143 p.
204. Lin N. Social Resources and Instrumental Action / N. Lin // Social Structure and Network Analysis, edited by Peter / V. Marsden and Nan Lin. – Beverly Hills, CA : Sage. 1982. – P. 131-45.
205. Lindblom Ch. The Policy-Making Process / Ch. Lindblom. – Englewood Cliffs, 1968. – 234 p.
206. Margintaw G. Power and Efficiency in the Firm: Understanding the Unemployment Relationship / G. Margintaw // Transaction Costs, Market and Hierarchies. Oxford & Cambridge (USA), 1993. – 92 p.
207. Changing the conversation on social issues [Электроний ресурс] // <http://www.frameworksinstitute.org/>
208. McCann J. A., Rapoport R. B., Stone W. J. Heeding the call: An assessment of mobilization into H. Ross Perot's 1992 presidential campaign / McCann J. A., Rapoport R. B., Stone W. J. // Amer. j. of polit. science. –

Austin, 1999. – Vol. 43, № 1. – P. 1-28.

209. Wrong D. H. Power : Its Forms, Bases, and Uses. Oxford: Basil Blackwell, 1979, 1988, 1995 / Д. Ронг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.politstudies.ru/resources/>
210. Zald M. Social Movements in an Organizational Society : Collected Essays / M. Zald. – New Brunswick : Transactions books. 1987. – 142 p.